

THAILAND-BANGLADESH

ไทยพุดดี เบงกาลีพุดได้

ไทยพุดดี เบงกาลีพุดได้

สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงธากา
จัดพิมพ์ในโอกาส 50 ปีความสัมพันธ์ทางการทูตไทย - บังกลาเทศ
ในปี 2565

ไทยฟุตบอล เบงกาลีฟุตได้

จัดทำโดยสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงธากา เมื่อเดือนตุลาคม 2565
ในโอกาส 50 ปี ความสัมพันธ์ทางการทูตไทย - บังกลาเทศ

ที่ปรึกษา

มาฆวดี สุมิตรเหมาะ
กนกวรรณ ชัยทัต

เอกอัครราชทูต ณ กรุงธากา

เนื้อหา

พนม ทองประยูร

ภาพประกอบ

กุสุมา สาริบุญฤทธิ
เข็มทัต อาชวอำรง
จิรัชยา พิรานนท์
จิระศักดิ์ ป้อมสุวรรณ
จุลฉัตร กาญจนโอฬารศิริ
จุลชีพจน์ อิศรางกูร ณ อยุธยา
เชิดศักดิ์ วีระพัฒน์
ฐานิดา เมนะเสวต
เดือนสิบ ปัทมะสุนทร คัลเลน
นาวิณี พลายน้อย
บุศรา แสดงฤทธิ
พนม ทองประยูร
ภาณุพันธ์ โชติรังสียากุล
มาฆวดี สุมิตรเหมาะ
รัชณี เอื้อไพโรจน์กิจ

ลลนา จิตต์ศรีทธานันท์
วรวิฐ เสงวเกียรติ
วสุ โปษยะนันท์
วีระศักดิ์ เปรมอารีย์
ศิวพล กิตติวงศากุล
สราญจิตต์ ศรีศกุน
อิทธิ ธีรรัฐ
อิตเรศ แก้วเคลิ้ม
บริษัท อิตาเลียนไทย ดีเวล็อปเม้นต์
จำกัด (มหาชน)
F.A.M. Zakirul Huq
Finish Toju
Md Nurul Imran
Md Sunviraz Hassan

ออกแบบ

Nymphea Publication

สนับสนุนโดย

Sikder Group

คำนำ

ไทยและบังกลาเทศมีความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมหลายประการ อาทิ ภาษา ประเพณี และอาหารการกิน ซึ่งสะท้อนถึงการมีรากเหง้าเดียวกันและการติดต่อแลกเปลี่ยนระหว่างประชาชนที่มีมาต่อเนื่องยาวนาน ภาษาไทยและภาษาเบงกาลีเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของสายสัมพันธ์ดังกล่าว เพราะต่างมีรากฐานจากภาษาบาลีและสันสกฤต และเป็นเรื่องที่ควรส่งเสริมให้คนไทยได้รับรู้ในวงกว้าง

ในโอกาส 50 ปี ความสัมพันธ์ทางการทูตไทย - บังกลาเทศ สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงธากา ได้เผยแพร่บทความ “ไทยพูดดี เบงกาลีพูดได้” จำนวน 50 ตอน เพื่อให้คนไทยตระหนักถึง “ความคล้ายกว่าที่คิด โดดไกลซิดกว่าที่เห็น” ระหว่างทั้งสองภาษา พร้อมทั้งสอดแทรกเกร็ดความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และชีวิตความเป็นอยู่ในบังกลาเทศและได้รวบรวมบทความทั้งหมดมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือ ซึ่งไม่ได้มุ่งหมายจะเป็นหนังสือวิชาการ แต่เป็นการหยิบยกศัพท์บางคำในภาษาเบงกาลีมาบอกเล่าความเชื่อมโยงกับภาษาไทย โดยใช้ภาษาง่าย ๆ และภาพประกอบที่เป็นฝีมือถ่ายภาพของทีมงานในสถานเอกอัครราชทูตฯ และทีมประเทศไทยในบังกลาเทศ รวมทั้งได้รับความอนุเคราะห์จากนักการทูตไทยในหลายประเทศส่งภาพมาสนับสนุน

สถานเอกอัครราชทูตฯ หวังว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นสื่อให้คนไทยรู้จักอีกแง่มุมหนึ่งของบังกลาเทศมากขึ้นและรู้จักภาษาไทยมากขึ้นว่ามีที่มาอย่างไรหรือใช้ศัพท์บางคำต่างจากภาษาเบงกาลีอย่างไรเพราะการเสริมสร้างความเข้าใจระหว่างประชาชนจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการทำให้ความสัมพันธ์ในภาพรวมแน่นและยั่งยืน

สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงธากา

สารบัญ

1 ภาษาเครือญาติ (ห่าง ๆ)	7
2 ประมวลกรรมข้างเผือก ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย	9
3 สะพานอุภัยเจษฎุทิศ	11
4 ฉศก ฉกษัตริย์	13
5 อัฐยายซื้อขนมยาย	15
6 โคลงทวาทศมาส	17
7 ศาลาบัณณรศภาค	19
8 วิกาลโกษา เวมณี	21
9 บอกวันเวลาด้วยดวงดาว (ตอนที่ 1)	23
10 บอกวันเวลาด้วยดวงดาว (ตอนที่ 2)	25
11 บอกวันเวลาด้วยดวงดาว (ตอนที่ 3)	27
12 เหมันต์ที่ผ่านพ้นไป	29
13 ลมฟ้าอากาศ	31
14 ปัญจมหานที	34
15 สาคร	36
16 นรกลงและสวรรค์	38
17 เที้ยวทิพย์	41
18 รัก โลก โกรธ หลง	44
19 ร่างกายของเรา	46
20 คัมภีร์ราชনীติ	49
21 สาธารณรัฐ	51
22 สภาท่านผู้เฒ่า	54
23 มนตราลัย	56
24 วิเทศสโมสร	58

25	ต่างชาติ ต่างภาษา	61
26	เสนาวาหินี	66
27	มนุषย์ บุรุษ สตรี	68
28	ที่ขยาญโก โทตุ มหาราชา	71
29	สมาชิกในครัวเรือน	73
30	เบงกอลแผ่นดินทอง (ตอนที่ 1)	76
31	เบงกอลแผ่นดินทอง (ตอนที่ 2)	78
32	Mache Bhate Bangali	82
33	สี่สิ้นเบงกาลี	85
34	จราจร จลาจล	87
35	สายการบินพิมาน	89
36	วิชาความรู้	91
37	สิ่งสารสัตว์	93
38	ธรรมะ	97
39	โสมปุระมหาวิหาร	100
40	ป่าสุนทรวัน	103
41	ปราสาทสีชมพู	105
42	ขอมอบดอกไม้ในสวน	107
43	คัสตราวุธ	110
44	อุปโภค บริโภค	112
45	รำไม้โตโทษปีโทษกลอง	114
46	แคล้วคลาดจากภัยทั้งปวง	116
47	โฆษณาพาเพลิน	118
48	City Corporation	120
49	ศูนย์กลางแห่งพัสดราภรณ์	122
50	อาร์มภทและอวสาน	125

เด็กนักเรียนชาวบังกลาเทศในโรงเรียนประถมศึกษาแห่งหนึ่งชานกรุงธากา ภาพโดยทอม ทองประยูร

ภาษาเครือญาติ (ห่าง ๆ)

มีหลายชาติในโลกที่ใช้ภาษาใกล้เคียงกัน อาจจะคล้ายจนพูดกันรู้เรื่อง หรือห่างออกมาหน่อยแต่ยังจับใจความได้ เชื่อว่าคนไทยส่วนใหญ่ไม่ทราบเลยว่า ภาษาไทยกับภาษาเบงกาลีมีความเชื่อมโยงกัน แม้จะไม่ถึงกับสื่อสารกันได้เข้าใจเหมือนภาษาไทยกับภาษาลาว แต่โครงสร้างภาษากับคำศัพท์จำนวนมากถูกต้องตรงกันแน่นอน ถึงจะไม่สามารถนับเป็นญาติใกล้ชิดแต่ก็ถือเป็นญาติที่เกี่ยวข้องกันห่าง ๆ

ในโอกาสที่ไทยและบังกลาเทศสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตครบ 50 ปี สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงธากา ขอนำเสนอชุดบทความเกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างภาษาเบงกาลีกับภาษาไทย เพื่อบอกเล่าถึงความใกล้ชิดทางวัฒนธรรมระหว่างคนไทยกับคนเบงกาลีผ่านมุมมองทางภาษา เบงกาลีเป็นภาษาประจำชาติของบังกลาเทศที่มีคนใช้งานในชีวิตประจำวันประมาณ 200 ล้านคน ทั้งในบังกลาเทศ รัฐเบงกอลตะวันตกของอินเดีย และชุมชนชาวบังกลาเทศทั่วโลก ภาษาเบงกาลีมีรากฐานมาจากภาษาสันสกฤต ดังนั้น พยัญชนะ สระ และคำศัพท์เกิดขึ้นจึงรับจากสันสกฤตมาใช้

ภาษาไทยของเรามีคำยืมจำนวนมากจากบาลีสันสกฤตเช่นกัน ทั้งยังผสมปนเปด้วย อิทธิพลของวัฒนธรรมอื่น ๆ ในทางภาษาศาสตร์ ภาษาเบงกาลีอยู่ในกลุ่มภาษาอินโดอารยันของตระกูลภาษาอินโดยูโรเปียน และภาษาไทยอยู่ในตระกูลไท-กะไตหรือขร้า-ไท แต่ทั้งสองภาษาก็มีลักษณะร่วมกันอยู่บ้าง โดยภาษาเบงกาลียังรักษาความเป็นสันสกฤตไว้มากกว่า คนไทยที่เรียนภาษาเบงกาลีจะพบว่า มีหลายคำใช้ตรงกัน บางคำมีนัยยะต่างกันบ้าง แต่ก็ทำให้เราเข้าใจภาษาไทยมากขึ้นว่าหลายคำมีที่มาอย่างไร

เบงกาลีมีพยัญชนะ 39 ตัว เรียงลำดับเป็นวรรคตามวิธีการออกเสียง ใครที่เคยเรียนคำบาลีสันสกฤตในวิชาภาษาไทยสมัยเด็กอาจจะพอนึกออก พยัญชนะไทยได้รับเอาระบบนี้มาเต็มตัว และเรียงลำดับตามแบบภาษาบาลีสันสกฤต การเรียงอักษรที่เหมือนกันทำให้จำอักษรเบงกาลีได้ง่าย และทำให้รู้ด้วยว่าพยัญชนะไทยบางตัวที่เราถือเป็นเสียงเดียวกัน เช่น ศ ษ ส หรือ ฐ ฑ ในภาษาต้นฉบับเขาออกเสียงหนักเบาไม่เหมือนกันอย่างไร

พยัญชนะเบงกาลีหลายตัวมีหน้าตาคล้ายกับพยัญชนะไทย อาจจะมีเสียงคล้าย เอียงขวา หรือมีเส้นต่างไปบ้าง แต่โดยรวมยังเดาได้อยู่ว่าตรงกับตัวไหน เช่น ก ม ย

คำแรกที่ควรทำความรู้จักคือคำว่า ภาษา ซึ่งเบงกาลีใช้คำเดียวกันและสะกดแบบเดียวกันด้วย เพราะเขาก็มีพยัญชนะที่เทียบเท่า ก และ ข คำนี้มีในภาษามาเลย์และอินโดเช่นกัน แต่เสียงยาวขึ้นกลายเป็น Bahasa ซึ่งไม่ใช่ชื่อภาษา นอกจากนี้ คำว่าพยัญชนะ (byanjana) กับสระ (sbara) ในภาษาเบงกาลียังเรียกเหมือนในภาษาไทย วิธีผสมสระของเบงกาลีก็ไม่ต่างกัน มีสระอา อี อู อุ และมีรูปสระอุ สระอุ ที่ไว้ได้พยัญชนะ

เหล่านี้เป็นเพียงหนึ่งตัวอย่างของความเกี่ยวข้องกันระหว่างภาษาไทยกับภาษาเบงกาลี และตลอดปีนี้สถานเอกอัครราชทูตฯ จะเสาะหาตัวอย่างอื่น ๆ มานำเสนอต่อไป

যালী সরকারী প্রাথমিক বিদ্যালয়
 স্থাপিত - ১৯৬৭ ইং, নির্মাণকাল - ১৯৯৬-৯৭ ইং
 বাস্তবায়নে - প্রাথমিক শিক্ষা অধিদপ্তর, ঢাকা।

บรรยากาศในโรงเรียนประถมแห่งหนึ่งในบังกลาเทศ ซึ่งมีโครงการทำสวนเกษตรบนดาดฟ้า ภาพโดยบุศรา แสดงฤทธิ์

ประถมาภรณ์ข้างเฟือก ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย

บทความชุดนี้ขอเริ่มต้นด้วยตัวเลข ซึ่งมี 2 แบบ คือ เป็นจำนวนนับ หนึ่ง สอง สาม ภาษาเบงกาลีใช้ว่า เอก (ek) ดุย (dui) ติน (tin) กับจำนวนแสดงลำดับที่เหมือนในภาษาอังกฤษใช้ first second third ซึ่งคำเบงกาลี ได้แก่ ประถม (prothom) ดิติโย (ditiyo) และตริติโย (tritiyo)

ตัวอย่างในภาษาไทยที่ขอนำเสนอ คือ การกำหนดชั้นตราของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ซึ่งมีอยู่หลายตระกูล แต่ข้าราชการพลเรือนจะคุ้นเคยกับตระกูลข้างเฟือกและมงกุฎไทยมากที่สุด เพราะเป็นบำเหน็จความชอบที่ข้าราชการทุกคนมีสิทธิได้รับพระราชทานเมื่อปฏิบัติราชการด้วยความขยันหมั่นเพียรมาครบกำหนดเวลา โดยจะได้รับตระกูลมงกุฎไทยก่อนแล้วจึงได้รับชั้นเดียวกัน ในตระกูลข้างเฟือก ขยับเป็นชั้นที่สูงขึ้นของมงกุฎไทย ต่อด้วยข้างเฟือก สลับกันอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ จนถึงชั้นสูงสุดของตระกูลข้างเฟือก

เครื่องราชอิสริยาภรณ์แต่ละชั้นมีชื่อเรียกเฉพาะให้รู้ว่าเป็นชั้นที่เท่าไร ชั้นที่หนึ่งคือ ประถมาภรณ์ข้างเฟือก และประถมาภรณ์มงกุฎไทย ชั้นที่สองคือทวีติยาภรณ์ข้างเฟือก และทวีติยาภรณ์

มงกุฎไทย ประถม และ ทวีติ เป็นคำเดียวกับภาษาเบงกาลีซึ่งรับมาจากสันสกฤตอีกต่อหนึ่งอย่างไรก็ดี ในภาษาไทย คำจาก “ภาษาแขก” มักจะถูกใช้ในวรรณกรรมหรือภาษาทางการ แต่เบงกาลีใช้ใน ชีวิตประจำวัน อาทิ ประถมก็หมายถึง “ในเบื้องต้น” และเป็นคำศัพท์ในการพูดทั่วไป ส่วนคำว่า ชั้นที่สอง แม้เบงกาลีอ่านว่า ตีติโย แต่ถ้าถ่ายทอดตามการเขียนแล้ว จะได้เป็นทวีติโย เพราะ ฎ ถูก ลดเสียงไป และตัว ท ทหาร ในภาษาเบงกาลีออกเสียงหนักเป็น ด เด็ก

เรื่อง ท ทหาร ออกเสียงเป็น ด เด็ก ทำให้นึกถึงบทสวดมนต์ของวัดธรรมยุตใน ประเทศไทย ซึ่งจะเคร่งครัดเรื่องการออกเสียงให้ตรงกับภาษาบาลีดั้งเดิม อาทิ ทันดา อ่านว่า ดันดา อุปะสัมปะทัง อ่านว่า อุปะสัมปะตัง นอกจากนี้ เสียง พ ก็ให้ออกเสียง บ ด้วย เช่น พุทธโร อ่านว่า บุทธโร

สำหรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นที่สาม คำจะไม่ตรงกันเสียทีเดียว เพราะเราใช้ตรีตาราภรณ์ ข้างเผือกและตรีตาราภรณ์มงกุฎไทย แต่จะใกล้เคียงกับชั้นที่สามของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ จุลจอมเกล้ามากกว่า คือ ตติยจุลจอมเกล้า

มีอีกหนึ่งคำที่ภาษาไทยนำคำว่าประถมมาใช้ คือ ประถมศึกษา หมายถึงการศึกษา ในระดับต้น เข้าใจว่าพยายามหาคำที่สอดคล้องกับภาษาอังกฤษว่า primary education คำนี้ ใกล้เคียงกับที่ใช้ในบังกลาเทศซึ่งเรียกโรงเรียนประถมว่า prathamik bidyalaya หรือประถมมิถ พิทยาลัย

Padma Multi-purpose Bridge เป็นสะพานอเนกประสงค์ข้ามแม่น้ำคงคา ซึ่งเมื่อไหลสู่บังกลาเทศจะเรียกว่า แม่น้ำ Padma สะพานนี้จะช่วยอำนวยความสะดวกในการคมนาคมขนส่งจากรุงธากาไปภาคตะวันตกของประเทศ ภาพโดยบุศรา แสดงฤทธิ์

สะพานอุภัยเจษฏาทิศ

หากขับรถบนถนนราชวิถีจากสะพานกรุงธนมุ่งหน้าไปอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ เมื่อผ่าน ว่างสวนจิตรลดา จะเป็นสี่แยกที่ตัดกับถนนสวรรคโลก เรียกว่าแยกอุภัยเจษฏาทิศ แปลว่าอุทิศแด่พี่ชายทั้งสองคน แยกได้เป็นสามคำ คือ อุภัย เจษฏา และอุทิศ

แต่เดิมแยกนี้เป็นสะพานข้ามคลองที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 ในโอกาสที่สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนกในรัชกาลที่ 9 เจริญพระชนมายุครบ 18 พรรษา เท่ากับพระเชษฐา 2 พระองค์ที่สิ้นพระชนม์ไปแล้ว คือ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสมมติวงศวิโรทัย กรมขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์ ต่อมาสะพานถูกรื้อถอนไป ทางกรมจึงนำชื่อสะพานมาตั้งเป็นชื่อสี่แยกแทน และได้สร้างเฉพะาขาวสะพานขึ้นมาใหม่ข้ามคลองเล็ก ๆ ก่อนถึงทางรถไฟ

ในภาษาเบงกาลี อุภัยแปลว่าคู่ (both) ส่วนคำว่าพี่ชายไม่ใช่เจษฏา เพราะเรียกว่า bhai ซึ่งน่าจะเป็นภาษาเดิมที่ไม่ได้รับอิทธิพลจากสันสกฤต กับ bradha ซึ่งตรงกับภราดา แต่คนทั่วไปมัก

ใช้แบบสั้น ๆ ว่า dada อย่างไรก็ดี มีคำว่าเชษฐา (jyatha) ที่แปลว่าลุงซึ่งเป็นพี่ชายของพ่อ คู่กับ jethima ที่แปลว่าป้า

มีสะพานอีกแห่งที่ชื่อเกี่ยวข้องกับคำในภาษาเบงกาลี ตรงคลองผดุงกรุงเกษมมีสะพานข้ามคลองเชื่อมถนนนครราชสีมากับถนนประชาธิปไตย อยู่มุมด้านหลังกระทรวงศึกษาธิการ ชื่อว่า สะพาน “วิศวกรรมถมาณ” แปลว่าสะพานที่พระวิศวกรรมเป็นผู้สร้าง ในภาษาเบงกาลี คำว่าสร้างคือ niraman

คำกริยาภาษาเบงกาลีมีการผันตามประธานเหมือนภาษาในยุโรปหลายภาษา อาทิ ฝรั่งเศส อิตาลี สเปน เช่น niraman kara (สร้าง) ถ้าประธานของประโยคคือฉันหรือพวกเรา จะผันเป็น niraman kari ถ้าประธานคือคุณหรือพวกท่าน จะผันเป็น niraman karen เป็นต้น

บังกลาเทศในปัจจุบันอยู่ในช่วงเร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจึงมีโครงการก่อสร้างมากมาย และทำให้ไทยส่งออกหินสำหรับก่อสร้างได้เพิ่มขึ้น เพราะบังกลาเทศขาดแคลนหินประเภทนี้ เวลาสร้างถนนสายรอง บางทีเขาใช้อิฐมาทุบแล้วผสมปูนแทนหิน ซึ่งจะไม่ค่อยทนทานเท่าไฉน ในภาษาเบงกาลีอิฐก็เรียกว่า “อิฐ” เหมือนกัน

แผงขายส้มและผลไม้หลากชนิดในตลาดที่กรุงเทพฯ
ภาพโดยกุสุมา สาริบุญฤทธิ์

ฉก ฉกษัตริย์

ในพงศาวดารโบราณ เรามักจะพบวิธีบอกวันและเวลาที่ต่างจากปัจจุบันโดยสิ้นเชิง เช่น การใช้ปีจุลศักราช ซึ่งจะระบุปีนักษัตรและเลขสุดท้ายของปีไว้ด้วย อาทิ ปีชวดฉก จุลศักราช 1346 ปีฉลูสัปตศก จุลศักราช 1347 ความแปลกของปีที่ลงท้ายด้วยเลขหกคือต้องอ่านว่า ฉอ-สก ไม่ใช่ ฉสะก สมัยเป็นนักเรียนก็ได้แต่ท่องจำเอาไว้ว่าคำนี้ต้องอ่านแบบพิเศษไม่เหมือนทั่วไป แต่ไม่รู้เหตุผลเบื้องหลังว่าทำไมต้องอ่านแบบนั้น

ความกระจ่างบังเกิดเมื่อพบว่าคนเบงกอลีนับเลข 6 ว่า chhay ออกเสียงคล้าย ๆ โษย ผสมซ้อย แต่เป็นเสียงสั้น ๆ เสียงฉอจึงเป็นการรับเอาคำอ่านในภาษาแขกมาใช้ในภาษาไทยด้วย

นอกจากฉกแล้ว ยังมีคำว่าฉกษัตริย์ซึ่งเป็นกัณฑ์ที่ 12 ในมหาเวสสันดรชาดก คำนี้ต้องอ่านว่า ฉอ-กะสัด เช่นกัน เป็นตอนที่พระเจ้าสุทนต์ พระนางมุสตี กัณหา ซาลี เสด็จไปทูลเชิญพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับพระนคร ฉกษัตริย์ในที่นี้จึงไม่ใช่กษัตริย์ที่ครองแผ่นดิน 6 พระองค์ แต่หมายถึงผู้มีเชื้อสายกษัตริย์ 6 พระองค์ได้กลับมาอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันอีกครั้งหนึ่ง

เราอาจจะพบ ฉ ในวงการกฎหมายด้วย กล่าวคือ เมื่อมีการแก้ไขกฎหมายที่ตราไว้นานแล้วจนอาจไม่สอดคล้องกับสถานการณ์บ้านเมืองที่เปลี่ยนไป ก็ต้องมีการปรับปรุงโดยแทรกมาตราใหม่ ๆ เข้าไประหว่างมาตราที่มีอยู่เดิม แล้วนับเป็นมาตราเพิ่มเติมเรียงลำดับกันลงไป ถ้ายังงงอยู่ขอให้นึกถึงถนนในกรุงเทพฯ ๆ สมมติว่าเป็นถนนสุขุมวิท ซึ่งมีซอยมากมายลงท้ายด้วยตัวเลข เช่น สุขุมวิท 31 สุขุมวิท 33 สุขุมวิท 35 อยู่มาวันหนึ่งมีการสร้างซอยใหม่ระหว่างสุขุมวิท 33 กับสุขุมวิท 35 เขาจะนับเป็นสุขุมวิท 33/1 หากมีซอยมาเพิ่มอีกก็เป็นสุขุมวิท 33/2

การแทรกบทบัญญัติในกฎหมายมีลักษณะเช่นเดียวกันกับการเพิ่มซอย คือต้องระบุว่าเป็นการแทรกครั้งที่เท่าไร เช่น มาตรา 7 ทวิ มาตรา 15 ตริ มาตรา 20 ฉ โดยลำดับเลขก็เอามาจากภาษาบาลีสันสกฤตนั่นเอง ส่วนในระบบฝรั่งจะใช้ภาษาละติน ดูแล้วเพิ่มความขลัง

ในบังกลาเทศ ฉ หรือ chhay คือหกรรรมตาทั่วไป ไปซื้อส้ม 6 ลูก ก็ chhay kamal ซ้อย-กอมล รด 6 คัน chhay ga-rhi ซ้อย-การี ครั้งหน้าเจอ ฉ หวังว่าผู้อ่านจะจำได้นะครับว่า คือหมายเลข 6 นั่นเอง

บังกลาเทศใช้เงินสกุลตাকা ธนบัตรทุกชนิดราคาเป็นภาพ Sheikh Mujibur Rahman ประธานาธิบดีคนแรกและบิดาแห่งชาติ ธนบัตรมูลค่าสูงสุดคือ 1,000 ตากา (ประมาณ 380 บาท) ภาพโดยพนม ทองประยูร

อัฐยายซื้อขนมยาย

ไทยเรามีสำนวนอัฐยายซื้อขนมยาย หมายถึงการนำเงินของตนไปซื้อของที่ตัวเองเป็นคนขาย เหมือนย่ำเงินจากกระเป่าชาวยไปกระเป่าชวา ไม่ได้มีรายได้งอกเงยอย่างแท้จริง แบบนี้คงเรียกเศรษฐกิจหมุนเวียนไม่ได้ แต่น่าจะเป็นเศรษฐกิจหมุนวน คือ วนอยู่ในอ่างไม่ไปไหนเลย

ไม่แน่ใจว่าเด็ก ๆ รุ่นใหม่จะเคยได้ยินสำนวนนี้หรือไม่ และคงจะไม่รู้จักด้วยว่าอัฐคืออะไร ถ้าเป็นอัฐอาจจะยังพอคุ้นหูบ้าง อัฐเป็นหน่วยเงินที่เราเคยใช้แต่โบราณ ซึ่งใช้เงินพดด้วงที่น้ำหนักจะต่างกันไป หน่วยเงินจึงมีหลากหลาย อาทิ ชั่ง ตำลึง บาท สลึง เฟื้อง โสฬศ และอัฐ โดยการนับมักจะใช้เฟื้องเป็นหลัก กล่าวคือ 8 อัฐ เท่ากับ 1 เฟื้อง และ 16 โสฬศ เท่ากับ 1 เฟื้อง ระบบนี้ซับซ้อนและทำบัญชียาก จึงได้เปลี่ยนมาใช้ระบบ 100 สตางค์เป็น 1 บาท ตั้งแต่ปี 2441 เป็นต้นมา แต่คำว่าอัฐยังหลงเหลืออยู่ในสำนวนภาษาไทย หมายถึงเงินที่ใช้ในชีวิตประจำวัน บางครั้งก็ใช้ว่าอัฐพศ ซึ่งคงมาจากอัฐและโสฬศผสมกัน

ในหัตถนิยายเรื่องพล นิกร กิมหงวน ครั้งหนึ่งผู้เขียนคือ ป.อินทรปาลิต ใช้สำนวน “อัฐเย็น” ในบทสนทนาระหว่างเจ้าคุณปัจจนิกพินาศกับนิกรในความหมายว่า นิกรยืมเงินแล้ว

จะไม่คืนท่านเจ้าคุณซึ่งเป็นพ้อตา แต่สำนวนนี้คงหมดความนิยมไปแล้วตามธรรมชาติของภาษาที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพราะถ้าคนสมัยนี้จะสื่อด้วยความหมายเดียวกันคงจะใช้ว่า “ชัควาบ”

อัฐในภาษาเบงกาลีคือ หมายเลข 8 ออกเสียงตรงกัน และสะกดเกือบเหมือนกัน เพราะเมื่อถ่ายถอดอักษรเบงกาลีเป็นไทยแล้วจะได้เป็น อ อ่าง สระอา ฎ ปฏัก และลำดับที่ 8 คือ astam อ่านว่าอัษฏัม ในภาษาไทยมักจะใช้อัฐรัมหรืออัฐม

เมื่อปี 2539 รัชกาลที่ 9 ทรงเฉลิมพระปรมาภิไธยรัชกาลที่ 8 เป็นพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ซึ่งหมายถึงพระผู้เป็นใหญ่ดุจพระราม พระองค์ที่แปด

น้ำอัฐบาน คือ น้ำที่คั้นจากผลไม้ 8 ชนิด เช่น มะม่วง หัวัว กัลยั ที่พระพุทธรเจ้าอนุญาติให้พระภิกษุดื่มได้แม้เลยเวลาเพลไปแล้วถ้าได้รับพระเคนมาในวันนั้น

เมื่อพูดถึงอัฐแล้วต้องพ่วงด้วยโสฬศ ซึ่งแปลว่า 16 และเคยเป็นหน่วยเงินเหมือนอัฐ ใครที่สะสมแสตมป์ต้องรู้จักแสตมป์ชุดโสฬศ ซึ่งเป็นแสตมป์ชุดแรกของสยาม รัชกาลที่ 5 ฝนพระพักตร์ด้านซ้าย แสตมป์ชุดนี้มี 6 ดวง ระบุราคา 1 โสฬศ 1 อัฐ 1 เสี้ยว ซีกหนึ่ง สลึงหนึ่ง และเพ็องหนึ่ง

คำว่าโสฬศในภาษาไทยสะกดตรงกับตัวสะกดในภาษาเบงกาลี แสดงว่าครูบาอาจารย์แต่โบราณท่านได้ดูอย่างถี่ถ้วนแล้วว่าต้นฉบับเขียนอย่างไร อ่านอย่างไร จึงได้สะกดในภาษาไทยให้ตรงกับบาลี สันสกฤต และรวมถึงเบงกาลี ทำให้สืบย้อนไปถึงรูปศัพท์เดิมได้สะดวก อย่างไรก็ตามในภาษาเบงกาลี โสฬศไม่ใช่จำนวนนับ 16 แต่หมายถึงลำดับที่ 16 เพราะจำนวน 16 ใช้ว่า sholo ส่วนลำดับที่ 16 คือ shorash

ชาวบังกลาเทศจำนวนมากยังแต่งชุดพื้นเมืองในชีวิตประจำวัน ผู้ชายแต่งชุดปันจาบี ส่วนผู้หญิงที่ไปร่วมพิธีสำคัญ อาจจะแต่ง紗หรี แต่ถ้าไปทำงานหรือไปเที่ยวอาจจะแต่งชุด shalwar kameez ซึ่งประกอบด้วยเสื้อแขนยาวชายเสื้อคลุมกางเกงผ้าซาบอบ ชุดลักษณะนี้เป็นที่นิยมในหลายประเทศในเอเชียใต้ ภาพโดยบุศรา แสดงฤทธิ์ กุสุมา สาริบุญฤทธิ์ และศิวพล กิตติวงศากุล

โคลงทวาทศมาส

โคลงทวาทศมาสเป็นนิราศที่แต่งในสมัยอยุธยา แต่เรียกโคลงเพราะใช้คำประพันธ์แบบโคลงต้น คำว่าทวาทศมาสแปลว่าสิบสองเดือน เพราะเนื้อเรื่องเป็นการพรรณนาความอาลัยรักต่อนางในดวงใจโดยใช้ฤดูกาลและประเพณีสำคัญต่าง ๆ ในรอบปีมาประกอบการเล่าเรื่อง

ในภาษาเบงกาลี คำว่า 12 คือบาโร ไม่มีอะไรเกี่ยวกับทวาทศมาส คำที่เกี่ยวข้องคือ dadash ที่แปลว่าลำดับที่ 12 คำนี้ออกเสียงว่า ดา-คอช (ศ มีเสียง ช เล็กน้อย) ฟังผ่าน ๆ คนไทยจะนึกไม่ออกเลยว่าเป็นทวาทศ ต้องไปดูที่รูปศัพท์จึงจะเห็นว่าเหมือนกัน

เมือง Seville ในแคว้นอันดาลูเซียทางใต้ของสเปน สกดด้วยตัว v แต่อ่านว่าเซบิญา ภาพโดยพนม ทองประยูร

เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะในภาษาเบงกาลีไม่มีอักษร ว โดยเฉพาะ แต่ใช้ร่วมกับ บ บางคำออกเสียง บ บางคำกลายเป็น ว หรือไม่ก็ใช้ ภ แทนเสียง ว ในคำว่า dadash พยางค์แรกใช้ตัว ท + บ + า โดย ท กับ บ เป็นพยัญชนะซ้อน คือ เขียนติดกันและต้องออกเสียงเชื่อมกัน เพราะหากเขียน ท กับ บ ตามแบบปกติจะต้องออกเสียงว่า ดอ-บา แต่พอกลายเป็นพยัญชนะซ้อน อ่านว่า ดะ-บา อย่างไรก็ตาม คนเบงกาลีนั้นพูดเร็วและมีหลายคำที่ไม่ออกเสียงครบทุกตัวอักษร ดังนั้น ดะ-บา-ดอช ที่ไม่ออกเสียง บ จึงกลายเป็น ดา-ดอช

เสียง บ และ ว ที่ใช้สลับกันได้นั้นมีปรากฏในอีกหลายภาษา บางภาษาใช้สลับกับ พ ได้อีกด้วย เช่น ภาษาไทย มีหลายคำที่เข้าข่ายนี้ อาทิ เวลา - เผลา พรรณ - พรรณ วีระ - พีระ ซึ่งความหมายยังคงเดิม แต่มีอยู่คำหนึ่งที่มีทั้งความหมายเดียวกันและที่ต่างกันไปไกล คือ ประเพณี - ประเพณี ส่วนในภาษาสเปน ออกเสียง v (ว) เป็น b (บ) เช่น Seville (เซบิญา) Valencia (บาเลนเซีย) Vamos (บามอส)

หลายคนที่เคยสับสนว่า ทวาทศคือ 12 หรือ 20 เพราะมีทั้ง 2 (ทวา) และ 10 (ทศ) ในคำเดียวกันน่าจะหมดความสงสัยแล้ว คราวนี้อาจมีคำถามว่า แล้ว 20 ของเบงกาลีคืออะไร คำตอบคือ kurhi และ bish มีสองคำให้เลือกใช้ตามใจชอบ

ภาษาไทยมีคำว่า กุลี ที่น่าจะมาจาก kurhi ซึ่งไม่ใช่แรงงานรับจ้างแบกหาม แต่หมายถึงผ้าที่ห่อรวมกันมัดละ 20 ผืน เป็นศัพท์ที่น่าจะเหลือคนใช้เป็นอยู่ไม่มากแล้ว

ประชาชนจำนวนมากรอต้อนรับนาย Sheikh Mujibur Rahman กลับบังกลาเทศเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2515 ภายหลัง ปากีสถานปล่อยตัวจากเรือนจำ โดยเดินทางจากปากีสถานผ่านกรุงลอนดอนและกรุงนิวเดลี ภาพโดยพนม ทองประยูร

ศาลาบัณณรศภาค

วัดเบญจมบพิตรมีอาคารทรงฝรั่งหลังหนึ่งอยู่ริมรั้วด้านคลองเปรมประชากร เรียกว่า ศาลาบัณณรศภาค ใช้ตั้งศพบุคคลสำคัญอยู่บ่อยครั้ง ศาลานี้สร้างขึ้นด้วยทุนทรัพย์ 15 ส่วน จากการบริจาคของ พระราชโอรส พระราชธิดา เจ้าจอม และพระญาติ ในรัชกาลที่ 5 มีสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต เป็นต้น สร้างเสร็จเมื่อปี 2444 ได้รับพระราชทานนามว่า “ศาลาบัณณรศภาค”

หมายเลข 15 ในภาษาเบงกาลีคือ ปอนเนโร (ponero) ซึ่งน่าจะมึรากศัพท์เดียวกัน กับบัณณรศหรือปณรศ เวลาเราไปทำบุญที่วัด ตอนกรวดน้ำพระเจ้าสวดมนต์ “ยถา วาริวหา ปูราปาริปุเรนติ สาคร์ เอวเมว อโธ ทินน์ เปตานิ อุปกปติ อัจฉิต ปตลิต ตูยห์ ชิปปเมว สมิมตฺ สพ เพ ปูเรนตุ สงกปลา จนโท ปณณรโส ยถา ฯ...” ในบทสวดมีคำว่า ปณณรโส หมายถึงวันขึ้น 15 ค่ำ ดังคำแปลว่า “สิ่งที่ต้องการแล้ว ประารถมาแล้ว จงปล้นสำเร็จแก่ท่าน ขอความดาร์ทั้งปวง จงเต็มตั้ง พระจันทร์ ซึ่งมีในดลิตีที่ 15”

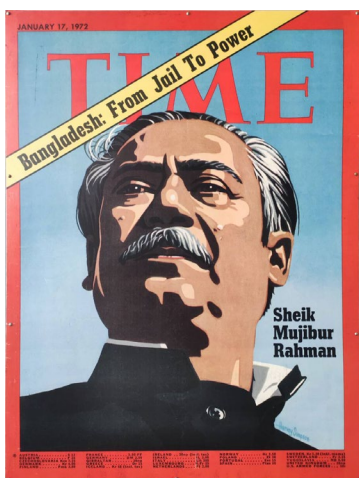
ตามธรรมเนียมไทย การทำบุญอุทิศส่วนกุศลแต่ผู้วายชนม์นิยมจัดงานเมื่อครบ 7 วัน 15 วัน 50 วัน และ 100 วัน การทำบุญเมื่อครบ 15 วัน เรียกว่า “ปิ่นธรมวาร” และเรียก “ปัญญาสมวาร” เมื่อครบ 50 วัน

หมายเลข 50 ในภาษาเบงกาลีคือ panchas ออกเสียงว่า ปัญ-จาช เพราะสะกดด้วย ศ

หมายเลข 100 คือ ayksho และ 100 ปี คือ ศตวรรษ เมื่อปี 2564 บังกลาเทศฉลองวันเกิดครบ 100 ปี ของนาย Sheikh Mujibur Rahman ประธานาธิบดีคนแรกของบังกลาเทศ หลังแยกตัวเป็นอิสระจากปากีสถาน ซึ่งชาวบังกลาเทศนับถือเป็นบิดาแห่งชาติ ทางการเรียกชื่องานฉลองนี้ว่า “มุจิบศตวรรษ” อาจจะมีฟังแปลกหูเล็กน้อยเพราะภาษาไทยไม่มีใครใช้ศตวรรษกับคน แต่จะใช้ชวตกาล เช่น 100 ปีแห่งชวตกาลของพุทธศาสนิกศุ

ข้อสงสัยเรื่องของตัวเลขด้วยคำว่า โภฏี หรือสิบล้าน คำนี้ภาษาเบงกาลีอ่านว่า koti ตามรูปศัพท์ แต่ที่น่าสนใจคือ พอแปลเป็นอังกฤษจะนิยมใช้ว่า crore เป็นจำนวนนับที่แพร่หลายในบังกลาเทศและอินเดีย รวมถึงประเทศอื่น ๆ ในเอเชียใต้ คนต่างชาติที่อ่านข่าวจากสำนักข่าวในประเทศเหล่านี้จะพบเห็น crore เป็นประจำ และเดาไม่ถูกว่าเป็นจำนวนเท่าไร มีศูนย์กี่ตัว เข้าใจว่า crore น่าจะเพี้ยนมาจากโภฏีนั่นเอง

จำนวนนับของเบงกาลีไม่มีหมื่นและล้าน มีร้อย (ayksho) พัน (hajar) แล้วข้ามไปแสน (lokkho หรือ lakh) และกระโดดไปสิบล้านหรือ 1 โภฏีเลย ถ้าจะพูดว่าหนึ่งหมื่น เขาใช้สิบล้านส่วนหนึ่งล้านเรียกว่าสิบล้าน ในเมื่อคนเบงกาลีคุ้นชินกับการใช้หลักแสนเป็นหน่วยอ้างอิง หลายคนจึงชอบใส่จุดภาคหลังหน่วยแสน ทำให้คนต่างชาติตั้งไปตามกัน เช่น 1,578,000 บาท จะเขียนว่า 15,78,000 บาท เพราะทำให้อ่านง่ายขึ้นเป็น 15 แสน (lakh) เจ็ดหมื่นแปดพัน

หน้าปกนิตยสาร TIME ฉบับวันที่ 17 มกราคม 2515 ในสัปดาห์หลังจากที่นาย Sheikh Mujibur Rahman เดินทางกลับถึงบังกลาเทศ ภาพโดยพนม ทองประยูร

คนแจวเรือในแม่น้ำ Buriganga ยามสนธยา แม่น้ำสายนี้เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่สำคัญระหว่างกรุงเทพฯ กับต่างจังหวัด มีท่าเรือหลักอยู่บริเวณเมืองเก่าซึ่งเจริญรุ่งเรืองตั้งแต่สมัยอาณาจักรโมกุล ภาพโดยกฤษมา สาริบุญฤทธิ์

วิกาลโภชนา เวมณี

ศีล 8 ข้อ 6 คือ วิกาลโภชนา เวมณี สิกขาปท่ สมมติยามิ หมายถึงเว้นจากการกินในยามวิกาล (หลังเที่ยงวันถึงรุ่งเช้าของวันใหม่) แต่ในพจนานุกรมกำหนดความหมายของวิกาลว่าเป็นยามค่ำคืนดึกดื่น อาคันตุกะยามวิกาลมักเป็นผู้ที่มาอย่างไม่ประสงค์ดีหรือเป็นสิ่งที่ลึกลับชวนให้ขนลุกไป

วิกาลเป็นช่วงไหนของวันกันแน่

เมื่อย้อนดูในภาษาเบงกาลี เขามีคำว่า *bikel byala* ที่แปลว่ายามบ่าย *bikel* คือวิกาล และ *byala* ก็คือเวลา ยังจำได้ใช่ไหมครับว่า บ กับ ว ออกเสียงสลับกันได้ บี-เกลท กับ วิกาล และ เบ-ลา กับ เวลาจึงเป็นแฝดฝาเดียวกัน ดังนั้น วิกาลเวลาแต่ดั้งเดิมจึงหมายถึงช่วงบ่าย เมื่อพระธรรมวินัยกำหนดให้ภิกษุทั้งหลายไม่พึงฉันอะไรยามวิกาล จึงเริ่มนับตั้งแต่เที่ยงวันเป็นต้นไป การถวายภัตตาหารเพลเลยนิยมถวายตอน 11 โมง เพื่อให้พระท่านมีเวลาฉันให้เสร็จก่อนเที่ยง

ภาษาเบงกาลีมีอีกคำที่ใช้เหมือนภาษาไทย คือ sondha byala อ่านว่า ซอน-ดา เบ-ลา หมายถึงยามเย็น ซึ่งภาษาไทยอ่านตามรูปศัพท์ว่าสนธยา แต่เบงกาลีอ่าน ซอน-ดา เพราะตัว น กับ ธ เขียนแบบพยัญชนะซ้อน และไม่ออกเสียง ย คนไทยเราใช้สนธยาในภาษากวีและวรรณกรรม เพราะเรามีคำว่ายามเย็นอยู่แล้วในภาษาไทยเดิม ถ้าเราไปถามเพื่อนว่าสนธยานี้เราไปคาราโอเกะกันมั๊ย เพื่อนคงนึกในใจว่าไปดูลิเกท่าจะเหมาะกว่า

นอกจากนี้ ยังมี ratri byala ที่หมายถึงยามค่ำคืน ส่วนมากจะใช้แบบสั้นเหลือแค่ rat อ่านว่า ราต สรุปว่าตั้งแต่บ่าย เย็น และกลางคืน ภาษาเบงกาลีใช้คำที่มีในภาษาไทยด้วย ส่วนช่วงเช้าใช้คำว่า sakal (ชอกกาล) ซึ่งเราไม่มี

อีกคำหนึ่งที่ตรงกันคือ สมัย (samay) แปลว่าเวลาเหมือนกัน แต่ไทยเราใช้ในความหมายของช่วงเวลาที่ยาวนานเป็นยุค เช่น สมัยโบราณ สมัยสงครามโลก แต่ในภาษาเบงกาลี สมัยคือเวลาตามเข็มนาฬิกา (time) ที่ล่วงเลยไปเรื่อย ๆ เมื่อจะบอกว่าตลอดเวลาก็ก็น่าใช้คำว่า sob samay (sob แปลว่าทั้งหมด) ซึ่งในภาษาไทยมีใช้เช่นกัน แต่ตัวอย่างเดียวที่นึกออกคือพระนามของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิสิษฐสมสมัย

tren samayasuchi (เตรนสมัยสุจิ) คือ ตารางเวลารถไฟ เบงกาลีเรียกรถไฟโดยทับศัพท์อังกฤษ และสุจิแปลว่ารายการเหมือนในคำว่าสุจิตัณฑ์ที่หมายถึงรายการแสดง

ท้องฟ้าเป็นสีส้มยามพระอาทิตย์ตกที่กรุงธากา มนุษย์ใช้พระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาวเป็นนาฬิกาธรรมชาติสำหรับกำหนดวันเวลา ทิศทาง และฤดูกาลมาแต่โบราณ ภาพโดยคิวิพล กิตติวงศากุล

บอกวันเวลาด้วยดวงดาว (ตอนที่ 1)

เคยสงสัยบ้างมั๊ยครับว่า ทำไมการเรียกชื่อวันของโลกตะวันออกกับโลกตะวันตกจึงคล้ายกัน คือ เอาดวงดาวมากำหนดเป็นชื่อวัน เช่น วันเสาร์ (Saturday) วันอาทิตย์ (Sunday) วันจันทร์ (Monday) เรื่องนี้ผู้เขียนก็ไม่อาจบอกได้ว่า ใครรับจากใคร ถ่ายทอดกันสมัยไหน ความเป็นไปได้หนึ่งคือเป็นการผสมผสานและถ่ายทอดวัฒนธรรมและภาษาระหว่างชาวอารยันในเอเชียกลางกับกองทัพมาซิโดเนียของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชที่เคยบุกมาถึงทางเหนือของอินเดีย และมีนายทหารบางส่วนได้ปกครองอาณาจักรในบริเวณที่ปัจจุบันคือปากีสถานและอัฟกานิสถาน บางส่วนก็กลับบ้านที่มาซิโดเนีย ไม่ว่าจะอย่างไร ดวงดาวเป็นสิ่งที่อยู่กับวิถีชีวิตของผู้คนมาตั้งแต่ในยุคมืดที่ไม่มีนาฬิกาและเข็มทิศ ต้องอาศัยตำแหน่งดวงดาวบอกทิศทางและฤดูกาล

ทั้งไทยและเบงกาลีคงรับสืบทอดการเรียกวันมาจากวัฒนธรรมอินเดียโบราณที่ใช้ภาษาสันสกฤต บางวันอาจจะใช้ชื่อต่างกันแต่หมายถึงดาวดวงเดียวกัน ดังนี้

วันอาทิตย์ – Robibar (รวีवार)

วันจันทร์ – Sombar (โสमवार)

วันอังคาร – Mongolbar (มงคลवार)
วันพุธ – Budhbar (พุธवार)
วันพฤหัสบดี – Brihospotibar (พฤหัสบดีवार)
วันศุกร์ – Shukrobar (ศุกรवार)
วันเสาร์ – Shonibar (ศनिवार)

วารคือวันประจำสัปดาห์หรือหมายถึงเวลาก็ได้ ดังที่ไทยรับมาใช้ว่าวาระ ถึงเทศกาลปีใหม่ที่เขียน ส.ค.ส. ถึงกันว่า ในวารดิถีขึ้นปีใหม่ขออวยพรให้ท่านประสบแต่ความสุข ส่วนคำว่าวันมีอีกคำคือ din (ทิน) คำว่าทุกวันใช้ว่า protidin ซึ่งไทยเรานำมาใช้เรียกตารางสำหรับดูวันเดือนปี ที่ธนาคารชอบทำแจกตอนปีใหม่ คือปฏิทินที่เราใช้กันทุกบ้าน หากไปเปิดพจนานุกรมหาความหมายของปฏิทิน จะพบคำอธิบายว่ามาจากภาษาสันสกฤต ปฺรติทิน ที่หมายถึงเฉพาะวันหรือสำหรับวัน

วันอังคารและวันเสาร์ที่เบงกาลีเรียกมงคลวารและศนิวารนั้น เป็นการเรียกตามคติฮินดูที่ พระอังคารมีนามว่า พระมงคล และพระเสาร์มีนามว่า พระศนิ

ส่วนพระศุกร์เป็นเทวดานพเคราะห์ที่ตำราโหราศาสตร์ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของความอ่อนหวาน มีเสน่ห์ และมักมากในกาม เทียบได้กับวินัสของโรมัน อย่างนี้เองภาษาเบงกาลีจึงมีคำว่า sukranu มาจาก ศฺกฺร์ + อณฺ กลายเป็นศฺกฺรณฺญ แปลว่าสเปิร์ม อณฺแห่งความรัก

เครื่องบินในลานจอดที่ทำอากาศยานกรุงเทพฯ ซึ่งเมื่อสร้างอาคารผู้โดยสารหลังที่สามเสร็จแล้วจะรองรับผู้โดยสารทั้งหมดได้ถึง 20 ล้านคน ภาพโดยเดือนสิบ ปัทมะสุนทร คัลเลน

บอกวันเวลาด้วยดวงดาว (ตอนที่ 2)

เบงกาลีเรียกสัปดาห์ว่า saptaha มีรากศัพท์จาก sat (หมายเลข 7) และ saptam (ลำดับที่ 7) สัปดาห์แปลว่า 7 วัน ซึ่งเป็นเครื่องประกอบพระอิศริยยศของพระมหากษัตริย์ที่ยังมีได้ผ่านพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระบรมราชาธิ สมเด็จพระยุพราช และสมเด็จพระบรมราชากุมารี ก็ใช้ “สัปดาห์” ในความหมายเดียวกัน

ภาษาเบงกาลีไม่มีชื่อเดือนตามปฏิทินสากล มีแต่ชื่อเดือนตามปฏิทินท้องถิ่นซึ่งตั้งชื่อตามดวงดาวเหมือนการตั้งชื่อวัน (ดูตอนที่ 9) คำว่าเดือนคือ mas (มาส) ส่วนชื่อเดือนตั้งแต่มกราคมถึงธันวาคมใช้ตามภาษาอังกฤษ คือ January, February, March จนถึง December แต่สะกดด้วยอักษรเบงกาลี อย่างไรก็ตามชื่อเดือนในภาษาอังกฤษตั้งแต่มกราคมถึงธันวาคมก็มีความเชื่อมโยงกับภาษาเบงกาลีผ่านภาษาสันสกฤต เพราะ September, October, November และ December มีรากศัพท์เดียวกับสัปดาห์ อัฐ นวม (นอ-วม) และทศม (ตะ-ขม) ที่แปลว่าที่เจ็ด แปด ที่เก้า และที่สิบ ตามลำดับ

ท่าอากาศยานกรุงธากามีชื่อทางการว่า Hazrat Shahjalal International Airport ภาพโดยกุสุมา สาริบุญฤทธิ์

ปฏิทินโรมันแบบดั้งเดิมนั้นเริ่มนับเดือนแรกที่มีนาคมซึ่งเป็นการเริ่มต้นฤดูการเพาะปลูก เดือนเจ็ดจึงเป็นกันยายนแล้วเรียงไปเรื่อย ๆ จนถึงธันวาคม ภาษาเบงกาลี อินดี กับภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และอีกหลายภาษาในยุโรปเป็นภาษาในตระกูลอินโด-ยูโรเปียน จึงมีหลายคำที่มีที่มาเดียวกัน

ส่วนภาษาไทยแม้ไม่ได้อยู่ในตระกูลอินโด-ยูโรเปียน แต่ได้รับอิทธิพลจากบาลีสันสกฤต จึงพบคำที่ออกเสียงคล้ายกัน ความหมายใกล้เคียงกันกับบางคำในภาษาแควยุโรปไปด้วย แต่ไม่ใช่ชื่อเดือนของไทยที่เป็นประติษฐานกรรมของไทยเราเองและเขาก็ไม่มีใช้ โดยเป็นผลงานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ อดีตเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศผู้ทรงสนพระทัยเรื่องโหราศาสตร์ ทรงเป็นผู้คิดชื่อเดือนด้วยการใช้ชื่อราศีสมาสกับคำว่า “อาคม” สำหรับเดือนที่มี 31 วัน และ “อายน” สำหรับเดือนที่มี 30 วัน ทั้งอาคมและอายนแปลว่า การมาถึง

ในภาษาเบงกาลี มีคำว่า agamon ที่แปลว่าการมาถึง (arrival) เหมือนในคำว่าคมนาคมของไทยที่มาจาก คมน (การไป) และอาคม (การมา) รวมแล้วหมายถึงการเดินทางไปมา บริเวณขาเข้าของสนามบินกรุงธากามีป้ายติดอยู่ว่า International Arrivals ภาษาเบงกาลีใช้ว่า Antarjatika Agamon หรือเขียนให้เข้ากับลิ้นคนไทยได้ว่า อานตราจติกา อาคมน ทำให้เห็นภาพเลยว่าวันเวลาก็เหมือนเครื่องบิน มาแล้วก็ไป ไม่คอยใคร พอเปลี่ยนเดือน เราได้แต่พลิกเดือนเก่าในปฏิทินให้กลับด้าน ไม่สามารถย้อนเวลาไปแก้ไขอะไรได้ พระพุทธองค์จึงมีพุทธวจนะเตือนให้เราสติและ “พึงพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่”

จันทร์กระจ่างฟ้าเหนือป่าสุนทรวัน (Sundarbans) ซึ่งเป็นป่าชายเลนมรดกโลกของบังกลาเทศ
ภาพโดยเอกอัครราชทูตมาวมวดี สุมิตรเหมาะ

บอกวันเวลาด้วยดวงดาว (ตอนที่ 3)

คนโบราณใช้พระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาวเป็นตัวกำหนดทิศ เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพ การเดินทาง การเพาะปลูก หรือแม้แต่การสร้างบ้านให้เหมาะกับดินฟ้าอากาศตามหลักฮวงจุ้ย บางทิศถือเป็นทิศมงคลและได้รับความสำคัญเป็นพิเศษ เช่น ทิศตะวันออก ทิศหลักมี 4 ทิศ ทิศย่อยอีก 4 ทิศ รวมเป็น 8 ทิศ พระเจ้าบุเรงนองได้ชื่อว่าเป็นผู้ชนะสิบทิศเพราะเอาชนะอาณาจักรน้อยใหญ่ไปทุกทิศ และยังแถมทิศเบื้องบน (สวรรค์) กับเบื้องล่าง (บาดาล) ไปด้วย

ชื่อทิศในภาษาไทยเรียกง่าย ๆ ตามตำแหน่ง คือ เหนือ ใต้ ตะวันออก ตะวันตก ชื่อทิศในภาษาเบงกาลีเป็นคำชุดเดียวกับที่ไทยยืมภาษาบาลีสันสกฤตมาใช้ในงานวรรณกรรม แต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอน หรือใช้ตั้งชื่อเฉพาะ ได้แก่ อุตร ทักษิณ บูรพา และประจิมหรือปัจฉิม หนองหนังกี่ร้อยที่เคยกอ่านมังกรหยกของกิมย้งต้องรู้จักยอดฝีมือ 4 คนที่มีฉายาตามทิศทั้งสิ้น คือ อั้งฉิกกง (ยากจอุตร) อิดเต็งไต้ซือ (ราชันทักษิณ) อั้งเอี้ยะซือ (มารบูรพา) และอาวเอี้ยงฮง (พิชประจิม)

ความต่างในภาษาเบงกาลีคือการออกเสียง อุดรอ่านว่าอุตตระ ทักซิมอ่านว่า ตักซิม บูรพาอ่าน บูโรบ และปัจฉิมอ่านว่า ปอศ-จิม คำในภาษาไทยที่อ่านอุตตระเหมือนเบงกาลี คืออุตรดิตถ์ แปลว่าเมืองท่าแห่งทิศเหนือ และอุตราวัฏ หมายถึงการเดินทางเวียนซ้ายทวนเข็มนาฬิกา เหตุที่เรียกเช่นนี้เพราะใช้หลักตั้งต้นจากทิศตะวันออกแล้ววนไปทางเหนือ ใช้งับงานอวมงคล เช่น การเวียนศรพอบเมรุ อินเดียมีรัฐหนึ่งชื่ออุตรประเทศแปลว่ารัฐทางเหนือ ความหมายจึงคล้ายกับ อุตราธานี

นอกจากดวงดาวจะเป็นตัวช่วยในการระบุทิศ การเคลื่อนย้ายของดวงดาวยังบ่งบอก การเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลได้ด้วย ภาษาเบงกาลีเรียกดวงดาวที่มีอยู่ 27 กลุ่มว่า naksatra นิยมอ่านว่า นัก-ซัด ในภาษาไทยคือนักขัตร แต่อาจใช้ ช ในชื่อเฉพาะ อาทิ พระนามของ ม.จ.นักขัตรมงคล กิติยากร คนอินเดียโบราณคำนวณปฏิทินจากเส้นทางโคจรของดวงจันทร์ที่ต่อ งผ่านดวงดาวทั้งหลาย ปีหนึ่งมี 12 เดือน ตั้งชื่อตามกลุ่มดาว

ปัจจุบันบังกลาเทศยังใช้ปฏิทินเบงกาลีซึ่งรับสืบทอดมาจากอินเดียโบราณควบคู่กับ ปฏิทินสากลเพื่อใช้กำหนดวันจัดประเพณีท้องถิ่น บางเดือนใช้ชื่อที่คนไทยคุ้นเคยดีเพราะเกี่ยวข้องกับวันสำคัญในพุทธศาสนา ได้แก่ ไวสาขะ (เดือน 1 ตรงกับเดือนเมษายน - พฤษภาคม) อาสาฬ (เดือน 3 ตรงกับเดือนมิถุนายน - กรกฎาคม) และมาฆะ (เดือน 10 ตรงกับเดือนมกราคม - กุมภาพันธ์) เป็นอันว่าจากชื่อดาวมาเป็นชื่อเดือนแล้วไทยรับมาใช้เรียกวันสำคัญทางศาสนา

เดือน 9 ของปฏิทินเบงกาลีชื่อเดือน Poush ตามชื่อกลุ่มดาวบุษยะซึ่งมี 5 ดวง อาทิ ดาวปูฝ้าย ดาวพวงดอกไม้ ดาวปู ตรงกับช่วงธันวาคมถึงมกราคม ภาษาไทยใช้บุษยามาส ผู้เขียนรู้จักคำนี้ครั้งแรกจากลิลิตตะเลงพ่ายที่เรียนตอนมัธยมปลาย บรรยายความตอนที่ ไทโรจอารยค่านวมฤกษ์เคลื่อนทัพให้สมเด็จพระนเรศวร “เชิญบาทพงส์เสด็จจลา จากอโยธยา ยามเช้า เข้าวารวมหันต์ วันสิบเอ็ดขึ้นค่ำ่ารุ่งสองนาฬิกา เศษสังขยาห้าบาท ในบุษยามาสฤกษ์ ศรีสวัสดิ์ฤกษ์อุดม” ในตอนนั้นยังไม่เข้าใจว่าทำไมมกราคม จึงเป็นบุษยามาส คิดเอาเองว่าสงสัยเพราะอากาศเย็นดีมีดอกไม้เยอะเลย เรียกเดือนแห่งดอกไม้ (ติดตามอ่านคำอธิบายเกี่ยวกับ “เศษสังขยา” ได้ ในตอนที่ 27)

ขอปิดท้ายเรื่องของดาวด้วยไถ่อย่าง 5 ดาว ซึ่งมาเปิด ตลาดในบังกลาเทศแล้ว แต่ขายเฉพาะไก่ทอด โดยใช้ชื่อว่า Five Star Chicken ตามภาษาอังกฤษแต่เขียนด้วยอักษร เบงกาลี ไม่ได้ตั้งชื่อใหม่ว่าไก่ทอดปัญญาคารา

ดวงจันทร์และดวงดาวเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวมุสลิมรวมทั้งใน บังกลาเทศ โดยการกำหนดวันสำคัญทางศาสนาประจำปีจะขึ้นอยู่กับ การปรากฏของพระจันทร์บนท้องฟ้า ภาพโดยศิวพล กิตติวงศากุล

คนบังกลาเทศถือว่าดอกทองกวาวซึ่งบานในเดือนมกราคมเป็นสัญลักษณ์การเริ่มต้นของฤดูใบไม้ผลิ แต่ในยุโรปหรืออเมริกาเหนือ ฤดูใบไม้ผลิหรือ “วสันตกาล” เป็นช่วงที่มีดอกไม้หลากหลายชนิดเบ่งบานโดยเฉพาะทิวลิป เช่นที่เกาะ Mainau ประเทศเยอรมนี ภาพโดยพนม ทองประยูร

บอกวันเวลาด้วยดวงดาว (ตอนที่ 3)

“เหมันต์ที่ผ่านพ้นไป ผ่านไปพร้อมใบไม้บาน ร่วงหล่นพริ้วปลิวลู่ลงทาง ดูใบไม้ว่าง อ่างว่างเอกา”

ครวก่อนพูดถึงวัน เดือน ปี แบบเบงกาลีไปแล้ว ครั้งนี้ขอต่อดูด้วยเรื่องของฤดูกาล เลยขึ้นต้นด้วยเพลงเหมันต์ที่ผ่านพ้นไป เพลงรักอมตะอีกเพลงหนึ่งสำหรับแฟน ๆ ยุคเทพคาสเซ็ท (ที่วัยในปัจจุบันน่าจะผ่านพ้นไปหลายเหมันต์แล้ว) เหมันต์สำหรับคนไทยคือฤดูหนาว อากาศเย็นสบาย บรรยากาศตามยอดดอยแสนจะโรแมนติก แต่ในภาษาเบงกาลี เหมันต์หรือ hemonto kal เป็นช่วงเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน ถือเป็นปลายฤดูใบไม้ร่วง

บังกลาเทศไม่มีฤดูใบไม้ร่วงที่ใบไม้เปลี่ยนสีเป็นสีเหลือง สีแดง แบบในยุโรปหรืออเมริกาเหนือ แต่บริเวณภาคเหนือของอินเดีย ถิ่นกำเนิดของภาษาบาลีสันสกฤตนั้นอยู่เชิงเขาหิมาลัย จึงพอจะเห็นความเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลจนต้องบัญญัติศัพท์สำหรับแต่ละฤดู และภาษาเบงกาลีได้รับมาใช้ต่อ โดยมีคำเรียกฤดูกาลต่าง ๆ ถึง 6 ฤดู คือ karom kal (ฤดูร้อน) barsha kal (ฤดูฝน) sharot kal (ฤดูใบไม้ร่วง) hemonto kal (ฤดูใบไม้ร่วงตอนปลาย) sheet kal (ฤดูหนาว) และ basanto kal (ฤดูใบไม้ผลิ)

คนไทยมักเรียกหน้าฝนแบบภาษากวีมีระดับขึ้นมาหน่อยว่า วสันตฤดู แต่อย่างที่บอกไปข้างต้นจะเห็นว่า คนเบงกาลีใช้สันต์สำหรับฤดูใบไม้ผลิ ช่วงระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม แต่ทำไม่ไทยเรายังใช้คำนี้กับหน้าฝน ไม่ใช่พรรษา ซึ่งแปลว่าหน้าฝนแบบตรงตัว ไม่ต้องกลับหน้ากลับหลัง ผู้เขียนยังคงค้นไม่พบความเป็นมา แต่เราก็ใช้พรรษา (barsha) กับการจำพรรษาในหน้าฝนของพระสงฆ์ตรงตามความหมายเดิม และเป็นช่วงเวลาใกล้เคียงกัน คือ เดือนมิถุนายนถึงสิงหาคม

สำนักงานราชบัณฑิตยสภาอธิบายว่า คัมภีร์อภิธานปตปิฎกา (บาลี) กล่าวถึงฤดูในประเทศอินเดียว่า แบ่งเป็น 2 แบบ คือ ภาคตะวันออกและภาคใต้มี 3 ฤดู คือ ร้อน ฝน หนาว และภาคเหนือมี 6 ฤดู คือ หนาว (เหม็นต์) หมอก (ลิสฺริ) ใบไม้ผลิ (วสันต์) ร้อน (คิมหันต์) ฝน (วัสสานะ) และใบไม้ร่วง (สารท) ดังนั้น คำที่ตรงกับหน้าฝนมากกว่าคือวัสสานะ ซึ่งสมัยก่อนเคยมีการใช้ในเอกสารราชการด้วย เช่น “วันที่ 3 พฤศจิกายน พระพุทธศักราช 2457 เป็นวันมหตเขตร์วัสสานฤดู อย่างเข้าเหม็นตฤดู ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เสด็จทรงจัดการเปลื้องเครื่องพระมหามณีนีรัตนปฏิมากร”

คนไทยนำคำว่า “สารท” หรือ “ศารท” มาเรียกงานบุญประจำปีเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษในช่วงเดือนกันยายน – ตุลาคม ซึ่งตรงกับช่วงฤดูใบไม้ร่วงในซีกโลกเหนือ ขนมนิยามทำในเทศกาลนี้จึงเรียกว่ากระยาสารท นอกจากนี้ ยังมีคำว่า “ศารทวิษุวัต” หรือ autumn equinox ซึ่งตรงกับวันที่ 22 หรือ 23 กันยายนของทุกปี เป็นวันที่ดวงอาทิตย์ตั้งฉากกับเส้นศูนย์สูตรพอดี ทำให้กลางวันเท่ากับกลางคืน ทางดาราศาสตร์เรียกว่าจุดราตรีเสมอภาค

คำว่าฤดูในภาษาเบงกาลีมีทั้ง ritu และ kal ภาษาไทยเอามารวมกันเป็นฤดูกาล แต่ในเบงกาลีทั้งสองคำมีที่ทางของตัวเอง ไม่ได้มาอยู่ด้วยกัน

ยามฤดูใบไม้ร่วงหรือ “ศารทกาล” ต้นไม้ในเอเชียใต้ไม่ได้เปลี่ยนเป็นสีเหลืองสีแดงเหมือนในเขตเมืองหนาว แม้แต่ที่ Poon Hill ในเนปาลซึ่งเป็นภูเขาก็กังไม่พบใบไม้เปลี่ยนสี เพราะน่าจะขึ้นอยู่กับชนิดของพืชด้วย ภาพโดยพนม ทองประยูร

Dhaka University เป็นมหาวิทยาลัยที่เก่าแก่และใหญ่ที่สุดของบังกลาเทศ ก่อตั้งเมื่อปี 2464 อธิการบดี (chancellor) คือประธานาธิบดี ตามธรรมเนียมของประเทศในเครือจักรภพที่นิยมให้บุคคลสำคัญภายนอกมหาวิทยาลัยดำรงตำแหน่งดังกล่าวโดยมีหน้าที่ทางพิธีการเท่านั้น ภาพโดย Finish Toju พนักงานขับรถสถานเอกอัครราชทูตฯ

บอกวันเวลาด้วยดวงดาว (ตอนที่ 3)

เมฆาลัยเป็นรัฐหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย มีชายแดนติดกับบังกลาเทศ ประชากรบางส่วนใช้ภาษาเบงกาลี ชื่อของรัฐนี้แปลว่า ที่อยู่ของเมฆ ในภาษาเบงกาลี มีศัพท์หลายคำที่ใช้เรียกธรรมชาติรอบตัวเรา โดยเป็นคำเดียวกับภาษาไทย

สายฟ้าคือ bajro หรือวัชระ เป็นอาวุธประจำกายของพระอินทร์ คำนี้ในภาษาไทย หมายถึงเพชรก็ได้ แต่ภาษาเบงกาลีหมายถึงสายฟ้าเท่านั้น เพชรของชาวเบงกาลีคือ hiraka พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีหลายพระองค์มีพระปรมาภิไธยเกี่ยวข้องกับวัชระหรือวัชริระ เมื่อครั้งที่รัชกาลที่ 4 ยังทรงผนวชอยู่นั้น ฉายาของพระองค์คือวัชริญาณภิกขุ แปลว่าผู้มีความสามารถอันสว่างประดุจเพชร พระนามเดิมของรัชกาลที่ 6 คือเจ้าฟ้ามหาวิชราวุธ และพระปรมาภิไธยในรัชกาลที่ 10 คือ พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตราพระราชลัญจกรประจำรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 10 เป็นรูปวัชริวุธแปลงรัศมีเป็นสายฟ้า

การสถาปนาสมณศักดิ์พระสงฆ์ในรัชกาลปัจจุบันมักจะมีคำว่าชिरหรือวัชร เช่น พระพรหมวัชรราชาธิบดี พระธรรมพัชรญาณมุนี พระราชาวัชรญาณโกศล

ลมคือ bayu หรือวายุ นกอายุภักซ์ที่เป็นโลโก้ของธนาคารกรุงไทยแปลว่านกที่กินลม ส่วนหนุมานมีอีกชื่อว่าวายุบุตร หมายถึงบุตรของพระพายที่เป็นเจ้าแห่งลม กรมอุตุนิยมวิทยาใช้คำนี้บ่อย ๆ แต่เรียกว่าพายู เป็นพายูใต้ฝุ่นบ้าง พายูดีเปรสชันบ้าง ภูมิภาคเอเชียใต้ไม่ใช่คำว่าใต้ฝุ่น วงการอุตุนิยมวิทยาเรียกพายูในระดับเดียวกับใต้ฝุ่นแต่เกิดในอ่าวเบงกอลว่าพายูไซโคลน ภาษาเบงกาลีใช้คำว่า ghurnibayu แยกเป็น ghurni (หมุน) และ bayu (ลม) รวมกันเป็นลมหมุน

คำที่น่าสนใจคือ akash ซึ่งเบงกาลีหมายถึงท้องฟ้า (sky) แต่ภาษาไทยหมายถึงก๊าซที่อยู่รอบตัวเราแต่มองไม่เห็น เช่น ออกซิเจน ไนโตรเจน และมีคำว่าชั้นบรรยากาศ (atmosphere) ที่หมายถึงอากาศที่อยู่สูงขึ้นไปเป็นชั้น ๆ แม้ท้องฟ้ากับชั้นบรรยากาศอยู่เหนือแผ่นดินขึ้นไปเหมือนกัน แต่ให้ภาพที่ต่างกัน เวลาพูดถึงท้องฟ้า เรามักนึกถึงฟ้าสีคราม มีเมฆลอยไปมา แต่พอพูดถึงชั้นบรรยากาศ เรามักนึกถึงอากาศที่อยู่สูงขึ้นไปมากจนเกือบจะถึงอวกาศที่ไม่เห็นสีสีนอะไรแล้ว

Akash ยังหมายถึงสวรรค์ได้ด้วย คงเป็นเพราะคนสมัยก่อนเห็นว่าเหล่าเทวดานางฟ้าสมควรอยู่ในที่สูง เหาะเหินเดินอากาศกันได้ จึงจัดให้มีถิ่นที่อยู่ในอากาศ โดยหมายถึงสวรรค์ไปโดยปริยาย

Curzon Hall เป็นอาคารสำคัญของ Dhaka University มีสถาปัตยกรรมแบบโมกุลผสมยุโรป แต่เดิมถูกสร้างเพื่อเป็นศาลาว่าการเมือง ต่อมาถูกปรับเปลี่ยนเป็นอาคารเรียนของคณะวิทยาศาสตร์ตั้งแต่ก่อตั้งมหาวิทยาลัยจนถึงปัจจุบัน ภาพโดย Finish Toju พนักงานขับรถสถานเอกอัครราชทูตา

ในภาษาเบงกาลี อวากาศคือ mahakash หรือมหากาศ หมายถึงสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าห้องฟ้า อยู่สูงเลยขึ้นไปอีก คำว่าอวากาศ (abakash) เขาก็มีใช้ แต่มีความหมายว่า การพักผ่อน (vacation) หรือการหยุดพัก นอกจากนี้ ยังมีคำว่า biswa อ่านว่า บี-ขอ ซึ่งถ้าไปดูตัวสะกดแล้วจะถึงบางอ้อ ว่าเป็นชื่อวิศวะนั่นเอง เหตุที่วิศวะหมายถึงจักรวาลเพราะตามคติฮินดูในคัมภีร์พระเวท พระวิศวกรรรม เป็นผู้สร้างจักรวาลและสรรพสิ่ง ในยุคโบราณมาก ๆ พระวิศวกรรรมจึงเป็นเทพระดับบีก แต่ถูกลดความสำคัญไปเมื่อมีการกำหนดให้พระพรหม พระวิษณุ และพระอิศวร เป็นเทพสูงสุดระดับซีอีโอ พระวิศวกรรรมเลยกลายเป็นผู้บริหารระดับกลาง ๆ แทน อย่างไรก็ตาม ชาวชมพูทวีปยังให้เกียรติ นำชื่อท่านมาเรียกจักรวาลและมหาวิทยาลัย (biswabidyalaya) โดยคำหลังน่าจะแปลงมาจาก university ในภาษาอังกฤษ

บังกลาเทศเป็นดินแดนแห่งแม่น้ำและชายทะเล แม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านบังกลาเทศเพื่อออกสู่ทะเล ได้แก่ แม่น้ำคงคาและแม่น้ำพรหมบุตร การสัญจรทางน้ำจึงมีความสำคัญสำหรับประชาชนจำนวนมาก ในภาพนี้คือแม่น้ำ Turag ขานกรุงธากา ซึ่งเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของชาวเมืองหลวง ภาพโดยแซมทัด อาซิวอาร์ง ผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมการค้าในต่างประเทศ ณ กรุงธากา

ปัญจมหานที

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกต้องมีการรวบรวมน้ำจากปัญจมหานทีมาทำพิธีอภิเษก เพื่อนำไปถวายพระมหากษัตริย์ตามธรรมเนียมโบราณ ปัญจมหานทีคือแม่น้ำอันยิ่งใหญ่ 5 สายที่เชื่อกันว่าไหลมาจากเขาไกรลาสอันศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ คงคา ยมุนา มหิ อจิรวดี และสรภู แต่การจัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของไทยในอดีตได้ใช้น้ำจากแม่น้ำสายสำคัญในประเทศเท่านั้น โดยสมมติว่าเป็นปัญจมหานที จนกระทั่งรัชกาลที่ 5 เสด็จฯ เยือนอินเดียเมื่อปี 2414 จึงได้ทรงนำน้ำจากปัญจมหานทีในอินเดียมาประกอบพิธีด้วย

ในภาษาเบงกาลี nodi หรือนทีคือแม่น้ำ แม่น้ำคงคาจึงเป็น “คงคานที” ซึ่งสำเนียงเบงกาลีออกว่า กงกา-นอดี แม่น้ำคงคาไหลจากภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียมาออกอ่าวเบงกอลในบังกลาเทศมีความยาวมากกว่า 2,500 กิโลเมตร เมื่อเข้าสู่ดินแดนบังกลาเทศแม่น้ำคงคาเปลี่ยนชื่อเป็นแม่น้ำปัทมา แต่ออกเสียงว่า ปอด-โด เพราะ ม ม้า ในคำนี้เป็นพยัญชนะซ้อนกับ ท

ทหาร และถูกลดเสียง นอกจากนี้ ตามหลักภาษาเบงกาลี คำที่พยางค์สุดท้ายสะกดด้วยพยัญชนะ ซ่อนจะออกเสียงเป็นสระโอ

ปัทมาของเบงกาลีคือบัวหลวง อ่านว่า ป็อด-โด ส่วนดอกไม้ประจำชาติของบังกลาเทศ คือ บัวสายสีขาวที่เรียกว่า shapla ซึ่งพบได้ทั่วไปตามห้วยหนองคลองบึงทั่วประเทศ

ดอกบัวสายมีความสำคัญในศรีลังกาเช่นกัน เพราะชาวบ้านนำไปบูชาพระ ไม่ได้ใช้บัวหลวงแบบไทย โดยต้องเด็ดก้านออกแล้วนำไปวางบนโต๊ะหน้าพระพุทธรูป ครั้งแรกและผู้เขียนไหว้พระในศรีลังกาไม่รู้ว่าเขาทำกันแบบไหนเลยวางไปทั้งก้าน ดอกและก้านอยู่ครบ ต่อมาจึงเห็นว่าคนท้องถิ่นเด็ดก้านออกก่อนถวายพระ

บังกลาเทศเป็นดินแดนที่ไม่ขาดน้ำเพราะมีแม่น้ำไหลผ่านประมาณ 700 สาย ในฤดูมรสุมมักจะมีน้ำเกินความต้องการจนน้ำท่วมอยู่บ่อยครั้ง น้ำในภาษาเบงกาลีคือ pani (ปานี) และจอล (jala) หรือตามสำเนียงไทย ๆ คือ ชล ชลบุรีจึงหมายถึงเมืองแห่งน้ำ สมัยรัชกาลที่ 5 เราเคยมีพระยาที่เป็นชาวเดนมาร์ก คือ พระยาชลยุทธโยธินทร์ อดีตผู้บัญชาการทหารเรือสยาม ในราชทินนามของท่านก็มีคำว่าชล

ในชีวิตประจำวันผู้คนในบังกลาเทศใช้ pani เป็นหลัก รู้จักคำนี้ไว้จะช่วยให้เอาตัวรอดในชมพูทวีปได้ เพราะข้ามไปอินเดีย ภาษาฮินดีก็ใช้ pani และพอไปถึงปากีสถาน ภาษาอูรดูใช้ pani เหมือนกัน

บัวหลวงในภาษาเบงกาลีคือ padma มีขายตามร้านดอกไม้ทั่วไปแต่มีขนาดเล็กกว่าบัวหลวงที่คนไทยใช้บูชาพระ ภาพโดยอิสระ แก้วเฉลิม พนักงานสถานเอกอัครราชทูตฯ

แม้บังกลาเทศอยู่ติดอ่าวเบงกอลแต่สินค้าประมาณส่วนใหญ่กลับเป็นประมงน้ำจืดจากแม่น้ำและบึงต่าง ๆ ส่วนหาตทรายที่มีชื่อเสียงของบังกลาเทศอยู่ชายฝั่งอ่าวเบงกอลที่ Cox's Bazar ทางตะวันออกของประเทศ ซึ่งรวมทั้งหาด Kolatoli ภาพโดยกุสุมา สาริบุญฤทธิ์

สาคร

เบงกาลีมีศัพท์หลายคำสำหรับเรียกทะเล เช่น สมุทร สาคร ลินธุ อรรณพ ชลธิ แต่ที่ใช้แพร่หลายที่สุดคือสาคร ส่วนคำอื่น ๆ นั้น คนบังกลาเทศบอกว่ามีใช้ในงานประพันธ์ชั้นสูงเท่านั้น แม้แต่คนท้องถิ่นบางคนยังไม่รู้จักความหมายของหลายคำ

อ่าวเบงกอล คือ Bangopasagara (บังโปกปาสาคร) มาจาก บังค (คำวิเศษณ์ของคำว่า เบงกาลี) สนธิกับ อุปสาคร (อ่าว) “อุป” แปลว่า มีลำดับรองลงมา เช่นในคำว่า อุปราช อุปนายก ที่ใช้กันในภาษาไทย คนเบงกาลีเลยให้อ่าวเป็น “ทะเลเจเนียร์” ในทำนองเดียวกัน ส่วนมหาสมุทรอินเดีย คือ Bharat Mahasagara (ภารตมหาสาคร) มหาสมุทรแปซิฟิกคือ Prashanta Mahasagara (ประธานตมหาสาคร) ชื่อจังหวัดสมุทรสาครจึงแปลว่าทะเลทั้งสองคำ เป็นเมืองทะเลยกกำลังสอง

คนไทยเรามีของใช้อย่างหนึ่งเรียกว่าขันสาคร เป็นขันขนาดใหญ่ทำด้วยสัมฤทธิ์และทองเหลือง ตัวขันเป็นทรงลูกมะนาวตัด ก้นขันมีเชิง ข้างขันทำเป็นรูปหน้าสิงโตปากคาบห่วงซึ่งใช้เป็นหูหิ้วข้างละหู ใช้บรรจุน้ำสำหรับทำนํ้ามนต์ หรือสำหรับผู้มีบรรดาศักดิ์ใช้อาบ สาครในที่นี้ไม่ใช่ทะเลแน่ ๆ แต่หมายถึงน้ำในความหมายที่กว้างออกไป เพราะคงไม่มีใครอุตรีเอาน้ำทะเลมาทำนํ้ามนต์ หรือตักมาให้ผู้มีบรรดาศักดิ์ใช้อาบให้เหนียวตัวเล่น

กองทัพเรือบังกลาเทศมีคำขวัญว่า शांतिसे संग्रामे समुद्रे दुर्जय (ศานติเต संग्रामे समुद्रे दुर्जय) (ศานติเต สงครามสมุทร ทูรชัย) แปลว่า ในยามสันติและยามสงคราม มีชัยทั่วท้องสมุทร ในกรณีนี้ไม่ได้ใช้คำว่าสาคร แต่ใช้สมุทร

ขึ้นมานบนกกันบ้าง คำว่าแผ่นดินของเบงกาลีใช้ bhumi (ภูมิ) และ jami (ขามิ) คนไทยคุ้นเคยกับ “ภูมิ” อยู่แล้ว เพราะมีปรากฏในหลายคำ อาทิ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และภูมิศาสตร์ ในมาเลเซียคนที่มีเชื้อสายมาเลย์ถือเป็นภูมิบุตรหรือบุตรของแผ่นดิน รัฐบาลมินโยบายให้สิทธิพิเศษบางประการมากกว่าคนเชื้อชาติอื่นมาตั้งแต่ประมาณ 40-50 ปีก่อน เพื่อส่งเสริมให้ชาวมาเลย์มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ดีขึ้น

ภาษาเบงกาลีเรียกทะเลเมดิเตอร์เรเนียนว่า Bhumadhyasagara (ภูมิมัธยสาร) เป็นการแปลความหมายมาด้วย หมายถึงทะเลที่อยู่กลางแผ่นดิน ลองไปดูในแผนที่จะเห็นว่าทะเล “ภูมิมัธยสาร” เหมือนถูกล้อมรอบด้วยแผ่นดินจริง ๆ ด้านบนเป็นยุโรป ด้านล่างเป็นแอฟริกา ส่วนคำว่าเกาะคือ dbip หรือทวีป ออกเสียงว่า ตีบ เพราะ b ถูกลดเสียงไป ทวีปของเบงกาลีจึงมีขนาดต่างจากทวีปของไทย ถ้าจะพูดถึงทวีปแอฟริกา ทวีปเอเชีย เบงกาลีใช้ mahadesh หรือมหาเทศ

พระนามของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าทีปังกรรัศมีโชติ ฯ ที่ได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ 9 มีคำว่า “ทีป” ที่เกี่ยวเนื่องกับเกาะ โดยมีความหมายว่า ผู้ทำประทีปคือปัญญาให้สว่างกระจ่างแจ้ง และผู้ทำเกาะคือที่ทิ้งให้รุ่งเรืองโชติช่วง

ทะเล “ภูมิมัธยสาร” หรือเมดิเตอร์เรเนียนเป็นทะเลสำคัญที่เชื่อมยุโรป แอฟริกา และเอเชีย มีเกาะสำคัญหลายแห่ง ในบริเวณนี้ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น เกาะครีต เกาะไซปรัส เกาะมอลตา ในภาพนี้คือ Azure Window ที่มอลตา ซึ่งถล่มลงมาแล้วเมื่อปี 2560 ภาพโดยพนม ทองประยูร

Armenian Church เป็นโบสถ์คริสต์ของชุมชนอาร์มีเนียที่ก่อตั้งเมื่อปี 2324 ก่อนการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ 1 ปี และเป็นหลักฐานของความหลากหลายทางเชื้อชาติในดินแดนเบงกอล ปัจจุบันไม่มีบาทหลวงอยู่ประจำและไม่มีการประกอบพิธีใด ๆ มาหลายปีแล้ว มีเพียงชาวฮินดูเป็นผู้ดูแลความเรียบร้อยของสถานที่ ภาพโดยศิวพล กิตติวงศากุล

นรกและสวรรค์

เรื่องของนรก สวรรค์ มีอยู่ในทุกความเชื่อ เคยสงสัยเหมือนกันว่าถ้านับถือศาสนาต่างกันจะได้ขึ้นสวรรค์เดียวกันหรือไม่ ซึ่งคงพิสูจน์ไม่ได้ แต่ที่แน่ ๆ ไทยกับเบงกาลีเรียกนรกกับสวรรค์เหมือนกัน

Naraka คือนรก รูปศัพท์เบงกาลีสะกดและออกเสียงเหมือนนรกไทย และยังมีคำอื่น ๆ ด้วย อาทิ patal (บาดาล) dojakha (โด-ชก) jahannama (จา-ฮาน-นาม) ซึ่งสอง

International Buddhist Monastery เป็นวัดพุทธที่สำคัญแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ได้รับที่ดินจากรัฐบาลบังกลาเทศเพื่อสร้างวัด พระประธานของวัดเป็นพระพุทธรูปศิลปะไทยเพราะวัดมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับวัดและพุทธศาสนิกชนในไทย ภาพโดยบุศรา แสดงฤทธิ์

คำหลังยัณญ์คำที่เชื่อมโยงในภาษาไทยไม่ออก ส่วนบาดาลนั้นชัดเจน แต่บาดาลของไทยไม่มีใครหมายถึงนรกที่มีกระเททองแดงเท่าไรนัก แต่จะหมายถึงโลกได้น้ำซึ่งเป็นที่อยู่ของนาคหรือหมายถึงพื้นที่ใต้ระดับผิวดินลงไป ถ้าเราสูบน้ำได้จากใต้ดินในระดับที่ลึกกว่า 10 เมตรก็เรียกว่าน้ำบาดาล

บาดาลของคนเบงกาลีแปลว่าใต้ดินเช่นเดียวกันส่วนนัยยะที่เกี่ยวกับนรกนั้นคนเบงกาลีอธิบายว่าเป็นความหมายโดยอ้อม จากการที่เชื่อกันว่านรกอยู่ใต้พิภพเลยนับรวมเป็นส่วนหนึ่งของบาดาลไปด้วย

Gulshan Central Mosque หรือ Azad Mosque เป็นมัสยิดในเขต Gulshan ซึ่งเป็นย่านธุรกิจ สถานทูต และที่พักอาศัยของผู้มีฐานะดีในกรุงธากาค่าย่านสุขุมวิทของกรุงเทพฯ ภาพโดย Md. Sunviraz Hassan

เบงกาลียังมีคำที่ใช้เรียกภูตผีปีศาจ คือ pret (เปรต) และ bhuta (ภูต) รวมทั้งมีคำว่า pretlok (เปรตโลก) ที่หมายถึงโลกหลังความตายกลายเป็นผีไปแล้ว

คู่กับบรรคคือสวรรค์ เบงกาลีใช้ว่า swargo อ่านว่า ซาร-โก ฟังให้ตายก็เดาไม่ออกว่าเป็นคำเดียวกับสวรรค์ ต้องไปดูการสะกดคำ ยังไม่ลืมนิยามัยครับว่า บ กับ ว เป็นเสียงที่ใช้สลับกันได้ เบงกาลีพูดคำนี้โดยไม่ออกเสียง บ แต่คนไทยรับมาใช้โดยเก็บเสียง ว เอาไว้เลยกลายเป็นสวรรค์ ตัว ค ในพยางค์หลังนั้นเป็น ค เดียวกัน แต่ด้วยสำเนียงแขกจะออกเสียงหนักกว่าก่อนไปทาง ก มากกว่า ค

เสียง ว เหมือนจะเป็นตัวเจ้าปัญหาในภาษาเบงกาลี เพราะไม่มีอักษรที่เป็นเสียง ว เฉพาะตัว เวลาถอดคำภาษาอังกฤษที่มีตัว v เป็นเบงกาลี จึงต้องใช้ ก เช่น Coronavirus จะเขียนว่า “โคโรนา ภาอิราส” และไอศกรีมรส red velvet กลายเป็น “เรท เกลลเวท” เจ้าของภาษาเขายืนยันว่าออกเสียงเป็น ว แต่ฟังที่ไรก็ได้ยินเป็น ว แบบแท่งก๊ก ก่อนไปทาง ก เสียมากกว่า

ส่วนเทวดาในภาษาเบงกาลีมีหลายคำ เช่น debata, deba, debaduta และ swargoduta ถ้าออกเสียงให้เข้ากับภาษาไทยก็คือ เทวดา เทวา เทวทูต และสวรรค์ทูต

นาข้าวในเขต Madhupur ภาคชากา (Dhaka Division) อยู่ห่างจากกรุงชากาประมาณ 130 กิโลเมตร และเป็นพื้นที่เกษตรกรรมสำคัญ Madhupur แปลว่าเมืองแห่งน้ำผึ้ง เป็นคำเดียวกับมธุในคำว่ามธุปายาส ภาพโดยกุสุมา สาริบุญฤทธิ์

เที่ยวทิพย์

ตอนที่แล้วพูดถึงนรก สวรรค์ และเทวดา ทำให้นึกถึงคำว่า “เที่ยวทิพย์” ซึ่งเป็นอาการของคนที่ไม่เที่ยวไหนไม่ได้เพราะสถานการณ์โควิด-19 เลยต้องบรรเทาอาการใกล้จะลงแดงด้วยการไปชุดกรูภาพ ทริปท่องเที่ยวเก่า ๆ มาโพสตีในเฟซบุ๊ก แล้วมโนให้สบายใจว่าได้ไปเที่ยวแล้ว

“ทิพย์” มีที่มาจากบาลีสันสกฤต ในภาษาเบงกาลีรับมรดกไปใช้ต่อ เป็นคำว่า dibba แต่ตามตัวสะกดสามารถถอดเป็น dibya ภาษาไทยใช้คำเดียวกันในความหมายว่า เป็นของเทวดา ดิวิเศษอย่างเทวดา และใช้เป็นยี่ห้อสินค้าและบริการหลายอย่าง เช่น ทิพย์ประกันภัย น้ำยาอูทัยทิพย์ และน้ำปลาทิพย์ ซึ่งไม่ได้มีความหมายว่าเป็นน้ำปลาที่ไม่มีรสชาติอยู่จริง หรือเป็นประกันภัยที่ให้บริการอยู่ในจินตนาการเหมือน “เที่ยวทิพย์” แต่ให้หมายถึงเป็นของดิวิเศษในระดับเดียวกับที่เทวดาบนสวรรค์ใช้กันอยู่เลยทีเดียว

ไทยเรามีประเพณีกวนข้าวทิพย์เพื่อระลึกถึงเหตุการณ์ที่นางสุชาดาได้กวนข้าวทิพย์มธุปายาสในวันขึ้น 14 ค่ำ แล้วนำไปถวายพระพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ 1 วัน โดยถือว่ามีผลานิสงส์

พระแม่มารีคือพระมารดาของพระเยซู งานศิลปะตะวันตกที่ได้แรงบันดาลใจจากศาสนาคริสต์นิยมวาดภาพหรือสร้างประติมากรรมเกี่ยวกับพระแม่มารี เช่น งานศิลปะเหนือกรอบประตูโบสถ์แห่งหนึ่งในเมืองคูบรอฟนิก ประเทศโครเอเชีย ภาพโดยพนม ทองประยูร

มาก ชาวพุทธจึงพร้อมใจกันกวานข้าวทิพย์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เชื่อกันว่าจะเป็นสิริมงคลแก่ผู้ทำและผู้บริโภค ในปัจจุบันนิยมจัดพิธี ในเดือน 12 หรือเดือนอ้าย ซึ่งเป็นระยะที่ข้าวในท้องนาออกรวงขาวเป็นน้านม และเป็นส่วนผสมหลักของข้าวทิพย์ นำไปกวนกับส่วนผสมอื่น ๆ เช่น น้านมโคสดหรือนมข้นหวาน น้าผึ้ง น้าอ้อย ถั่วลิสง งา เนย บางครั้งใส่ข้าวตอก ข้าวเม่า ธัญพืช และผลไม้สดผลไม้แห้ง ตามความเหมาะสม

คำว่าทิพย์ เทพ เทวดา มาจากรากศัพท์เดียวกัน ในภาษาอังกฤษคำว่า divine และ diva ก็มีความหมายทำนองเดียวกัน คือเกี่ยวข้องกับสรวงสวรรค์หรือเหล่าเทวดา นักร้องที่ได้รับยกย่องว่าเป็น diva แสดงว่าร้องเพลงได้เสนาะไพเราะราวกับขับกล่อมอยู่บนสวรรค์

ในภาษาละตินมีคำว่า deus (พระเจ้า) และ dei (ของพระเจ้า) โรงเรียนมาแตร์เดอี (Mater Dei) คือมารดาของพระเจ้า หมายถึงพระแม่มารีย์ผู้เป็นพระมารดาของพระเยซู ภาษาฝรั่งเศสใช้ dieu ดังปรากฏในตราประจำกษัตริย์อังกฤษมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 15 ว่า “Dieu et mon droit” แปลว่าพระเป็นเจ้าและสิทธิของข้า เพื่อแสดงว่ากษัตริย์มีสิทธิเป็นผู้ปกครองเพราะได้รับอำนาจอันชอบธรรมจากพระเจ้า แบบนี้จะเรียกว่าเป็นอำนาจทิพย์ก็คงจะได้ และเหตุที่ตราประจำพระองค์กษัตริย์อังกฤษใช้ภาษาฝรั่งเศสเพราะในยุคนั้นฝรั่งเศสเป็นภาษาในราชสำนัก

เรือนวัดน้อยแห่งโรงเรียนมาแตร์เดอีเป็นอาคารที่เจ้าของที่ดินเดิมสร้างไว้ก่อนจะขายที่ดินให้คณะซิสเตอร์อูร์สุลินใช้สร้างโรงเรียนเมื่อปี 2470 ปัจจุบันมีอายุมากกว่า 100 ปี เคยได้รับรางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่นจากสมาคมสถาปนิกสยามเมื่อปี 2544 ภาพโดยวสุ โปษยะนันท์นั กรรมการสมาคมสถาปนิกสยาม

นาย Sheikh Mujibur Rahman บิดาแห่งชาติของบังกลาเทศเป็นทายาทตระกูลเจ้าที่ดิน (zamindar) ในเขต Gopalganj ภาคธากา (Dhaka Division) ในภาพคือบ้านประจำตระกูลซึ่งจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์และพิพิธภัณฑ์ใหญ่ ในโอกาส 100 ปี ชาตกาลของนาย Mujib เมื่อปี 2563 ภาพโดยเอกอัครราชทูตมาฆวดี สุมิตรเหมาะ

รัก โลก โกรธ หลง

พระท่านว่ารัก โลก โกรธ หลง เป็นบ่อเกิดแห่งตึนหา นำมาซึ่งทุกข์ คำที่แสดงอารมณ์ความรู้สึกหลายคำในภาษาไทย โดยเฉพาะที่ปรากฏในคำสอนทางพุทธศาสนามีใช้ในภาษาเบงกาลี ซึ่งไม่ใช่เรื่องแปลกเพราะพระไตรปิฎกใช้ภาษาบาลี ซึ่งเป็นญาติสนิทกับสันสกฤต บรรพบุรุษของเบงกาลี

รักมีใช้อยู่หลายคำ เช่น prem (เปรม) sneha (เสนหา) rati (รติ) priti (ปริติ) และ adara (อาทร) แต่คำที่ใช้มากที่สุดคือ bhalabasa ซึ่งไม่มีในภาษาไทย คำเหล่านี้ไม่ได้หมายถึงความรักของหนุ่มสาวเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงความรักความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันด้วย เช่น อาทร ซึ่งในภาษาไทยใช้ในความหมายของความเอื้อเฟื้อ ห่วงใย ตอนที่พระราชวิสุทธิประชาชนาทหรือหลวงพ่อลงกต เจ้าอาวาสวัดพระบาทน้ำพุ ยังเป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ สมณศักดิ์ของท่านคือ พระอุดมประชาทร มาจากประชา + อาทร เพื่อสะท้อนถึงงานดูแลผู้ติดเชื้อ HIV และติดยาเสพติดที่ท่านทำมาต่อเนื่องยาวนาน

คำว่า priti ทำเป็นคำวิเศษณ์กลายเป็น priyo (ปริโย) เมื่อปี 2552 กระทรวงวัฒนธรรม เคยประกาศยกย่องฟุ่มพวง ดวงจันทร์ และสุรพล สมบัติเจริญ เป็นปริยศิลปิน จึงหมายถึงศิลปินอันเป็นที่รักของประชาชน

โลกใช้คำเดียวกัน แต่เบงกาลีมีคำว่า niralobha (นิรโลก) ด้วย แปลว่าความไม่โลก เหมือนผู้รักใคร่คือผู้ที่ไม่มีภัย สามารถเก็บรักษาสิ่งของให้พ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง

Shaheed Minar เป็นอนุสรณ์สถานเพื่อรำลึกถึงผู้สละชีพในการชุมนุมเรียกร้องให้ภาษาเบงกาลีเป็นภาษาราชการ เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2495 ในวันดังกล่าวของทุกปีจะมีการวางพวงมาลาซึ่งมักจะเขียนว่า “ศรัทธาญชลี” แปลว่าการบูชาด้วยความเคารพอย่างสูงสุด ภาพโดย Finish Toju พนักงานขับรถสถานีเอกอัครราชทูตฯ

โกรธคือ krodha แต่ใช้ปนกับ raga (ราคะ) ซึ่งคำหลังนี้ต่างจากภาษาไทยที่หมายถึง ความโกรธ ความยินดีในกาม

ความโศกเศร้าคือ sok (โศก) วันที่ 15 สิงหาคม ของทุกปีเป็นวันอาลัยแห่งชาติ (National Mourning Day) ของชาวบังกลาเทศ เพื่อรำลึกถึงการลอบสังหารนาย Sheikh Mujibur Rahman ประธานาธิบดีคนแรกที่เป็นผู้นำในการต่อสู้เพื่อเอกราชและเป็นบิดาแห่งชาติ ชาวบังกลาเทศเรียกวันนี้ว่า วัน “ชาติโย โศก”

เบงกาลีมีคำว่า iccha หรืออิจฉา แต่ความหมายไม่ตรงกับภาษาไทยที่แปลว่าเห็นคนอื่นได้ดีแล้วไม่พอใจ ซึ่งเป็นความรู้สึกในทางลบ แต่อิจฉาของเบงกาลีหมายถึงความอยาก ความต้องการในความหมายกลาง ๆ อย่างที่ภาษาอังกฤษใช้ว่า desire หรือ wish เช่น เราอยากให้ใครมีความสุขใช้คำนี้ได้

อารมณ์กลัวในภาษาเบงกาลีคือ bhaya (ภัย) อคติที่เกิดจากความกลัวจึงเรียกว่าภยากติ พจนานุกรมไทยแปลคำนี้ว่าสิ่งที่น่ากลัว เป็นปัจจัยจากนอกตัวเราที่อาจทำให้เป็นอันตราย เช่น อุทกภัย อัคคีภัย วาตภัย แต่ภัยของเบงกาลีคือความรู้สึกกลัวในใจของเรา

อีกคำที่ความหมายไม่ตรงกันคือ bisbasa (พิศวาส) ซึ่งเบงกาลีแปลว่าความเชื่อมั่น ศรัทธา แต่ไทยใช้ในความหมายว่ารักใคร่ หลงใหล ในขณะที่ shradha (ศรัทธา) เบงกาลีแปลว่า ความเคารพ ใช้กับบุคคลที่สมควรได้รับการยกย่องอย่างสูง อาทิ ครูบาอาจารย์ หรือญาติผู้ใหญ่

คำว่า “มาลัย” มีใช้ทั้งในภาษาไทยและเบงกาลี หมายถึงดอกไม้ที่นำมาร้อยเป็นพวง พวงมาลัยที่มีขายในบังกลาเทศ มักร้อยด้วยดาวเรืองหรือดอกทูต คนขายดอกไม้ในภาษาเบงกาลีคือคำว่า “มาลี” ซึ่งแปลว่าคนสวนได้ด้วย ภาพโดยอีซเรต แก้วเคลิ้ม พนักงานสถานเอกอัครราชทูต

ร่างกายของเรา

ราชาศัพท์หรือศัพท์ทางการแพทย์สำหรับเรียกอวัยวะส่วนใหญ่เป็นคำบาลีสันสกฤต แต่ในภาษาเบงกาลีใช้ในชีวิตประจำวัน ร่างกายคือ sarira (सरिरे) ทำเป็นคำวิเศษณ์กลายเป็น saririk (सरिरिक) เช่น พระบรมสารีริกธาตุ คือกระดูกร่างกายของพระพุทธเจ้า

Mukh แปลว่าหน้าหรือปาก ภาษาไทยใช้เรียกส่วนที่ยื่นเด่นออกมาด้านหน้าอาคาร मुखเด็จคือโถงที่ยื่นออกมาหน้าอาคารที่เป็นพระที่นั่ง เป็นที่เสด็จออกของพระมหากษัตริย์ ภาษา

ภาษาเบงกาลีมีอีกคำที่ออกเสียงคล้ายกับมาลัยคือ “มาลาย” ทำจากนมที่ต้มแล้วปล่อยให้เย็นจนมีไขจับตัวเป็นก้อนที่ด้านบน แล้วจึงนำส่วนดังกล่าวไปทำขนม แหล่งผลิตขนมรอช-มาลาย (Rasmalai) ที่มีชื่อเสียงคือเขต Cumilla ในภาคจิตตะกอง ภาพโดยบุศรา แสดงฤทธิ์

อังกฤษเรียกว่า portico เมื่อครั้งที่รัชกาลที่ 9 ทรงเจริญพระชนมพรรษา 7 รอบในปี 2554 ได้เสด็จออกมหาสมาคม ณ มุขเด็จพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ส่วนที่พระราชวังสนามจันทร์มีพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ ลักษณะเป็นศาลาโถงชั้นเดียวเหมือนท้องพระโรง สอดคล้องกับชื่อพระที่นั่งว่าเป็นสถานที่ที่ขุนนางพรั่งพร้อม (หน้า) กันเข้าเฝ้า ฯ

เรือไกรสรมุขในขบวนพยุหยาตราทางชลมารคสมัยอยุธยาเป็นเรือที่มีโขนเรือหรือหัวเรือรูปปราสาท วรรณคดีมุขปาฐะคือเรื่องราวที่เล่ากันปากต่อปาก ไม่ได้จดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

ส่วนมุขตลกลั่น สะกดด้วย ก ไก่ ไม่เกี่ยวข้องกับมุขในที่นี้

เบงกาลีเรียกตัว caksu อ่านว่าจักขุ อย่างที่เราเรียกหมอตาว่าจักขุแพทย์ คำนี้รูปศัพท์สะกดจักขุแต่อ่านจักขุเพราะตัว ก กับ ข เขียนติดกันแบบพยัญชนะซ้อน และกฎเขามืออยู่ว่า ก กับ ข ซ้อนกันให้ออกเสียงเป็น ก กับ ข จักขุจึงกลายเป็นจักขุ โปรดอย่าถามว่าทำไมเพราะผู้เขียนก็ไม่รู้จะถามใคร จะว่าเสียง ก กับ ข ออกเสียงยากก็ไม่น่าใช่ คนไทยเราอ่านได้สบายมาก เพราะ

คำบาลีสันสกฤตส่วนใหญ่ที่เราเอามาใช้และมีเสียง กษ เราอ่านตามรูปที่เขียนทั้งนั้น เช่น เราใช้ศึกษา มากกว่าศึกษา นักชัทรมากกว่านักชัทร และใช้ทักษิณ ไม่ใช่ทักษิณ

นิ้วคือ angula หรือ anguli (องคุลี) ไทยใช้เป็นราชาศัพท์ หมายถึงนิ้วมือและนิ้วเท้า รวมทั้งใช้เป็นมาตรวัดแบบโบราณด้วย คือยาวเท่ากับข้อปลายของนิ้วกลาง นามของพระองค์สิริมาล มาจากการที่ท่านถูกศิษย์ร่วมสำนักอภิจักริษาและยุยงให้อาจารย์เชื่อว่าท่านจะปองร้ายเจ้าสำนัก ทำให้อาจารย์คิดจะกำจัดโดยออกอุบายว่า หากต้องการสำเร็จวิชาจะต้องฆ่าคน 1,000 คนองคุสิริมาล จึงเช่นฆ่าผู้คนแล้วตัดนิ้วหัวแม่มือมาคล้องคอเพื่อให้จำได้ว่าฆ่าไปกี่คนแล้ว จนกระทั่งพบพระพุทธรเจ้า เป็นคนที่ 1,000 พระองค์ทรงเทศนาสั่งสอนองคุสิริมาลออกบวชเป็นพุทธสาวก องคุสิริมาลแปลว่า ผู้มีนิ้วเป็นมาลัย มีไข่มารร้ายสะกดด้วย ร เรือ อย่างที่อาจจะมิผู้สับสน

ครรภ์ที่หมายถึงท้องของหญิงที่มีลูกอยู่ในท้อง ภาษาเบงกาลีคือคำว่า ghorbo ความ เป็นแม่ (maternity) หรือการมีครรภ์ใช้คำว่าประสูติ และสูตินรีเวชวิทยา (obstetrics and gynaecology) คือสตรีโรคพิทยา

หากใครแวะมาบังกลาเทศแล้วไม่สบายต้องการไปหาหมอ ให้บอกได้เลยว่าขอไป hospital เพราะเป็นคำทับศัพท์ที่ใช้กันแพร่หลายและติดปากมากกว่าคำเบงกาลี baidyasala (แพทยศาลา) และถ้าต้องแอดมิทนอนให้หมอรักษา เราจะกลายเป็นโรกิ (rogi) ซึ่งหมายถึงคนป่วย

สถาบัน icddr,b เป็นสถาบันวิจัยเกี่ยวกับโรคอุจจาระร่วงซึ่งแพร่ระบาดในภูมิภาคนี้ ก่อตั้งเมื่อปี 2503 โดยองค์การ SEATO เช่นเดียวกับสถาบัน AIT ในไทย ศ.นายแพทย์ John Clemens อดีตผู้อำนวยการบริหารสถาบัน icddr,b ได้รับรางวัลสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2564 โดยนุชาต PPE ไปมอบให้สถาบันใช้ประโยชน์ ภาพโดยเดือนลิบ ปัทมะสุนทร คัลเลน

นาง Sheikh Hasina เป็นหัวหน้าพรรค Awami League ที่เป็นนายกรัฐมนตรีมาแล้ว 4 สมัย และเป็นลูกสาวของ นาย Sheikh Mujibur Rahman บิดาแห่งชาติที่ถูกลอบสังหารพร้อมครอบครัวเมื่อปี 2518 ภาพนี้เป็นโปสเตอร์เนื่องในวันฉลองเอกราชบังกลาเทศ (26 มีนาคม) ภาพโดยพนม ทองประยูร

คัมภีร์ราชনীติ

จุดเด่นของการเมืองบังกลาเทศคือ ผู้หญิงมีโอกาสได้แสดงบทบาทนำอย่างมาก ตั้งแต่ปี 2534 ถึงปัจจุบัน บังกลาเทศมีนายกรัฐมนตรีเพียง 2 คนเท่านั้น และเป็นผู้หญิงทั้งคู่ ได้แก่ นาง Sheikh Hasina นายกรัฐมนตรีคนปัจจุบัน ซึ่งดำรงตำแหน่งยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์บังกลาเทศ นับถึงปี 2565 ก็ 18 ปีกว่า อีกคนหนึ่งคือ นาง Khaleda Zia ซึ่งได้เป็นนายกรัฐมนตรีก่อน ส่วนในรัฐสภาบังกลาเทศซึ่งมี ส.ส. ทั้งหมด 350 คน รัฐธรรมนูญกำหนดโควตาให้เป็น ส.ส. สตรี 50 คน

ภาษาเบงกาลีเรียกการเมืองว่า ราชনীติ (rajaniti) อินเดียมีคัมภีร์โบราณเล่มหนึ่งชื่อ คัมภีร์ราชনীติ มีเนื้อหาว่าด้วยหลักในการบริหารและปกครองแผ่นดินของพระราชา เช่น คุณสมบัติและหน้าที่ของพระราชา การบริหารงานบุคคลและการคลัง และกลยุทธ์ในการเอาชนะศัตรู คำว่า “নীติ” แปลว่า ความประพฤติ หรือแบบแผน ผู้รู้จึงแปลราชনীติว่าความประพฤติของรัฐ เหมือนตำรา how to ว่ารัฐควรทำตัวอย่างไรให้ไฟรฟ้าหน้าใส สมัยก่อนพระราชามีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองบ้านเมือง ราชกับรัฐจึงมาแบบหูอินวัน สองคนในร่างเดียว ราชว่าอย่างไร รัฐก็พยักหน้าว่า

ผู้สมัครเลือกตั้งในบังกลาเทศไม่มีหมายเลขประจำตัว แต่ใช้สิ่งของเป็นสัญลักษณ์ในการหาเสียงและกากบาทในบัตรเลือกตั้ง เช่น โปสเตอร์หาเสียงการเลือกตั้งท้องที่ที่ Madhupur ในภาพนี้ใช้รูปช้างกับมะม่วงแทนหมายเลขผู้สมัครภาพโดยกุสุมา สาริบุญฤทธิ์

ตามนั้น พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ถึงบอกว่า L'état c'est moi ข้านี้แหละคือรัฐ (คำว่า state ที่หมายถึงรัฐ ภาษาเบงกาลีสะกด rajya หรือราชย์ ภาษาไทยใช้ในคำว่าครองราชย์ คือ ครองแผ่นดิน)

หากบริหารงานแบบฉ้อราษฎร์บังหลวงเอาประโยชน์ส่วนรวมไปเป็นของส่วนตัว แบบนี้เบงกาลีเรียกว่า “ทูร์นิตี” สำนักงาน ป.ป.ช. ของบังกลาเทศจึงชื่อ ดุจิติ ดมก คมิชช (ทูร์นิตี ทมนคอมมิชชัน)

นี่ติดกับนิตีเป็นคำเดียวกัน นิตีศาสตร์เรียนเกี่ยวกับกฎหมาย ซึ่งเป็นแบบแผนความประพฤติที่ประชาชนพึงปฏิบัติ แต่สำหรับชื่อคัมภีร์ราชนิตี สะกดด้วยสระอี นักการเมืองในภาษาเบงกาลีคือ rajanitibid ส่วนศัพท์แสงที่เกี่ยวกับกฎหมาย เบงกาลีไม่มีคำว่านิตีเลย กฎหมายคือ ain (อ่านว่า อาอัยน) ถูกกฎหมายคือ aini รัฐธรรมนูญคือ sangbidhan (อ่านว่า สัง-บิ-ทาน หรือถอดเป็นอักษรไทยได้ว่าสังวิธาน) แปลว่ากรจจัดทำร่วมกัน เพราะเป็นกฎหมายที่ประชาชนช่วยกันร่าง คำนี้อินเดียใช้ก่อนโดยบัญญัติศัพท์จากสันสกฤต

คำว่าปกครอง ภาษาเบงกาลีใช้อยู่หลายคำ หนึ่งในนั้นคือ shasana แปลเป็นอังกฤษได้ว่า rule หรือ regime ในภาษาไทยคือ ประศาสน์ หมายถึงการปกครอง สันสกฤตต้นกำเนิดใช้ปราสน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ มีภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ แปลจากอังกฤษว่า public administration คือ การบริหารในองค์กรของรัฐ คนนอกคณะไม่ค่อยเข้าใจว่าเรียนอะไรกัน นึกว่าเกี่ยวกับอาคารทางประสาท ๆ ฟังคณะรัฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์มีภาควิชาเดียวกัน แต่ชื่อบริหารรัฐกิจ ซึ่งคนทั่วไปน่าจะร้อง “อ้อ” ได้ง่ายกว่า

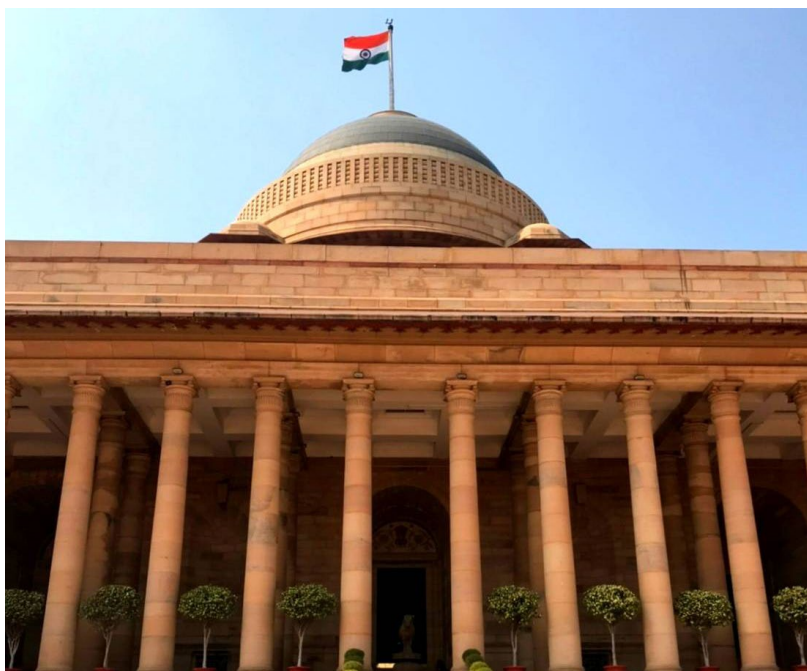
ภาษาเบงกาลีเรียกสหรัฐอเมริกาว่า Yuktarastra (ยุกตราษฏระ) แปลตามศัพท์ว่า United States เมืองหลวงของสหรัฐอเมริกา คือกรุงวอชิงตัน ซึ่งจัดเทศกาล Cherry Blossom ทุกฤดูใบไม้ผลิบริเวณริมสระ Tidal Basin ภาพโดยจุลชีพจน์ อิศรางกูร ณ อยุธยา อัครราชทูต สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน

สาธารณรัฐ

ชื่อทางการของบังกลาเทศคือสาธารณรัฐประชาชนบังกลาเทศ หรือ Gonoprojatontro Bangladesh (คนประชาติตนตรีบังกลาเทศ) โดย projatontro คือ สาธารณรัฐ มาจาก proja (ส่วนรวมหรือ public) + tontra (ระบบ) รวมเป็นระบบของสาธารณชน ส่วนคำว่าประชาธิปไตยใช้คำว่า gonotontra มาจาก gono (คณะ) + tontra รวมเป็นระบบของกลุ่มคน ซึ่งจะตีความว่าส่วนรวมก็ได้

มหาวิทยาลัยในบังกลาเทศมีหอพักประเภทหนึ่งเรียกว่า gonoroom ซึ่งเป็นโรงนอนรวมในห้องใหญ่ ไม่ได้แยกเป็นสัดส่วน เพราะพื้นที่มีจำกัด ตอนที่รัฐบาลจะอนุญาตให้มหาวิทยาลัยเปิดสอนตามปกติหลังหยุดไปช่วงโควิด ทางการเสนอให้มหาวิทยาลัยทั้งหลายยกเลิก gonoroom เพราะเกรงจะเป็นแหล่งกระจายเชื้ออีกรอบ

คำว่า gono ในภาษาเบงกาลีกับ “คณะ” ในภาษาไทยจึงมีขอบเขตที่ต่างกันมาก เพราะไทยใช้ “คณะ” กับคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่ส่วนรวมทั้งหมด เช่น ในคำว่าคณะราษฎร

ทำเนียบประธานาธิบดีอินเดียมีชื่อว่า Rashtrapati Bhavan แต่เดิมเป็นทำเนียบอุปราชอังกฤษประจำอินเดีย ออกแบบโดยนาย Edwin Landseer Lutyens สถาปนิกชาวอังกฤษ ภาพโดยรัชณี เอื้อไพโรจน์กิจ อัครราชทูตที่ปรึกษา สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงนิวเดลี

(oligarchy) หมายถึงระบอบที่ปกครองโดยคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งซึ่งไม่ใช่ตัวแทนของคนส่วนใหญ่ ซึ่งภาษาเบงกาลีใช้ abhijatatontra หรือภิจาต คนบังกลาเทศอธิบายว่าคำว่า “abhijata” มีทั้งความหมายเชิงบวกและเชิงลบ แบบแรกคล้ายกับที่ใช้ในภาษาไทยคือ การที่ลูกหลานประพตติตนเพื่อประโยชน์ของวงศ์ตระกูล และโดยนัยนี้จึงถูกใช้ในเชิงลบไปด้วยว่าเป็นการรักษาประโยชน์ให้เฉพาะพวกพ้องของตนเอง คำว่า abhijata เลยกกลายเป็นคำที่ใช้เรียกชนชั้นสูง (elite) แบบเสียดสีหน่อย ๆ

สังคมนิยมใช้คำว่า samajatantrik เพราะ samaja (สมัชชา) แปลว่าชุมชนหรือสังคม เช่น ชุมชน Baridhara (Baridhara Society) ซึ่งเป็นที่ตั้งของสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงธากา ภาษาเบงกาลีสามารถใช้คำว่า samaja ในขณะที่สมัชชาของไทยหมายถึง การประชุมเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น สมัชชาสหประชาชาติ

คำว่า rashtra (ราชรัฐ) ในภาษาบาลีสันสกฤตและเบงกาลีหมายถึงรัฐ ประเทศ สหรัฐอเมริกาในภาษาเบงกาลีคือ Yuktarashtra (ยุคตราชรัฐ) มาจาก yukta (ยุคต์แปลว่าถูกต้อง

ชอบ หรือประกอบด้วย) + rashttra รวมเป็นประเทศที่ประกอบด้วยหลายรัฐ สหราชอาณาจักรเป็น Yuktaraja (ยุคตราจาย) หมายถึงประเทศที่ประกอบด้วยหลายอาณาจักร

เจ้าสัวยม พิศลยบุตร ผู้ชูดคลองสาทรได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์จากรัชกาลที่ 5 เป็นหลวงสาทรราชายุกต์ เคยอ่านเจอเมื่อหลายปีก่อนว่าหมายถึงผู้สนับสนุนหรือประกอบส่วนกับพระราชอำนาจในการเอื้อเพื่อแก่ประชาชน (สาทรแปลว่าความเอื้อเพื่อ) แต่บัดนี้ก็ค้นไม่พบแหล่งข้อมูลนั้นแล้ว บ้านของท่านเคยเป็นสถานทูตรัสเซียตั้งแต่ครั้งยังเป็นสหภาพโซเวียตก่อนจะย้ายไปถนนทรัพย์สิน ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของโรงแรม W

ส่วนคำว่าประชาชนนั้น เบงกาลีใช้ lok (โลก) สุภาพบุรุษเรียกภรรยาโลก ภาษาฮินดีของอินเดียใช้คำเดียวกัน เพราะสภาผู้แทนราษฎรอินเดียเรียกว่าโลกสภา ในขณะที่บังกลาเทศใช้ระบบสภาเดียว ไม่มีวุฒิสภา

ประธานาธิบดีบังกลาเทศเรียกว่า ราษฏรปะตี คือผู้เป็นใหญ่ในรัฐ นายกรัฐมนตรีคือประธานมนตรี และรัฐมนตรีคือมนตรี ทำเนียบประธานาธิบดีบังกลาเทศเรียกว่า Bangabhaban แปลว่าบ้านแห่งเบงกอล แต่เดิมเป็นบ้านพักของผู้ว่าราชการรัฐเบงกอลสมัยที่ยังเป็นอาณานิคมอังกฤษ มีพื้นที่กว้างขวางถึง 125 ไร่ เป็นพื้นที่สีเขียวขนาดใหญ่กลางกรุงธากา ทำเนียบประธานาธิบดีอินเดียเรียกคล้ายกันคือ Rashtrapati Bhavan แต่ภาษาฮินดีออกเสียง bhavan ด้วยเสียง ว

Bhaban แปลว่าอาคาร ใช้เรียกอาคารที่มีพื้นที่กว้างขวางสักหน่อย และคงไม่เอามาเรียกบ้านคนทั่วไปหรือพาร์ทเมนท์ขนาดกะทัดรัดที่เปิดประตูเข้าไปปุ๊บก็เดินชนขอบเตียง ถ้าไอโถงแบบบ้านทรายทองอาจจะใช้ได้ เป็น “บ้านทรายทองภาวัน” หรือถ้าเป็นตึกสูง ๆ (building) เช่น ตึกสำนักงาน ตึกพาร์ทเมนท์ แบบนี้เบงกาลีเรียก bhaban ได้

รัฐสภาบังกลาเทศเรียกว่า Jatiya Sangsad แต่มักเรียกสั้น ๆ ว่า Sangsad อาคารรัฐสภาเรียกว่า Sangsad Bhaban

ภาษาเบงกาลีมีหลายคำที่สื่อถึงความสูงวัย ความเก่าแก่ เช่น briddho และ puran (ปูรานหรือโบราณ) ย่านเมืองเก่า ธากาก็เรียกว่า Puran Dhaka เป็นเขตที่เต็มไปด้วยอาคารประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยโมกุลและอังกฤษ รวมทั้ง Lalbagh Fort ภาพโดยพนม ทองประยูร

สภาท่านผู้เฒ่า

บังกลาเทศมีสภาเดียวคือสภาผู้แทนราษฎร ส่วนไทยใช้ระบบสองสภา มีทั้งสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา แต่ก่อนที่จะมีวุฒิสภา เมื่อปี 2489 เราเคยมีพฤฒิสภาที่ทำหน้าที่เดียวกัน คำนี้แปลว่าสภาผู้เฒ่า เพราะคัดเลือกผู้ทรงวัยวุฒิและคุณวุฒิที่มากประสบการณ์มาช่วยสนับสนุนการทำหน้าที่ของ ส.ส. เพื่อความละเอียดรอบคอบ

ภาษาเบงกาลีใช้คำว่า briddho ในความหมายว่าแก่ ชรา สูงวัย วัฒนาหาพฤฒาราม วรวิหารมาจากสมณศักดิ์ “พระมหาพฤฒาจารย์” ที่พระอธิการแก้ว เจ้าอาวาสวัดได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ 4 แปลว่าอาจารย์ผู้เฒ่า

บัดนี้ พฤฒิสภาของไทยเปลี่ยนเป็นวุฒิสภาแล้ว เรียกสมาชิกสภานี้แบบย่อ ๆ ว่า ส.ว. และ ส.ว. ก็เป็นคำที่ประชากรไทยวัยหลังเกษียณมักใช้เรียกตัวเองด้วยอารมณ์ขันให้หมายถึง “สูงวัย” จึงเป็นอันว่าสภาสูงของไทย ยังหนีไม่พ้นที่จะมีอะไรเชื่อมโยงกับความอายุมาก ความเกิดมานานแล้ว ความขาดแคลนเงิน ฯลฯ อย่างเมื่อครั้งที่เป็นพฤฒิสภา

พงศาวดารเป็นเอกสารที่จะพบคำว่า “พฤต” ได้บ่อย ๆ ในคำว่าเสนาพฤตมาตย์มาจาก เสนา + พฤต + อำมาตย์ เช่น “ปีมะแมสัปดาห์ พุทธศักราช 1958 สมณพราหมณาจารย์ เสนาพฤตมาตย์พร้อมกันอัญเชิญท้าวล้านคำแดงขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพระเจ้าล้านช้าง”

คำว่าเสนามีใช้ทั้งในภาษาไทยและเบงกาลี แปลว่าทหารหรือกองทหาร เหล่าทัพของไทยมีตำแหน่งเสนาธิการเป็นนายทหารที่มีหน้าที่คิดอ่าน วางแผน และประเมินสถานการณ์เหมือนเป็นขุนซื้อประจำกองทัพ และก่อนที่ไทยจะมีรัฐธรรมนูญ (ติดตามอ่านเกี่ยวกับเสนาเพิ่มเติมในตอนที่ 26 เสนาวาหินี) เราเคยเรียกผู้ดำรงตำแหน่งนี้ว่าเสนาบดีแม้จะไม่ได้ทำงานเกี่ยวกับทหาร ในละคร จักร ๆ วงศ์ ๆ เสนา อำมาตย์ ราชครู ปุโรหิตเป็นตัวละครที่ขาดไม่ได้ มีหน้าที่มาเข้าเฝ้าพระราชานในท้องพระโรง ปุโรหิต (purohit) ในภาษาเบงกาลีหมายถึงนักบวช (priest)

อาชีพที่ภาษาเบงกาลีไม่สามารถยืมศัพท์จากสันสกฤตแต่ต้องทับศัพท์ภาษาอังกฤษคือตำรวจ ออกเสียงว่า পুলิช (pulish) คงเป็นเพราะแต่ก่อนไม่มีตำรวจแบบปัจจุบัน มีแต่เสนาที่ป้องกันเมืองจากข้าศึก กิจกรรมตำรวจสมัยใหม่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นช่วงที่อินเดียเป็นอาณานิคมของอังกฤษ จึงเรียกตามแบบอังกฤษ ตำรวจหญิงเรียกว่าโมหิลา পুলิช (mohila pulish) ตำรวจในภาษาฮินดีก็เรียก পুলิชเหมือนเบงกาลี

บ่อเลี้ยงปลาของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกโครงการศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ที่ Madhupur ตามพระราชดำริสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ป้ายภาษาเบงกาลีเขียนว่า “ไทย ราชกุมารี อารีก อนุทาน นรมิต” แปลแบบตรงตัวได้ว่าสร้างด้วยงบประมาณช่วยเหลือจากเจ้าหญิงแห่งประเทศไทย ภาพโดยศิวพล กิตติวงศากุล

มนตรณาลัย

บังกลาเทศมีพื้นที่ประมาณ 148,000 ตารางกิโลเมตร เล็กกว่าภาคอีสานที่มี 168,000 ตารางกิโลเมตร แต่มีคนบังกลาเทศมากกว่า 160 ล้านคน ความหนาแน่นของประชากรจึงสูงมาก บังกลาเทศมี 8 จังหวัดหรือภาค เรียกว่า วิภาค (bibhaga) เหมือนคำว่าภาคของไทย เมืองเอกของแต่ละวิภาคมีชื่อเดียวกับวิภาคนั้น ๆ เช่น จิตตะกองเป็นเมืองเอกของวิภาคจิตตะกอง รังপুরเป็นเมืองเอกของวิภาครังপুর

วิภาคยังหมายถึงหน่วยงานระดับกรม ทบวง หรือแผนก อาทิ แผนกฉุกฉินในโรงพยาบาลเรียกว่า jaruri bibhaga

การบริหารราชการส่วนกลางของบังกลาเทศมีกระทรวงต่าง ๆ เหมือนไทย คำว่ากระทรวงคือ montronaloy เขียนเป็นไทยได้ว่า มนตรณาลัย คือที่ทำงานของมนตรี กระทรวงการต่างประเทศเรียกว่ากระทรวง “ปรัราชฎร์” แปลง่าย ๆ ว่า ประเทศอื่น ตามลักษณะงานที่ต้องไปติดต่อกับต่างประเทศ คำว่า ปรี แปลว่าอื่น คำเดียวกับปรีโลกที่หมายถึงโลกอื่น

ในอนาคตถ้าเราติดต่อค้าขายกับมนุษย์ต่างดาวได้ จะตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบว่ากระทรวง
ปรโลกก็ไม่เลว แบ่งงานกันทำกับกระทรวงปราชญ์

มนตรีเป็นคำใช้เรียกเจ้ากระทรวงหรือ minister ที่ยอดนิยมของประเทศแถว ๆ นี้
ไทยใช้รัฐมนตรี ลาวใช้ถัดถะมนตรี มาเลเซียและอินโดนีเซียเรียก menteri และเรียกกระทรวงว่า
kementerian แม้แต่ไต้หวันยังเป็นระเด่นมนตรี (เจ้าชาย) แห่งเมืองกุเรป็น

กระทรวงกลาโหมบังกลาเทศคือ Protirakkha Montralaloya ถอดเสียงเป็นไทยได้
ว่า ประดิรักษา หมายถึงรักษาประเทศ (ให้รอดพ้นจากศัตรู)

กระทรวงอุตสาหกรรมใช้ชื่อว่า กระทรวงศิลป์ คำว่าศิลป์โดยทั่วไปหมายถึงศิลปะ
เหมือนในภาษาไทย แต่มีบางกรณีที่แปลว่าอุตสาหกรรม ซึ่งมีอยู่ไม่กี่คำ อาทิ ชื่อกระทรวง
อุตสาหกรรม คำว่า นักอุตสาหกรรม (industrialist) ที่ใช้ว่า silpapati (ศิลปิน) ในขณะที่
ศิลปินเรียก silpi (ศิลปิน)

Shilpanchal (Shilpa Zone) ในบังกลาเทศจึงไม่ใช่เขตส่งเสริมงานศิลปะที่มี
นักดนตรี จิตรกร นักแสดงอยู่กันเยอะ แต่เป็นเขตอุตสาหกรรม

กระทรวง Public Administration เรียกว่า กระทรวงชนประศาสน์ รับผิดชอบ
เรื่องการคัดเลือกข้าราชการพลเรือน การฝึกอบรม คล้ายกับภารกิจของสำนักงาน ก.พ. และ
สำนักงาน ก.พ.ร. ผสมกัน

กระทรวงพาณิชย์และกระทรวงศึกษาธิการง่ายที่สุดเพราะใช้ชื่อตรงกันคือ Banijya
Montralaloya และ Siksa Montralaloya แต่นิยมอ่านว่าสิกขา

กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คือ กระทรวงวิษญาณและประยุกต์

กระทรวงประมงและปศุสัตว์ คือ กระทรวงมัสยาและปราณีสสมบัติ ปราณีสต์
ปศุสัตว์คือปราณีสสมบัติ มัสยาคือการประมง แต่มัจฉาคือปลา

วิเทศสโมสรเป็นอาคารโถงชั้นเดียวสำหรับจัดประชุม จัดงานเลี้ยงรับรอง หรือจัดกิจกรรมสำคัญของกระทรวงการต่างประเทศ ตรงกลางมีสี่หีบขจรที่จำลองแบบจากพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาท สถานที่ที่ราชทูตฝรั่งเศสถวายพระราชสาส์นจากพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แต่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาพโดยสรายุจิตต์ ศรีศกุน นักการทูตชำนาญการพิเศษ กรมอาเซียน

วิเทศสโมสร

กระทรวงการต่างประเทศไทยมีห้องประชุมขนาดใหญ่ชื่อวิเทศสโมสร แปลว่าสถานที่พบปะกับชาวต่างประเทศ เคยใช้เป็นสถานที่จัดประชุมระดับนานาชาติหลายครั้ง เช่น การประชุมผู้นำอาเซียนสมัยพิเศษว่าด้วยโรคซาร์สเมื่อปี 2546 และการประชุมผู้นำ ACD ครั้งที่ 2 เมื่อปี 2559 รวมทั้งเคยเป็นสถานที่แถลงนโยบายของรัฐบาลเมื่อปี 2551 และจัดพิธีเปิดประชุมรัฐสภาเมื่อปี 2562

วิเทศในภาษาเบงกาลีแปลว่าต่างประเทศเช่นกัน คนต่างชาติเรียกว่าวิเทศี แต่กระทรวงการต่างประเทศบังกลาเทศไม่ใช่คำนี้ ใช้ว่ากระทรวงปราชญ์แทน (ดูตอนที่ 23 มนตรณาลัย) หลายหน่วยงานของไทยตั้งชื่อฝ่ายต่างประเทศว่าฝ่ายวิเทศสัมพันธ์ มีอีกคำที่ความหมายเดียวกันคือบรเทศ แต่มีใช้อยู่น้อยมาก เช่น ชื่อเพลงแขกบรเทศ

ที่ทำการสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงธากาในปัจจุบันเปิดใช้เมื่อปี 2549 โดยใช้สถาปนิกและบริษัทก่อสร้างไทย ภาพโดยพนม ทองประยูร

เบงกาลีใช้ “เทศ” ในความหมายว่า ประเทศ เขต หรือพื้นที่ ชื่อบังกลาเทศแปลว่าประเทศของชาวเบงกาลี ภาษาไทยใช้ “เทศ” กับพื้นที่ขนาดย่อมลงมาด้วยคือ เทศบาล เจ้าหน้าที่ของเทศบาลคือเทศกิจ ส่วนสำนวน “รู้จักกาลเทศะ” หมายถึงการทำตัวให้เหมาะสมกับเวลาและสถานที่ บางครั้งยังใช้เทศขยายความสัตว์ ผลไม้ หรือสิ่งของเพื่อบ่งบอกว่ามีแหล่งกำเนิดจากต่างประเทศ เช่น ม้าเทศ เป็ดเทศ มะเขือเทศ มะขามเทศ แต่สำหรับคนบังกลาเทศแล้ว “เทศ” คือในประเทศ เวลาสถานีโทรทัศน์รายงานข่าวตัววิ่งที่ขอบล่างของจอ ข่าวในประเทศใช้หัวข่าวว่า “เทศ” และข่าวต่างประเทศใช้ “วิเทศ”

เราเรียกคนที่ทำหน้าที่สานสัมพันธ์ระหว่างประเทศว่าทูต เอกอัครราชทูตในภาษาเบงกาลีคือ rastraduta (ราชทูต) สถานทูตคือ dutabas (ทูตवास) มาจากทูต + อาवास ที่แปลว่าที่อยู่ ดังนั้น ถ้าตีความแบบเบงกาลีเราน่าจะถือว่าเอกอัครราชทูตก็เป็นเจ้าอาวาสได้เหมือนกัน คำว่า bas หรือवासยังใช้เรียกรงนกด้วย คือคำว่า pakhir basa

สถานทูตไทยที่บังกลาเทศอยู่ในเขต Baridhara ซึ่งรัฐบาลบังกลาเทศตั้งใจให้เป็นเขตสถานทูต จึงรักษาความปลอดภัยเป็นพิเศษ เขตนี้มีชาวต่างชาติอาศัยอยู่มาก คล้าย ๆ แถวสาทร

และสุขุมวิท สถานทูตไทยทำสัญญาเช่าพื้นที่ 3 ไร่ 2 งาน 40 ตารางวา เป็นเวลา 99 ปี โดยได้ก่อสร้างอาคารที่ทำการและทำเนียบทูตในบริเวณเดียวกัน บนถนนเส้นนี้ยังมีสถานทูตสหรัฐอเมริกา แคนาดา เยอรมนี และตุรกี ถนนเส้นหนึ่งใกล้ ๆ สถานทูตชื่อถนนทูตาวาส เป็นที่ตั้งของสถานทูตญี่ปุ่น ปาเลสไตน์ และทำเนียบทูตอังกฤษ

การก่อสร้างสถานทูตและทำเนียบทูตขึ้นใหม่ทำให้ออกแบบพื้นที่ใช้สอยได้ตามต้องการ ในหลายประเทศเราใช้วิธีเช่าตึกหรือบ้าน บ่อยครั้งที่พื้นที่คับแคบเกินไป โต๊ะกินข้าว นั่งได้เพียง 10 คน ซึ่งถือว่าน้อยมาก ท่านทูตบางท่านเห็นว่าควรนั่งได้อย่างน้อย 20 คน โดยให้เหตุผลว่า หากประเทศใดมีสถานทูตอาเซียนอยู่ครบทุกประเทศ และไทยเป็นเจ้าภาพจัดเลี้ยงทูตประเทศอาเซียนพร้อมคู่สมรส ซึ่งมีโอกาสเกิดขึ้นบ่อยมาก นับหัวแล้วควรมีอย่างน้อย 20 ที่นั่ง

ภาษาเบงกาลีเรียกนักการทูตว่า kutanitika มาจากกฺฐ (หลอกหลวง) + นิติ (ความประพฤติ) รวมแล้วนักการทูตเลยเฉียด ๆ จะอยู่ในกลุ่มเดียวกับพวกสืบแปดมงกุฏ แต่ที่จริงเราอาจตีความให้ดีขึ้นหน่อยได้ว่า “กฺฐ” หมายถึงการอำพรางไม่ให้อีกฝ่ายหนึ่งรู้ความคิดที่แท้จริงของเรา จะพอใจหรือไม่พอใจก็ทำหน้านิ่งเอาไว้ เพื่อให้เขาค่อยตาม เหมือนเนื้อเพลงบัวแก้วของกระทรวงการต่างประเทศที่บอกว่า “ถึงน้ำจะขุ่นด้วยเลนด้วยต้ม บัวแก้วก็ข่มซ่อนขุนเอาไว้ข้างใน”

ภาษาเบงกาลีเรียกชื่อประเทศอียิปต์ว่ามีศอร์ทตามภาษาอาหรับ อียิปต์เป็นแหล่งอารยธรรมของโลกและมีโบราณสถานหลายแห่งที่มีอายุนับพันปี เช่น ปิระมิด สฟิงซ์ และวิหารต่าง ๆ ภาพโดยอิทธิ อธิรัฐ เลขาานุการเอก สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงไคโร

ต่างชาติ ต่างภาษา

ในแต่ละภาษาจะมีคำเรียกชนชาติต่าง ๆ ตามคำที่ได้ยินเป็นครั้งแรกแล้วดัดแปลงให้เข้ากับสำเนียงท้องถิ่น ซึ่งไม่จำเป็นต้องตรงกับคำที่เจ้าของชนชาตินั้นเรียกตัวเอง เช่น เราเรียกญี่ปุ่น ฝรั่งเศสตามวิธีการที่คนชาติอื่นเรียกสองชาตินี้อีกทอดหนึ่ง และในสมัยอยุธยาเคยเรียกโปรตุเกสว่าพุทธเทศ และเรียกเนเธอร์แลนด์ว่าวิลันดา โดยแปลงให้เข้ากับลิ้นคนไทย ส่วนในโคลงภาพคนต่างภาษาที่วัดโพธิ์ก็เรียกคนตุรกีว่า “หฺรุมได้ระกี”

ในภาษาเบงกาลี มีคำเรียกชนชาติอื่นที่ไม่เหมือนภาษาไทยหลายคำ เช่น อินเดีย อียิปต์ และตุรกี โดยเรียกอินเดียว่า “ภารต (Bharat)” ตามที่คนอินเดียเรียกชื่อประเทศตัวเอง เรียกอียิปต์ว่า “มีศอร์ท (Misar)” ตามภาษาอาหรับ และเรียกตุรกีว่า “ตุรสกั (Turaska)”

สหรัฐอเมริกาที่มีชื่อเป็นเบงกาลีว่า “ยุกตราษฏฺระ (Yuktarashtra)” และสหราชอาณาจักรเป็น “ยุกตราษย์ (Yuktarajya)” (ดูตอนที่ 21)

เพื่อนจากสถานทูตออสเตรเลียที่เคยใช้ชีวิตที่อินโดนีเซียตั้งข้อสังเกตว่า ในภาษาอินโดนีเซีย ทิศตะวันตกคือ barat เช่น Jakarta Barat คือจาการ์ตาตะวันตก คำนี้น่าจะมาจากภารต เพราะทิศตะวันตกเป็นที่ตั้งของอินเดีย ก็เลยเรียกทิศนี้ตามชื่อประเทศอินเดียไปด้วย

วิหาร Brihadisvara ที่ Thanjavur รัฐทมิฬนาฑู สร้างโดยกษัตริย์อาณาจักรโจละเมื่อพันกว่าปีที่แล้วเพื่ออุทิศแด่พระศิวะ เป็นหนึ่งในมรดกโลกแห่งดินแดนภารตะอินเดีย ภาพโดยลลนา จิตศรีธานันท์ รองกงสุลใหญ่ ณ เมืองเจนไน

Hagia Sophia เคยเป็นโบสถ์คริสต์ในสมัยอาณาจักรไบแซนไทน์ ก่อนจะถูกแปลงเป็นมัสยิดโดยอาณาจักรออตโตมัน และมีสถานะเป็นพิพิธภัณฑ์อยู่ระยะหนึ่งในยุคสาธารณรัฐตุรกี ปัจจุบันกลับมาเป็นมัสยิดและแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของนครอิสตันบูลในประเทศ “ตุรกี” หรือตุรกี ภาพโดยนาวินี พลายน้อย ที่ปรีक्षा สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงอังการา

Gdansk เป็นเมืองท่าการค้าริมอ่าวบอลติก และศูนย์กลางการท่องเที่ยวมาตั้งแต่ยุคกลาง ในย่านเมืองเก่าริมแม่น้ำ Motława ยังมีอาคารหลายหลังที่สร้างตั้งแต่ครั้งที่ Gdansk ยังเป็นส่วนหนึ่งของ Hanseatic League ในศตวรรษที่ 12 ภาพโดยจิระศักดิ์ ป้อมสุวรรณ หัวหน้ากลุ่มงานความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ

Jakarta Barat หรือจากรัตนาตะวันตกเป็นย่านเมืองเก่าที่มีอาคารหลายหลังที่สร้างตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 ตอนทีเนเธอร์แลนด์ยังเป็นเจ้าอาณานิคม ในครั้งนั้นจากรัตนายังใช้ชื่อว่าปัตตาเวีย ภาพโดยจุลฉัตร กาญจนโอฬารศิริ เลขานุการเอก คณะผู้แทนถาวรประจำอาเซียน ณ กรุงเทพมหานคร

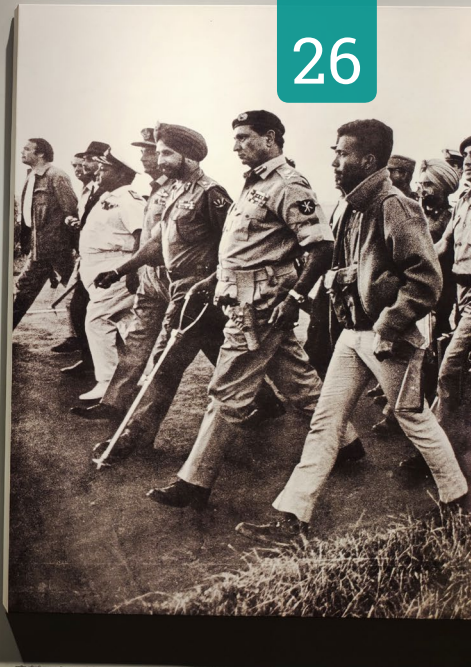
โครเอเชียเรียกชื่อประเทศตนเองว่า Hrvatska แต่ชาวต่างชาติมักรู้จักในชื่อโครเอเชีย เป็นประเทศต้นกำเนิดของเนคโท และมีชื่อเสียงเรื่องความสวยงามของเมืองท่าตามชายฝั่งทะเลเอเดรียติก โดยเฉพาะเมืองดูบรอฟนิก ภาพโดยพนม ทองประยูร

บางภาษาเรียกชื่อประเทศอื่นแบบร้อยคนเดียวหรือบัญญัติศัพท์ขึ้นเองก็มี อาทิ ภาษาฮังการีเรียกประเทศโปแลนด์ว่า Lengyelország และเรียกฟิลิปปินส์ว่า Fulop-Szigetek แปลว่า หมู่เกาะของพระเจ้าฟิลิป ส่วนภาษาเวียดนามเรียกออสเตรเลียว่า Uc (อึก) และเรียกสหรัฐฯ ว่า Mỹ (หมี่)

นานาชาติหรือระหว่างประเทศในภาษาเบงกาลีคืออานตรชาติก และเขตแดนระหว่างประเทศใช้คำว่า สีมานา ซึ่งมีรากศัพท์เดียวกับใบสีมาหรือใบเสมานที่แสดงอาณาเขตของอุโบสถในวัดไทย

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ซึ่งเป็นวัดประจำรัชกาลที่ 4 มีชื่อต่อท้ายว่า “มหาสีมาราม” เพราะใบเสมานอยู่ที่แนวกำแพงวัด ดังนั้นจึงพิเศษกว่าวัดอื่นตรงที่สามารถทำสังฆกรรมบริเวณใดก็ได้ในวัด ไม่จำกัดเฉพาะที่อุโบสถเท่านั้น วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดประจำรัชกาลที่ 5 ก็สร้างด้วยแนวคิดเดียวกัน

สีมาของเบงกาลีมีความหมายว่าขอบเขต (limit) ด้วย ตามข้างถนนในกรุงธากาจะมีป้ายจำกัดความเร็วที่ใช้คำว่าสีมา เช่น ระบุว่า 40km gatisima แปลว่าจำกัดความเร็วไม่เกิน 40 กม./ชม.

ภาพการลงนามใน Instrument of Surrender โดย พล.ท. A.A.K. Niazi ผู้แทนกองทัพปากีสถานเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2514 ถือเป็นเส้นสุดการต่อสูระหว่างกองทัพปากีสถานกับกองกำลังปลดปล่อยของบังกลาเทศ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากอินเดีย ภาพโดยพนม ทองประยูร

เสนาวาหินี

บังกลาเทศผ่านประสบการณ์ของการถูกแบ่งดินแดนหรือถูกกำหนดให้ไปอยู่ภายใต้การปกครองของคนอื่นมาหลายครั้งครา เริ่มจากการถูกรวบครองโดยอาณาจักรโมกุล ตกเป็นอาณานิคมอังกฤษ ถูกแบ่งเป็นเบงกอลตะวันตกและตะวันออก และแยกจากอินเดียเป็นปากีสถาน โดยบังกลาเทศมีสถานะเป็นปากีสถานตะวันออก ก่อนที่จะได้เป็นประเทศเอกราชเมื่อปี 2514

กองทัพที่ต่อสู้กับรัฐบาลกลางปากีสถานเพื่อแยกปากีสถานตะวันออกเป็นอิสระมีชื่อว่า Mukti Bahini แปลว่ากองกำลังปลดปล่อย (Liberation Forces) มุกติคือการหลุดพ้น การเป็นอิสระ เป็นคำเดียวกับมุตติในทางพระพุทธศาสนามีคำว่าวิมุตติสุข หมายถึงสุขที่เกิดจากการหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง พุทธประวัติบอกว่า ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ พระองค์ได้เสวยวิมุตติสุข 7 สัปดาห์ ส่วนคำว่า bahini คือกองกำลัง (force) พจนานุกรมไทยมีคำว่า “วาหินี” แปลว่าทัพหรือกองทัพ

สามเหล่าทัพของบังกลาเทศประกอบด้วยเสนาบาหินี พิฆานบาหินี และนาวิบาหินี ท่านผู้อ่านลองเดาดูครับว่า แต่ละคำหมายถึงเหล่าทัพไหนกันบ้าง (อ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับพิฆานในตอนที่ 35)

อนุสรณ์สถานแห่งชาติที่ Savar สร้างขึ้นเพื่ออุทิศแด่ผู้สละชีพในการต่อสู้เพื่อเอกราชเมื่อปี 2514 โดยเฉพาะสมาชิกกองกำลังปลดปล่อยหรือ Mukti Bahini มีลักษณะเป็นสามเหลี่ยมซ้อนกัน 7 ชั้น แทนการต่อสู้ครั้งสำคัญของชาวบังกลาเทศ 7 ครั้ง เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม สิทธิในการปกครอง และเอกราช ภาพโดยศิวพล กิตติวงศากุล

ผศ.ดร.ชานปวีชช์ ทัดแก้ว คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ เคยอธิบายเกี่ยวกับวาหินีและอักเซาหิณี ซึ่งเป็นวิธีจัดกองทัพแบบอินเดียโบราณไว้แล้วในเฟซบุ๊กของสาขาวิชาภาษาเอเชียใต้ เข้าไปอ่านได้ตามลิงก์นี้แล้วจะทิ้งในความซับซ้อนของการแบ่งหน่วยที่ต่าง ๆ จนมีนงกับตัวเลข

<https://thth.facebook.com/southasianlanguageschula/posts/1706148959446690/>

ภาษาเบงกาลีมีอีกหลายคำที่ความหมายคล้ายกับ bahini เช่น shokti (ศักดิ์) ซึ่งหมายถึงพลังอำนาจและความสามารถด้วย ในภาษาไทยมีใช้ในคำว่าศักดิ์สิทธิ์ที่แปลว่าสำเร็จด้วยอำนาจ พุทธภาษาชาวบ้านคือเฮี้ยนหรือขลัง และมีคำว่าศักดิ์ดินาที่แปลว่าอำนาจปกครองที่นา

ปริญาบัตรของไทยมีข้อความบรรทัดสุดท้ายว่า “มีศักดิ์และสิทธิ์แห่งปริญานี้ทุกประการ” ไม่ได้หมายถึงเป็นปริญาที่ปลุกเสกจนขลัง แต่หมายถึงบัณฑิตผู้นั้นมีคุณวุฒิตามที่ระบุในปริญา สามารถเอาไปใช้ประโยชน์ตามสิทธิที่พึงได้ทุกประการ เช่น สมัครเรียน หรือสมัครงาน

พนักงานบริการในร้านอาหารและโรงแรมในบังกลาเทศส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย ส่วนคนขายดอกไม้เกือบทั้งหมดก็เป็นผู้ชาย สันนิษฐานว่าสังคมเบงกอลแต่โบราณไม่นิยมให้ผู้หญิงทำงานที่ต้องพบปะคนหมู่มาก ภาพโดยอิสระ แก้วเคลิ้ม พนักงานสถานเอกอัครราชทูต

มนุษย์ บุษข สตรี

มนุษย์แปลว่าผู้มีจิตใจสูงหรือรู้จักคิดเหตุผล คนไทยใช้คำนี้ในบางบริบท เช่น คำสอนทางศาสนา การแพทย์ แต่ไม่ใช้ในการสนทนาทั่วไป ถ้าเราซัปรดแล้วมีคนวิ่งตัดหน้า เพื่อนที่นั่งมาด้วยคงไม่ตะโกนว่า “เฮ้ย! ระวังมนุษย์” ฟังแล้วสมองต้องประมวลผลอีก 5 วินาทีว่าหมายถึงอะไร

ภาษาเบงกาลีใช้ manusa ในความหมายว่าคนหรือบุคคลโดยทั่วไป ไม่ได้ใช้เฉพาะในบางสถานการณ์หรือวงการเหมือนมนุษย์ของไทย ช่วงที่มีการล็อกดาวน์เพื่อควบคุมโควิด-19 และทางการให้หยุดบริการขนส่งสาธารณะทั้งหมด ชาวบังกลาเทศจำนวนมากเลือกที่จะเดินเท้าเข้ามาในตัวเมืองเพื่อกลับมาทำงาน หนังสือพิมพ์พาดหัวข่าวว่า আজও রাজশকীতে ফিসছে মানুষ แปลตามศัพท์ว่าวันนี้มนุษย์ยังเดินทางกลับเข้าราชธานี

ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญต่อการเมืองและเศรษฐกิจบังกลาเทศ โดยเป็นแรงงานหลักในอุตสาหกรรมเสื้อผ้าสิ่งทอ นอกจากนี้ NGO หลายแห่งมีโครงการส่งเสริมอาชีพให้ผู้หญิง เช่น การทำผลิตภัณฑ์จากปอกระเจาในค่ายผู้พลัดถิ่นที่ Cox's Bazar ภาพโดยพนม ทองประยูร

ขอแทรกเรื่องของราชธานี (rajadhani) ว่าหมายถึงเมืองหลวง กรุงธากาจึงเป็นราชธานีของบังกลาเทศ ไทยมี 5 จังหวัดที่มีคำว่า “ธานี” ต่อท้าย ได้แก่ อุบลราชธานี อุตรธานี สุราษฎร์ธานี อุทัยธานี และปทุมธานี แต่มีอุบลราชธานีแห่งเดียวที่ใช้ “ราชธานี” ในฐานะที่เคยเป็นเมืองประเทศราช และมีชื่อเต็มว่า “อุบลราชธานีศรีวนาลัยประเทศราช”

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 10 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงเป็นพระโอรสของรัชกาลที่ 4 มีพระนามเดิมว่าพระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ แปลได้ว่าคนผู้เป็นนาคในมนุษย์ ด้วยเหตุว่าตอนที่ประสูติมีฝนตกใหญ่จนน้ำนองตำหนัก รัชกาลที่ 4 ทรงเห็นว่าเป็นนิมิตดีเหมือนครวที่มัจฉินทนาคราชแผ่พังพานเหนือพระเศียรพระพุทธเจ้าเพื่อมิให้ถูกฝนซึ่งตกอยู่ 7 วัน จึงพระราชทานชื่อให้เป็นที่ระลึกถึงเหตุการณ์ดังกล่าว

สิทธิมนุษยชนใช้ว่า manabhadikara ส่วนประชากรใช้คำว่า jana (คน) มาประกอบกับ sankhya (จำนวน) กลายเป็น janasankhya อ่านว่า จัน-นะ-ซ็อง-คะ เพราะตัว ย ถูกลดเสียงไปในภาษาไทย เราก่อเสียง sankhya ตามรูปว่า สัง-ชะ-หยา ซึ่งไม่ได้เอาไว้จิ้มกับขนมบึงเท่านั้น แต่ใช้ระบุเวลา มักพบในเอกสารโบราณ งานวรรณกรรม หรือตำราโหราศาสตร์ อาทิ เวลาบ่ายรุ่งสองนาฬิกา

เศษสังขยาห้าบาท หมายถึง 8.30 น. เพราะ 1 บาทเท่ากับ 6 นาที 5 บาท เท่ากับ 30 นาที เศษสังขยา จึงเป็นการบอกจำนวนนาที

บังกลาเทศมีประชากรมากกว่า 160 ล้านคน มากเป็นอันดับ 8 ของโลก เชื่อกันว่าคำว่า เบงกาลีมาจากคำที่ชาวเปอร์เซียใช้เรียกดินแดนบริเวณนี้ในอดีตคือ Bangalah ซึ่งอาจจะมาจากชื่อ อาณาจักร Vanga โดยบันทึกของราชวงศ์โจละในศตวรรษที่ 11 ก็เคยกล่าวถึงกษัตริย์โควินทจันทร์ ว่าเป็นผู้ปกครองอาณาจักร Vangaladesa

ผู้ชายในภาษาเบงกาลีคือบุรุษ (purusa) สุภาพบุรุษคือภัทรโลก (bhadraloka) ผู้หญิง คือโมหิลา (mahila) ส่วนคำว่าสตรี (stri) แปลว่าภรรยา คู่กับสามี (swami) บังกลาเทศมีประชากร บุรุษกับโมหิลาในสัดส่วนเกือบครึ่งต่อครึ่ง โดยมีผู้ชายมากกว่าเล็กน้อย ในอดีตบังกลาเทศเคย มีอัตราเพิ่มของประชากรที่สูงมาก แต่ชะลอตัวลงตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมาเพราะรัฐบาล ประสบความสำเร็จในการวางแผนครอบครัว

หาด Cox's Bazar เป็นหาดทรายที่ยาวที่สุดในโลก ภาพโดยกุสุมา สาริบุญฤทธิ์

ที่ชายุโก โหดุ มหาราชา

Happy Birthday เป็นคำอวยพรวันเกิดที่ใช้กันมากที่สุด แถมยังมีเพลงประกอบที่ใคร ๆ ก็ร้องได้ ช่วงโควิด-19 ระบาด มีคำแนะนำให้ล้างมือนานเท่ากับการร้องเพลง Happy Birthday วันไป 2 รอบ สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ นอกจากการถวายพระพรให้ทรงพระเจริญแล้ว ยังมีคำถวายพระพรสำหรับพระมหากษัตริย์และสมเด็จพระราชินี คือ ที่ชายุโก โหดุ มหาราชา และที่ชายุกา โหดุ มหาราชินี แปลว่า ขอให้องค์มหาราชา (มหาราชินี) มีพระชนมายุยิ่งยืนนาน

ที่ชายุโกมีความหมายว่ายาวนาน ในพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นประธาน พระสงฆ์จะ “ถวายอดิเรก” ก่อนกลับวัด การถวายอดิเรกคือการถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงมีพระชนมายุยืนนานและปฏิบัติพระราชกรณียกิจทั้งปวงให้ลุล่วงด้วยดี วรรณคดีหนึ่งที่มีความว่า ที่ชายุโก โหดุ ไรโค โหดุ และโดยที่เป็นพรพิเศษสำหรับพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น ผู้ร่วมงานจึงไม่ต้องพนมมือขณะที่พระท่านสวด คำว่าที่ชายุ เบงกาลีใช้ dirgho (ทีร์โอม) ซึ่งใช้ขยายความได้ทุกอย่าง สระเสียงยาว แม่น้ำสายยาว ระยะเวลายาวนาน หรือหาดทรายยาว บังกลาเทศมีหาดทรายที่ยาวที่สุดในโลกที่ Cox's Bazar ในภาคจิตตะกองทางตะวันออกของประเทศ ซึ่งยังคงความเป็นธรรมชาติไว้ได้มาก

ที่ขำๆมักสะกดผิดเป็น “ซีขำๆ” อาจเป็นเพราะไปจำว่ามีอักษรหัวหยักอยู่คือ ข แต่ไปทำให้เป็นหัวหยักทั้ง จ และ ฆ ซึ่งไม่ถูกต้อง และคงเป็นเพราะเหตุผลเดียวกันนี้ คนเลยสะกด “พูด” เป็น “พูด”

วันเกิดในภาษาเบงกาลีคือ janmadina มาจาก janma (เกิด) + din (วัน) ภาษาไทยมีใช้ในคำว่า ขนมาข ขนมาพรราชา และขนมาวาร เป็นต้น ราชศัพท์ของไทยใช้วันพระราชสมภพ ภาษาเบงกาลีไม่ใช่สมภพกับคนแต่ใช้กับเหตุการณ์ในความหมายว่าเป็นไปได้ เกิดขึ้นได้ ในทางตรงกันข้ามอะไรที่เป็นไปไม่ได้ถือว่า “อสมภพ” คือไม่มีทางเกิดขึ้น ดังนั้น ถ้าวง The Impossibles ของเรามีแผนจะขยายตลาดสู่บังกลาเทศก็ขอเสนอให้เปลี่ยนชื่อเป็นวง “อสมภพ” นะครับ จะได้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ง่าย ๆ

การที่เราสามารถผลักดันอะไรให้เกิดขึ้นได้ แสดงว่าเข้าใจกลไกความสำเร็จไปครึ่งหนึ่งแล้ว ความสำเร็จในภาษาเบงกาลีมีใช้หลายคำ รวมทั้งสัมฤทธิและสิทธิ แต่คำว่าสิทธิในภาษาไทยส่วนใหญ่หมายถึงอำนาจอันชอบธรรม เช่น สิทธิเลือกตั้ง สิทธิในการแสดงออก สิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน ฯลฯ

ไทยเราใช้สิทธิที่แปลว่าความสำเร็จกับชื่อคนหรือสถานที่มากกว่าเช่นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงใหญ่ต่างพระองค์ประจำมณฑลอีสาน ในสมัยรัชกาลที่ 5 นามทรงกรมของท่านแปลว่าความสำเร็จทั้งหลายเป็นไปตามที่ต้องการ โรงกษาปณ์แห่งแรกของสยามที่รัชกาลที่ 4 ทรงจัดตั้งขึ้นในพระบรมมหาราชวังชื่อโรงกระสาปณ์สิทธิการ บางครั้งใช้ในสมณศักดิ์พระ อาทิจ พระเทพสิทธิเวที แปลว่านักปราชญ์ที่ประสบความสำเร็จ เวทีไม่ได้เอาไว้ขมวดยหรือประกวดนางงามอย่างเดียว แต่แปลว่านักปราชญ์ก็ได้ บางคนไม่รู้ไปเปลี่ยนให้พระท่านเป็นเทวีกลายเป็นพระมหาเทวีเจ้า ความหมายไปคนละทางกูไม่กล้าเลย

พระราชวังหลวงกรุงสตอกโฮล์มเป็นหนึ่งในพระราชวังที่สำคัญของราชวงศ์สวีเดน ปัจจุบันใช้เป็นสถานที่จัดพิธีและงานเลี้ยงรับรอง แต่สมเด็จพระราชินีและสมเด็จพระราชาธิบดีแห่งสวีเดนประทับที่พระราชวัง Drottningholm ภาพโดยสุณิศา เมเนศเวศ อัครราชทูตที่ปรึกษา สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงสตอกโฮล์ม

สมาชิกในครัวเรือน

ในภาษาเบงกาลี คำว่าครอบครัวคือ paribar หรือบิวาร ความหมายจึงแตกต่างจากในภาษาไทยที่หมายถึงคนที่อยู่ภายใต้การปกครอง เช่น ข้าทาสบริวารในบ้านหรือลูกสมุนในแก๊งก๊งเลง มีแต่ในตำราโหราศาสตร์เท่านั้นที่บิวารครอบคลุมทั้งคนในครอบครัวและมิตรสหาย รวมทั้งลูกน้องที่เราต้องอุปการะดูแล ภาษาไทยมีอีกหนึ่งคำที่ความหมายเดียวกันคือบริวาร ซึ่งใช้ในคำว่าข้าราชการที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ ในรั้วในวัง

กระทรวงสาธารณสุขและสวัสดิภาพครอบครัวใช้ชื่อว่ากระทรวง Swasthya o paribar kalyana ครึ่งหลังเมื่อเขียนเป็นภาษาไทยก็คือบิวารกัลยาณะ คำว่ากัลยาณะในภาษาเบงกาลีหมายถึงสวัสดิภาพ (welfare) แต่ในภาษาไทยแปลว่าดีหรืองาม ดร.ฟรานซิส บี. แซร์ ซึ่งเป็นที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศของสยามในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ทำหน้าที่อย่างดีจนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาภิรมย์ภักดี ปัจจุบันมีถนนภิรมย์เป็นถนนสายสั้น ๆ เชื่อมระหว่าง

พระราชวังฤดูร้อน La Granja de San Ildefonso จังหวัด Segovia แคว้น Castilla y Leon สร้างสมัยพระเจ้าฟิลิปที่ 5 กษัตริย์องค์แรกแห่งราชวงศ์บูร์บงที่ปกครองสเปน โดยได้รับอิทธิพลจากพระราชวังแวร์ซายส์ ภาพโดยวรุฒ เชวงเกียรติ ที่ปรึกษา สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงมาดริด

ถนนสนามไชยกับถนนบำรุงเมืองอยู่ระหว่างกระทรวงกลาโหมกับวังสราญรมย์เป็นสถานที่ยอดนิยมในการถ่ายทำละครทีวีเรียลและมิวสิกวิดีโอ เพราะเป็นมุมที่เห็นด้านข้างของอาคารกระทรวงกลาโหม ยาวจนสุดถนน ให้บรรยากาศย้อนยุค

แล้วเบงกาลีเรียกบริวารที่เป็นผู้ช่วยเหลืองานหรือผู้รับใช้ว่าอย่างไร

บริวารของเบงกาลีมีหลายคำ อาทิ paribarok (ปอ-ริ-บารก) cakara (จา-กร) anucari (อะ-นู-จา-รี) dasa (ดาซ) และ sebaka (เซ-บก) สองคำหลังสุดนี้ในภาษาไทยคือทาสและเสวก คำว่า “เสวก” มักอ่านกันผิดเป็น สะ-เหวก แต่ที่ถูกต้องคือ เสวก ตามการออกเสียงในภาษาบาลีสันสกฤต อย่างที่คนเบงกาลีก็อ่านว่า เซ-บก และคำว่า seba หมายถึงการให้บริการ เช่น internet seba ก็คือบริการอินเทอร์เน็ต

เสวกในบริบทของไทยเป็นยศข้าราชการในราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 6 อาทิ เสวกตรี เสวกโท และลำดับสูงสุดคือมหาเสวกเอก เมื่อนำคำว่าเสวกสนธิกับอำมาตย์จะกลายเป็นเสวกามาตย์ ที่พระราชานิเวศน์มฤคทายวัน จังหวัดเพชรบุรี มีพระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์ ใช้เป็นที่องพระโรงสำหรับเสด็จออกว่าราชการ

เบงกาลีเรียกเด็กกำพร้าว่า anatha (อ่านว่า ออ-หนาด) ภาษาไทยคือ “อนาด” ที่แปลว่า “ไม่มีที่พึ่ง” กำพร้า ยากจนเสียใจ มาจากคำว่า อ (ไม่มี) + นาด (ที่พึ่ง) บางครั้งเราใช้คำนี้ขยายความ คนยากไร้ที่ต้องการความช่วยเหลือ เช่น เด็กอนาดา คนไข้อนาดา

“นาด” เป็นคำที่ต่อท้ายพระนามสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ธรรมเนียมนี้มีครั้งแรกในรัชกาลที่ 5 คราวที่เสด็จประพาสยุโรปเมื่อปี 2440 ได้ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอัครราชเทวีเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ซึ่งทรงปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นที่พอพระราชหฤทัย จึงเฉลิมพระนามาภิไธยเป็นสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ส่วนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงได้เป็นพระบรมราชินีนาถเมื่อปี 2499 หลังจากที่ทรงปฏิบัติหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในระหว่างที่รัชกาลที่ 9 ทรงผนวชที่วัดบวรนิเวศวิหารเป็นเวลา 15 วัน

เรายังใช้ “สมเด็จพระราชินีนาถ” สำหรับพระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศที่เป็นพระราชินี (queen regnant) เช่น สมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ 2 แห่งสหราชอาณาจักร สมเด็จพระราชินีนาถมาร์เกรเธอที่ 2 แห่งเดนมาร์ก แต่ถ้าเป็นพระราชินีที่อภิเษกสมรสกับกษัตริย์ (queen consort) ใช้ “สมเด็จพระราชินี” เช่น สมเด็จพระราชินีซิลเวียแห่งสวีเดน สมเด็จพระราชินีเลติเชียแห่งสเปน

ธงชาติบังกลาเทศออกแบบโดยขบวนการนักศึกษา มหาวิทยาลัยอาากาที่ต่อสู้เพื่อเอกราชเมื่อปี 2513 และถูกเชิญขึ้นเสาครั้งแรกเมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2514 ที่มหาวิทยาลัยอาากา พื้นที่เขียวหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของบังกลาเทศ และวงกลมสีแดงหมายถึงเลือดของผู้ที่สละชีพเพื่อเอกราชของประเทศ ภาพโดยกฤษณา สาริบุญฤทธิ์

เบงกอลแผ่นดินทอง (ตอนที่ 1)

เพลงชาติบังกลาเทศมีชื่อว่า Amar Sonar Bangla แปลว่าเบงกอลแผ่นดินทองของข้า คำว่า sonar ถอดเสียงเป็นไทยได้ว่า “โสณ” หมายถึงทองคำ เช่น ชื่อราชสกุลโสณกุล ซึ่งมาจากพระนามเดิมของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา ในภาษาเบงกาลี คำว่า sonali ที่แปลว่า สีทองก็มีรากศัพท์มาจาก sonar และต้นราชพฤกษ์ที่เป็นต้นไม้ประจำชาติไทย คนเบงกาลีเรียกว่า sonalu

เพลงชาติบังกลาเทศแต่งโดยพินทรนาถ ฐากูร ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาวรรณกรรมเมื่อปี 2456 (คนแรกที่ไม่ใช่ชาวยุโรป) มีผลงานชิ้นเอกคือ “คีตถาณูชลี” หรือ Song Offerings ซึ่งอาจจะแปลเป็นไทยได้ว่าการบูชาด้วยบทเพลง

เนื้อหาของเพลง Amar Sonar Bangla พรรณนาถึงความงดงามและร่มเย็นของแผ่นดินแม่ จึงเต็มไปด้วยสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นเบงกอล แต่เล่าเรื่องอย่างมีชั้นเชิงก็สามารถทำให้ผู้ฟัง เข้าถึงจิตวิญญาณของชาวเบงกาลีได้ภายใน 10 บรรทัด

ในครั้งแรกของเพลงมีวรรคสำคัญว่า “กลิ่นจากสวนมะม่วงในเดือนผลคุณทำให้ข้า ปันปันใจ ในเดือนอาคารหทัยมีรอยยิ้มแสนหวานแบ่งงานทั่วทุ่งนาที่ข้าออกรวง” เดือนผลคุณนี้

มะม่วงเป็นหนึ่งในผลไม้ยอดนิยมในบังกลาเทศ และน่าจะเป็นต้นไม้ที่ชาวบังกลาเทศผูกพันเป็นพิเศษ ฤดูมะม่วงเริ่มตั้งแต่ปลายพฤษภาคมจนถึงสิงหาคม ซึ่งเป็นช่วงที่ห้ามนำเข้ามะม่วงจากต่างประเทศ ภาพโดยวีระศักดิ์ เปรมอารีย์ ผู้อำนวยการประจำสำนักงานเลขาธิการปีมลเทศ

และเดือนอาครหายณีเป็นชื่อเดือนตามปฏิทินเบงกาลี ตั้งชื่อตามกลุ่มดาวที่ดวงจันทร์โคจรผ่าน ในช่วงนั้น ๆ ผลคือเดือน 11 ตรงกับกลางกุมภาพันธ์ถึงกลางมีนาคม อาครหายณีคือเดือน 8 ตรงกับกลางพฤศจิกายนถึงกลางธันวาคม (ดูเรื่องปฏิทินเบงกาลีได้ในตอนที่ 11)

มะม่วงเป็นผลไม้ประจำถิ่นในเอเชียใต้ มีหลายเหตุการณ์ในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงมะม่วง เช่น พระมหากษัตริย์ตัดสินใจออกบวชหลังเห็นผู้คนแย่งชิงกันเก็บมะม่วงจากต้นที่มีรสชาติหอมหวานจนลำต้น หักโค่น ทำให้คิดได้ว่าภัยย่อมบังเกิดแก่ผู้มีกังวลเหมือนมะม่วงต้นนี้ ในขณะที่มะม่วงที่ไม่มีผลเปรียบเสมือนผู้ปลดพันจากกังวลทั้งปวง ซึ่งจะหาได้จากการออกบวช

มะม่วงในภาษาเบงกาลีเรียกว่า “อาม” ในภาษาไทยมีอัมพวันกับอัมพวาที่แปลว่าสวนมะม่วง หนามะม่วงในบังกลาเทศอยู่ในช่วงพฤษภาคมถึงสิงหาคม รสชาติหวานมากและมีกลิ่นเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนมะม่วงไทย ในสถานทูตไทยมีมะม่วงอยู่หลายต้น ทุกปีจะเก็บได้เป็นกระสอบ ๆ อย่างไม่รู้กี่ มะม่วงกลับไม่ใช่ผลไม้ประจำชาติของบังกลาเทศแต่เป็นขนุน ซึ่งเบงกาลีเรียกว่า kathal

ข้าวเป็นอาหารหลักของชาวบังกลาเทศ ทั้งมะม่วงและข้าวจึงเป็นพืชผลที่ทำให้ชาวเบงกาลีรำลึกถึงบ้านเกิดเมืองนอน อารมณ์เดียวกับที่เพลงดวงจำปาของลาวใช้ดอกกลิ่นหอมเป็นสัญลักษณ์แทนแผ่นดินแม่ในยามที่ต้องพลัดพรากไปไกล คนเบงกาลีเรียกข้าวสารว่า jal และเรียกข้าวสวยว่า bhat หรือภัต ซึ่งภาษาไทยมีใช้อยู่ในคำว่าภัตตาคารและภัตตาคาร

ต้นไทร (banyan tree) มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Ficus benghalensis* ซึ่งบงบอกชัดเจนว่าเป็นต้นไม้ที่มีถิ่นกำเนิดในเบงกอล ภาพโดย F.A.M. Zakirul Huq หัวหน้าฝ่ายบริหาร สำนักงานเลขาธิการ CIRDP

เบงกอลแผ่นดินทอง (ตอนที่ 2)

ตอนที่แล้วได้เกริ่นนำเกี่ยวกับเพลง Amar Sonar Bangla ซึ่งเป็นเพลงชาติบังกลาเทศ คราวนี้มาดูกันว่า เพลงนี้มีเนื้อหาเข้าถึงความเป็นเบงกอลมากแค่ไหน คำแปลภาษาอังกฤษได้มาจากวิกิพีเดีย ยกเว้นบางส่วนที่แก้ไขตามคำแปลของกระทรวงการต่างประเทศบังกลาเทศ

My Golden Bengal

My golden Bengal, I love you.

Forever thy skies, thy air set my heart in tune as if it were a flute,
O, mother! The fragrance from your mango groves in Falgun month
drives me wild with joy,

Ah, what a thrill!

O, mother! In Ogrohayon time I have seen sweet smiles all over the full
blossomed fields of paddy.

What beauty, what shades, what affection, what tenderness!

What a quilt hast thou spread at the feet of banyan trees and along
the bank of every river,
Oh mother mine, words from thy lips are like nectar to my ears.
Ah, what a thrill!
If sadness, O mother! casts a gloom on your face, my eyes are filled
with tears!

เบงกอลแผ่นดินทอง

รักเบงกอลแผ่นดินทองของข้า
สายลม ท้องฟ้า พาสุขสันต์
ราวกับใจเป็นขลุ่ยทิพย์บรรเลงพลัน
หอมมะม่วงที่ชวนฝันมาแต่ไกล

โหยจากสวนในเดือนสิบเอ็ดแห่งผลคุณี
อกข้านี้รัฐจวนหวนเพื่อหา
ล่องเดือนแปดดวงทองเต็มท้องนา
เห็นแต่หน้ามีรอยยิ้มสำราญใจ

ช่างแสนงาม เสน่ห์ละมุน อบอุ่นสนิท
ดุษณีผ้าฝ้ายจิตรคลุมทุกหน
ปูลาดใต้ไพรใหญ่ให้ชื่นกมล
และริมฝั่งทุกสายชลห้วงธารา

ยินเสียงมารดาที่แว่วหวาน
เสนาะปานน้ำผึ้งกะนิงหา
แน่นความเศร้ามาเยือนท่านสักครา
ดวงตาข้างองชลนัยน์

ฉบับภาษาไทยเป็นเพียงการถอดความ จึงไม่ใช้การแปลอย่างเที่ยงตรงเท่าใดนัก
ในเนื้อเพลงได้กล่าวถึงมารดาไว้หลายแห่ง ผู้เขียนได้ถาม Niloy เจ้าหน้าที่สถานทูตชาวบังกลาเทศว่า
หมายถึงแม่ของเราหรือแผ่นดินแม่ และได้คำตอบว่าเป็นทั้งสองอย่าง เพราะเชื่อว่าผู้ประพันธ์ตั้งใจให้
ความรักที่มีต่อบ้านเกิดเมืองนอนเป็นเช่นเดียวกับความรักที่เรามีต่อมารดา ผู้เขียนเลยถามต่อว่า แล้วที่
บอกว่าปูผ้าใต้ต้นไม้ล่ะ หมายถึงปูผ้าจริง ๆ หรือเป็นสัญลักษณ์ Niloy ตอบว่า เป็นสัญลักษณ์

แม่น้ำหลายร้อยสายในบังกลาเทศเป็นทั้งแหล่งน้ำ เส้นทางคมนาคม และส่วนหนึ่งวิถีชีวิตผู้คน เช่น โรงเผาอิฐ ซึ่งนิยมตั้งอยู่ริมแม่น้ำเพื่อใช้ดินริมตลิ่งมาทำอิฐและเพื่อความสะดวกในการขนส่ง โรงเผาอิฐมีคุณภูมิต่างๆหลายแห่ง เป็นแหล่งมลพิษจากควันในเตาเผา ภาพโดยบุศรา แสดงฤทธิ์

ในต้นฉบับเบงกาลี วรรคที่น่าสนใจคือ “What beauty, what shades, what affection, what tenderness!” ซึ่งใช้คำว่า sobha (โสภะ), chaya (ฉายา ซึ่งหมายถึงร่มเงา), sneha (เสนหา) และ maya (มายา) ซึ่งล้วนเป็นคำที่มีในภาษาไทย เช่น sneha แปลว่ารักใคร่เหมือนกัน (ตอนที่ 18 รัก โลก โกรธ หลง)

ในภาษาไทย ฉายามี 2 ความหมาย คือ (1) ร่มเงา และ (2) รูปหรือโฉม เช่น ราชาศัพท์ ของถ้ายรูปคือฉายพระรูป และช่างภาพอาชีพคนแรกที่เป็นชาวสยามเคยมีบรรดาศักดิ์ว่าขุนฉายา สาทิศลักษณ์

ตรงคำว่า paddy field รพินทรนาถใช้คำว่า ksete (เกษตร) ซึ่งไม่ได้แปลว่ากิจกรรม เพาะปลูกทำไร่ไถนาเหมือนในภาษาไทย เพราะในความหมายนั้นเบงกาลีใช้ krisi แต่ ksete หรือ เกษตรหมายถึงท้องทุ่ง จะเป็นทุ่งนาก็ได้ ทุ่งข้าวโพดก็ได้ นอกจากนี้ การที่เนื้อเพลงบรรยายว่าหอม กลิ่นจากสวนมะม่วง น่าจะหมายถึงกลิ่นหอม่วงที่เริ่มผลิดอกในเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม ซึ่งตรงกับ เดือนผลุนีพอดี

คำแปลภาษาอังกฤษของกระทรวงการต่างประเทศบังกลาเทศแปลเดือนผลุนีว่า in spring และแปลเดือนอครหายณีว่า in autumn คงเพื่อให้ชาวต่างประเทศเข้าใจง่ายขึ้น แต่ผู้เขียน

การปลูกข้าวในบังกลาเทศมี 2 ช่วงหลัก คือ หน้าน้ำ (Aman) ระหว่างเมษายนถึงพฤศจิกายน และหน้าแล้ง (Boro) ระหว่างพฤศจิกายนถึงพฤษภาคม ข้าวส่วนใหญ่ผลิตได้ในหน้าแล้ง ข้าวที่เป็นเอกลักษณ์ของบังกลาเทศคือข้าว Chinigura ซึ่งมีกลิ่นหอมและเมล็ดข้าวมีขนาดเล็กกว่าพันธุ์อื่น ภาพโดยศิวพล กิตติวงศากุล

เห็นว่ากรคงซื้อเดือนเบงกาลีไว้จะช่วยรักษาบรรยากาศเบงกาลีได้มากกว่า อีกทั้งในภาษาไทยก็มีชื่อนักซ์ตรที่ตรงกับชื่อเดือนเหล่านี้ จึงเลือกใช้คำแปลภาษาอังกฤษฉบับข้างต้น

รพินทรนาถประพันธ์เพลงนี้เมื่อปี 2448 ซึ่งเป็นช่วงที่อังกฤษแบ่งรัฐเบงกอลเป็นสองส่วนตามการนับถือศาสนาของประชากรเพื่อลดทอนกระแสชาตินิยมต่อต้านจักรวรรดิอังกฤษ อัศลิ้มและเบงกอลตะวันออกมีประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิม ส่วนเบงกอลตะวันตกมีประชากรเป็นฮินดู รพินทรนาถจึงต้องการแต่งเพลงที่สามารถผสมผสานชาวเบงกอลทั้งสองฝั่งให้เป็นหนึ่งเดียว

Sonar Bangla ไม่ได้เป็นแค่เพลงชาติของชาวบังกลาเทศเท่านั้น แต่ในปัจจุบันยังหมายถึงนโยบายของรัฐบาลในการสร้างชาติให้รุ่งเรืองสมกับเป็นแผ่นดินทองตามวิสัยทัศน์ของ Sheikh Mujibur Rahman ประธานาธิบดีคนแรกของประเทศ เหมือนที่เรามักจะเรียกประเทศไทยว่าเป็นดินแดนสุวรรณภูมิ

ปลาตะลุมพุกฮิลซา (Hilsa) เป็นปลาประจำชาติบังกลาเทศ พบตามแม่น้ำสายหลักทั่วไป เนื้อมีรสชาติอร่อยแต่มีก้างแทรกอยู่มากเหมือนปลาตะเพียน ผู้เชี่ยวชาญอาหารเห็นว่าการทำอาหารด้วยปลาชนิดนี้ใช้แค่เกลือกับพริกไทยก็เพียงพอแล้ว ไม่ต้องใส่เครื่องเทศมากมาย บางบ้านใช้น้ำส้มสายชูเป็นตัวช่วยเพื่อทำให้ก้างนิ่ม ภาพโดยภาณุพันธ์ โชติรังษิยากุล

Mache Bhate Bangali

ข้าวเป็นอาหารหลักของคนบังกลาเทศ บังกลาเทศมีข้าวหอมพันธุ์หนึ่งชื่อว่า Chinigura เมล็ดมีขนาดเล็ก อีกพันธุ์ที่นิยมกินคือข้าวบัสมาติที่มีเมล็ดยาวเรียวย นิยมหุงให้ร่วนเพราะคนบังกลาเทศชอบเอาแกงราดข้าว ทานด้วยมือ ถ้าหุงและข้าวจะติดมือจนทานไม่สะดวก

เนื้อสัตว์ในภาษาเบงกาลีคือ mangsa (มังสะ) เนื้อวัวคือ garura mangsa เนื้อหมูคือ suyorera mangsa ในภาษาไทยมีคำว่า “เนื้อหนังมังสา” หมายถึงร่างกายคน และเรียกคนที่ไม่กินเนื้อสัตว์ว่า “มังสวิรัต” บังกลาเทศมีประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิม อาหารจึงมักทำจากเนื้อวัวเนื้อไก่ หรือเนื้อปลา ส่วนเนื้อหมูมีขายอยู่บ้างเพราะมีประชากรบางส่วนที่เป็นคริสต์และพุทธ

ปลาคือ macha (มังฉา) บังกลาเทศมีปลามากมายหลายชนิดทั้งปลาน้ำจืดและปลาทะเล ภาษาเบงกาลีมีสำนวนว่า Mache Bhate Bangali แปลว่า ปลาและข้าวทำให้เป็นคนเบงกาลี แปลอีกต่อหนึ่งได้ว่าคนเบงกาลีโตขึ้นมาได้เพราะกินข้าวกับปลา ใครไม่กินสองอย่างนี้จึงเหมือนไม่ใช่คนเบงกาลี ความสำคัญของข้าวกับปลาจึงคล้ายกับในสังคมไทย เพราะคนไทยแต่โบราณก็มักทักทายกันว่ากินข้าวกินปลามาหรือยัง

เครื่องเทศเป็นส่วนผสมที่ขาดไม่ได้ในอาหารเอเชียใต้ ภาพโดยอิทเรศ แก้วเฉลิม

ปลายอดนิยมในบังกลาเทศ ได้แก่ ปลา rui (ยี่สกเทศ) ซึ่งเป็นปลาแม่น้ำ ปลา ilish ซึ่งภาษาอังกฤษเรียก ilish บางครั้งเรียก hilsa ชื่อไทยคือปลาตะลุมพุกฮิลซา นอกจากนี้ยังมีปลาจระเข้เม็ดที่เรียกว่าปลา rupchanda เห็นครั้งแรกนึกว่าหมายถึง “รูปจันทร์” แต่ที่จริงแล้ว chanda เป็นชื่อปลาชนิดหนึ่ง และ rup คือสีเงิน รวมแล้วคือปลา chanda สีเงิน

การประมงเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจที่สำคัญของบังกลาเทศ มีกระทรวงที่รับผิดชอบ โดยเฉพาะเรียกว่ากระทรวงมัสยาและปราณีสมบัติ แปลว่ากระทรวงการประมงและปศุสัตว์ (อ่านเกี่ยวกับชื่อกระทรวงต่าง ๆ ของบังกลาเทศได้ในตอนที่ 23 มนตราลัย) ในภาษาเบงกาลี มัสยา คือการประมง มัจฉาคือปลา

คนเบงกาลีมักเรียกร้านอาหารโดยทับศัพท์อังกฤษว่า restaurant แต่เขาก็มีศัพท์ในภาษาเบงกาลีเหมือนกัน คือ โภชนศาลา และสาธารณโภชนาลัย ซึ่งไม่ค่อยเห็นใครใช้ สังเกตได้ว่า ศัพท์เบงกาลีชอบใช้คำว่า “ศาลา” เรียกสถานที่ที่มีการให้บริการหรือทำหน้าที่เฉพาะด้าน อาทิ โรงพยาบาลเรียกแพทยศาลา สวนสัตว์เรียกปศุศาลา ถ้าใครเป็นมังสวิรัตก็ต้องบอกเขาว่าเป็น niramish คำว่า นีร แปลว่าไม่ เหมือนคำว่า นีรโทษกรรมในภาษาไทย ส่วนคำว่าห้าม เบงกาลีใช้ว่า นิเสธ ตามถนนจะเห็นป้ายที่มีคำนี้บ่อยมาก เช่น ห้ามจอดรถ ห้ามติดประกาศ

อาหารบังกลาเทศได้รับอิทธิพลจากอาหารสมัยราชวงศ์โมกุลที่เป็นการผสมผสานระหว่างเอเชียใต้กับเอเชียกลางและอาหรับ ส่วนผสมที่ขาดไม่ได้คือเครื่องเทศ มีเครื่องเทศชนิดหนึ่งที่เป็นชื่อเดียวกับภาษาไทยคือ ยี่ห่วย (jeera) ซึ่งเราคงเป็นฝ่ายยืมมาใช้ ส่วนใบกะเพราก็เป็นวัตถุดิบสำหรับประกอบอาหารเช่นกัน ภาษาเบงกาลีเรียกว่าตุลสี (tulsi) ซึ่งในอินเดียถือเป็นพืชศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นตัวแทนของเทพตุลสี ซึ่งเป็นอวตารของพระนางลักษมี มเหสีของพระวิษณุ ชาวฮินดูใช้ใบกะเพราบูชาพระวิษณุ

อาจารย์ท่านหนึ่งของผู้เขียนซึ่งจบปริญญาเอกที่อินเดียเคยเล่าว่า ตอนที่ท่านเรียนที่อินเดีย ในหอพักมีนักเรียนไทยหลายคน วันหนึ่งเกิดอยากทานอาหารไทยจึงชักชวนกันทำผัดกะเพราเนื้อ เมื่อกะเพราเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์และวัชก็เป็นพาหนะของเทพเจ้า เมื่อคนอินเดียรู้เข้า จึงอะอะวอยวายกันยกใหญ่ ปัญหาจะไม่เกิดขึ้นเลยในบังกลาเทศซึ่งบริโภคนเนื้อวัชกันอย่างเป็นประจำเป็นสัน

ภาษาเบงกาลีเรียกสีชมพูว่า golapi ตามดอกกุหลาบ อาจเป็นเพราะในธรรมชาติไม่ค่อยมีดอกไม้หรือสสารอื่น ๆ เป็นสีนี้ ภาพโดยพนม ทองประยูร

สีสันเบงกาลี

มีบางสีของเบงกาลีที่เป็นคำในภาษาไทยด้วย คือ สีฟ้า สีชมพู และสีดำ

Nil (นِيل) คือสีฟ้า ภาษาเบงกาลีเรียกไพลินว่า nil (นِيل) หรือ nilakantamani (นِيلกานต์ มณี) คำนี้สร้างความสับสนอยู่ไม่น้อยเพราะเมื่อพูดถึงนิตคนไทยจะนึกถึงอัญมณีสีดำสนิท “นิลรัตน์” ที่เป็นชื่อแมวไทยชนิดหนึ่งจึงหมายถึงแมวที่มีสีดำทั้งตัว รวมถึงเล็บ ลิ้น ฟัน และตา และม้า นิลมังกร ในเรื่องพระอภัยมณีก็มีสีดำเพราะสุนทรภู่บรรยายว่า “เขี้ยวเป็นเพชรเกล็ดเป็นนิลลิ้นเป็นปาน” แต่คำว่านิลก็หมายถึงสีฟ้าหรือน้ำเงินได้ เช่น นิลบลที่หมายถึงบัวสีขาว

ในเอเชียได้มีสัตว์ชนิดหนึ่งเรียกว่า “นิลกาย” ภาษาอังกฤษเรียก blue bull เป็นสัตว์ เลี้ยงลูกด้วยนมในวงศ์วัวและควาย ลักษณะเหมือนวัวผสมม้า เมื่อโตเต็มที่จะมีสีน้ำเงินเข้มหรือเทา ปนดำ อันเป็นที่มาของชื่อ

สีดำของเบงกาลีคือ kalo (กาฬ) คำนี้คนไทยรู้จักดี เช่น กาฬทวีปหมายถึงแอฟริกา กาฬโรคหมายถึงโรคระบาดที่เคยคร่าชีวิตคนนับล้านในยุโรปในศตวรรษที่ 14 และได้ชื่อว่าเป็น Black Plague

การมอบช่อดอกไม้ให้แขกสำคัญเป็นธรรมเนียมของชาวบังกลาเทศ บางครั้งเป็นเพียงดอกไม้ในสวนหลังบ้าน แต่ก็เปี่ยมล้นด้วยความรักและจริงใจ ภาพโดยกุสุมา สาริบุญฤทธิ์

Golapi (โกลาปี) คือสีชมพู มาจาก golapa ที่หมายถึงกุหลาบ บางคนเห็นว่าไทยอาจรับคำนี้มาจากภาษาเปอร์เซีย “กัลลอบ” ที่แปลว่าน้ำดอกไม้ แต่ไม่ว่าไทยจะรับมาจากเปอร์เซีย อินเดีย หรือเบงกาลี เราน่าจะมั่นใจได้ว่ากุหลาบเป็นสิ่งที่นำเข้ามาจากเมืองแขก สีชมพูของแขกอ้างอิงมาจากดอกไม้ แต่ชมพูของไทยคงมาจากลูกหว่า ซึ่งในภาษาบาลีสันสกฤตเรียก jambu

ตามคติฮินดูโบราณ โลกมี 7 ทวีป แต่ละทวีปคั่นกลางและล้อมรอบด้วยทะเลทั้งเจ็ด ชมพูทวีปเป็นแผ่นดินที่เล็กที่สุดอยู่ชั้นในสุด มีต้นชมพูหรือต้นหว่าขึ้นอยู่ ลูกใหญ่เท่าข้าง เมื่อลูกหล่นลงพื้นดินน้ำจากลูกหว่าจะไหลนองออกมาจนกลายเป็นแม่น้ำ กลายเป็นที่มาของชื่อชมพูทวีป ลูกหว่าที่แก่จัดมีสีม่วงเข้มเกือบดำเหมือนลูกพลัมสุก ฝรั่งเศสบางคนถึงเรียกว่า Indian blackberry หรือ Java plum ถ้าจะให้เห็นสีออกชมพูต้องเป็นลูกที่ห่ามหน่อย หรือแม้จะสุกแล้ว เนื้อลูกหว่าก็ยังมีสีเนื้อม่วงอมชมพู ภาษาเบงกาลีเรียกลูกหว่าว่า jam

Jambu ในภาษาต้นฉบับแปลว่าหว่าหรือชมพู (rose apple) ก็ได้ ภริยาของคุณ Ali Alatas อดีตรัฐมนตรีต่างประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งเคยติดตามสามีมาประจำการที่เมืองไทยตอนที่ยังเป็นข้าราชการประจำเคยเล่าว่า ท่านชอบทานชมพูไทยมาก วันหนึ่งท่านไปต่างจังหวัดและไปพักในโรงแรม ได้บอกพนักงานเป็นภาษาไทยว่าขอ “ชมพู” ไม่ก็อดใจต่อมา พนักงานก็รู้สึกจนนำชมพูสุระผมมาให้ท่านที่ห้อง!

คนไทยสมัยก่อนมีอีกคำที่ใช้เรียกสีโทนมชมพู คือ สีบัวโรย มาจากสีของกลีบบัวหลวง สีชมพู พอเริ่มโรยจะเป็นชมพูแก่หม่น ๆ โทนมพาสเทล ภาษาลาวเรียกสีชมพูว่าสีบัว ก็คงได้แรงบันดาลใจมาจากดอกบัวเช่นกัน

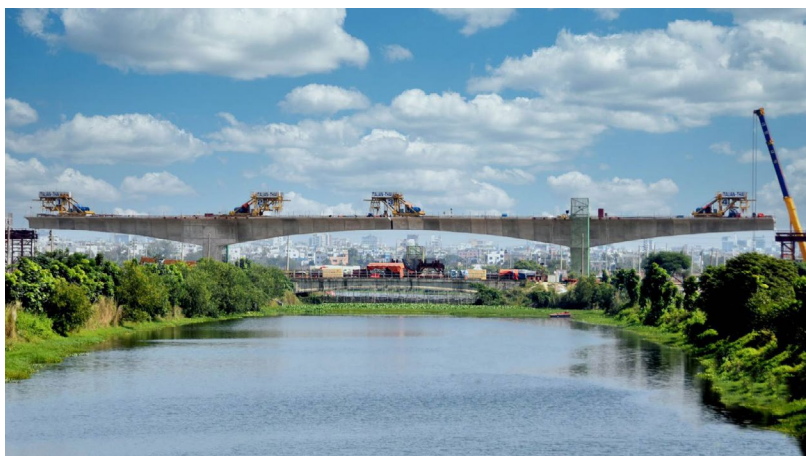

ประชากรที่หนาแน่นและการใช้ถนนตามอัยาศัยมากกว่ากฎจราจรทำให้การจราจรในกรุงเทพฯ ติดขัดได้เสมอ ภาพโดยพนม ทองประยูร

จราจร จลาจล

รถยนต์ รถไฟ เรือ เครื่องบิน ที่รวมแล้วเราเรียกว่า “ยานพาหนะ” เป็นคำเดียวกับในภาษาเบงกาลี ซึ่งออกเสียงว่า “ยาน-บา-หน” แต่การจราจรเขาเรียกว่า “จลาจล” มาจากรากศัพท์ในภาษาสันสกฤต จล (ไป) + อจล (ไม่ไป) กรุงเทพฯ เป็นเมืองหนึ่งที่มีการจราจรเข้าขั้นจลาจล เพราะมีประชากรหนาแน่น การเดินทางระยะสั้น ๆ อาจใช้เวลาเป็นชั่วโมง มีเสียงบีบแตรตลอดทั้งวัน รัฐบาลจึงมีโครงการสร้างรถไฟฟ้าโดยหวังว่าจะช่วยลดความแออัดของรถราบนถนน รถไฟฟ้าสายแรกซึ่งมีกำหนดเปิดบริการในปลายปี 2565 มีสัญญาสัมปทานหลายส่วนเป็นฝีมือก่อสร้างของบริษัทอิตาเลียนไทย ดีเวล็อปเมนต์

ภาษาเบงกาลีไม่ได้บัญญัติศัพท์สำหรับรถไฟ แต่ทับศัพท์ภาษาอังกฤษ ส่วนสถานีรถไฟก็ทับศัพท์จาก train station กิจการรถไฟบังกลาเทศเป็นมรดกตกทอดสำคัญอย่างหนึ่งจากสมัยอังกฤษเป็นเจ้าของอาณานิคม มีเส้นทางเชื่อมโยงกับอินเดีย ขบวนรถด่วนระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองกัลกัตตามีชื่อว่า Maitree Express การรถไฟบังกลาเทศใช้ชื่อว่า “บังกลาเทศเรลเวย์” แต่อย่างที

รถไฟฟ้าสายที่ 6 เป็นรถไฟฟ้าสายแรกในกรุงเทพฯ สร้างแบบยกระดับตลอดเส้นทางกว่า 20 กิโลเมตร ภาพโดย บมจ.อิตาเลียนไทย ดีเวลล็อปเมนต์

เคยเล่าว่า ว เป็นเสียงจอมยุ่งของเบงกาลีเพราะไม่มีอักษรเสียง ว โดยเฉพาะ คำว่าเรลเวย์ที่เขียนแบบเบงกาลีจึงถอดเสียงเป็นไทยได้ว่า เรล-โอ-เย พุดเร็ว ๆ ก็ฟังเป็นเรลเวย์ได้เหมือนกัน

ธนาคารไทยพาณิชย์ซึ่งเป็นธนาคารแห่งแรกของคนไทยมีชื่อเดิมว่าแบงก์สยามกัมมาจล เพื่อให้ล้อกับคำว่า commercial ต่อมาเมื่อปี 2482 พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ นายกรัฐมนตรีแบงก์สยามกัมมาจลในขณะนั้นประทานชื่อให้ใหม่ว่า “ไทยพาณิชย์” หลังจากที่สยามเปลี่ยนชื่อเป็นไทย โดยทรงให้เหตุผลว่า “กัมมาจลแปลว่าการกระทำไม่เคลื่อนไหว แต่กิจการธนาคารไหวติงอยู่เรื่อยจึงจะดี” อย่างไรก็ตาม ผู้รัฐบาลบางท่านเห็นว่า กัมมาจลก็สามารถแปลว่า “ธนาคารที่มีกิจการมั่นคงประดุจภูเขา” ได้เช่นกัน เพราะเป็นคำที่ประกอบด้วย “กัมมะ หรือกรรม” ที่แปลว่าการกระทำ กิจการงาน และ “อจล” ซึ่งแปลว่าไม่ไปหรือไม่หวั่นไหวก็ได้ ในที่นี้จึงอาจเลือกใช้ความหมายหลัง

สำหรับการจราจร (traffic) ในกรุงเทพฯแล้ว ต้องแปลว่าการไปที่ไม่หวั่นไหวจึงจะเหมาะสมที่สุด เพราะบางครั้งเราอาจต้องนั่งแช่อยู่ในรถโดยไม่ขยับนานนับชั่วโมง แน่ใจไม่ไหวติงประดุจภูเขา แต่ยามที่รถเคลื่อนตัวได้ ยวดยานทุกชนิดจะพุ่งจากทุกทิศทางยิ่งกว่าโคลิกที่คิกพิโรธใครที่เคยไปฮานอยแล้วเดินข้ามถนนฝ่าฝูงมอเตอร์ไซด์ โดยกะว่าคนขับกับคนข้ามจะรู้จักหะกันเอง น่าจะใช้เคล็ดลับนี้ที่อากาศไม่ได้ คนเดินเท้าในบังกลาเทศที่ภาษาเบงกาลีเรียกว่า “บลจารี” ต้องใช้ทักษะสูงกว่านั้นเวลาข้ามถนน เพราะอาจมียานพาหนะที่คาดไม่ถึงถึงโผล่มาได้เสมอ

Biman Bangladesh Airlines ใช้นกกระสาในวงกลมสีแดงเป็นสัญลักษณ์ ภาษาเบงกาลีเรียกนกกระสาว่า bolaka ภาพโดยพนม ทองประยูร

สายการบินพิมาน

สายการบินประจำชาติของบังกลาเทศคือ Biman Bangladesh Airlines คำนี้ในภาษาไทยคือพิมานหรือวิมาน แปลว่าที่อยู่ของเทวดา ในพระบรมมหาราชวังของไทยมีพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานเป็นส่วนหนึ่งของหมู่พระมหามณเฑียร ใช้เป็นที่บรรทมของพระมหากษัตริย์ ส่วนที่จังหวัดเสียมราฐของกัมพูชา มีปราสาทพิมานอากาศที่สร้างตั้งแต่สมัยเมืองพระนคร

ในภาษาเบงกาลี พิมานคือเครื่องบิน Biman Bangladesh Airlines จึงแปลว่าสายการบินเครื่องบิน ในช่วงที่โควิด-19 ระบาดและสายการบินพากันยกเลิกเที่ยวบินตรงระหว่างไทยกับบังกลาเทศ สถานทูตไทยก็ใช้บริการของสายการบินพิมานจัดเที่ยวบินพิเศษเดือนละครั้งให้คนไทยในบังกลาเทศกลับบ้าน ในเวลาต่อมาก็ทำงานร่วมกับสถานทูตบังกลาเทศประจำไทย ซึ่งต้อง

ภาษาเบงกาลีเรียกเครื่องบินรบว่า “ยุทธพิมาน” เครื่องบิน MiG-21 ลำนี้ติดตั้งที่อาคาร Bangabandhu Military Museum ภาพโดยพนม ทองประยูร

จัดเที่ยวบินให้คนของเขาได้กลับบังกลาเทศเหมือนกัน เมื่อมีผู้โดยสารทั้งขาไปและขากลับ จึงทำให้สายการบินจัดเที่ยวบินได้คุ้มค่า

รันเวย์ในสนามบินเรียกว่าพิมานบถ สนามบินในภาษาเบงกาลีเรียกว่า bimanbandar โดยคำว่า bandar มาจากภาษาเปอร์เซียที่แปลว่าท่าเรือ เมืองท่าหลายแห่งในย่านนี้มีคำว่า bandar ในชื่อเมือง เช่น Bandar Aceh ในอินโดนีเซีย และ Bandar Seri Begawan เมืองหลวงของบรูไน ภาษาเบงกาลีเอาคำนี้มาใช้กับ biman กลายเป็นท่าสำหรับเครื่องบิน ซึ่งก็ตรงกับภาษาไทยที่ใช้ท่าอากาศยาน โดยคำว่าอากาศยานมีในเบงกาลีเช่นกัน และใช้เหมือนภาษาไทย คือหมายถึงยานพาหนะที่เดินทางในอากาศ ดังนั้น “พิมาน” จึงเป็นอากาศยานแบบหนึ่ง แต่อากาศยานไม่ใช่พิมานเสมอไป

มีข้อสังเกตว่า Biman Bangladesh Airlines เป็นสายการบินแห่งชาติส่วนน้อยที่ไม่ได้ใช้แต่ชื่อประเทศเป็นชื่อสายการบินเหมือน Thai Airways, Philippine Airlines, Korean Air, Air France และ Alitalia แต่มีคำพิเศษเพิ่มเข้ามาด้วย ซึ่งมีสายการบินแบบนี้ไม่มาก เช่น Garuda Indonesia, Lufthansa และ Iberia

สายการบิน Biman ตั้งชื่อให้เครื่องบินเหมือนการบินไทยของเรา มีหลายชื่อที่คนไทยพอจะเดาความหมายได้ เช่น เมฆทูต รังคประภาต อากาศประทีป มยุรปักษี และอรุณาโล (อาโล แปลว่าแสง)

มหาวิทยาลัยอาคาเปิดสอนสาขาวิชาต่าง ๆ ทั้งด้านวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ใน 13 คณะ ภาพโดย Finish Toju พนักงานขับรถสถานเอกอัครราชทูต

วิชาความรู้

มีวิชาความรู้หลายแขนงที่บัญญัติศัพท์จากภาษาบาลีสันสกฤต อย่างน้อยคำว่า “วิทยา” ที่ต่อท้ายชื่อวิชาต่าง ๆ ก็เป็นภาษาแขกที่แปลว่าความรู้ ในภาษาเบงกาลีใช้คำเดียวกันคือ bidya แต่ออกเสียงเป็น บ ว่าบิต-ดา (bidya) โรงเรียนคือ bidyalaya อ่านว่า บิต-ดา-ลัย มหาวิทยาลัยเรียกว่า biswabidyalaya อ่านว่า บิส-ชอ-บิต-ดา-ลัย (อ่านความเป็นมาของ biswa ได้ในตอนที่ 13 ลมฟ้าอากาศ)

คำว่าความรู้ ภาษาเบงกาลีใช้ gyana วิทยาศาสตร์คือ bigyana ถ้าเขียนแบบไทยน่าจะเป็น วิชญาณ คนไทยหลายคนมีชื่อที่มีรากศัพท์จากคำนี้ เช่น วิชญาณี วิชญ์ พิชญ์ ชญา ซึ่งล้วนแปลว่าผู้มีความรู้ ส่วนคำว่าศึกษาใช้ siksa แต่อ่าน sikkha ในภาษาไทยเราใช้สิกขาแต่ตอนขอสิกคือ ลาลิกขา

นักเรียนในภาษาเบงกาลีเรียกว่า chatro นักเรียนหญิงคือ chatri และมีคำว่า sisya หรือศิษย์ ใช้ในความหมายของศิษย์ในสำนักเรียนแบบโบราณ (disciple) ไม่ใช่นักเรียนในระบบการศึกษาสมัยใหม่

ชีววิทยาในภาษาเบงกาลีคือ jibabigyana ซึ่งใกล้เคียงกับภาษาไทยมาก เคมีคือ rasayana หรือรสาณ คำนี้ภาษาไทยใช้รสาณเวท (ระ-สา-ยะ-นะ-เวด) หมายถึงวิชาประสมแร่ แปรธาตุ (alchemy) ที่เป็นที่นิยมในจีน อินเดีย และยุโรปสมัยโบราณ เพื่อหาทางปรับเปลี่ยนคุณสมบัติของสสาร เช่น ทำทองแดงให้เป็นทองคำ หาวีรียาอายุวัฒนะ เป็นต้น น่าจะคล้าย ๆ กับที่เรียนกันในโรงเรียน Hogwarts ของ Harry Potter เบงกาลีใช้ “รสาณ” กับทั้ง alchemy และ chemistry

คณิตศาสตร์ คือ ganita การคำนวณใช้ ganana ถอดเสียงเป็นไทยได้ว่ากณนา ในภาษาไทยใช้ในความหมายว่าคำนวณเหมือนกัน แต่ไม่ใช่การคำนวณตัวเลข เพราะมักใช้กับการประเมินสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีมากมายจนนับไม่ได้ โคลงโลกนิติมีบทหนึ่งบรรยายว่า “พระสมุทรสตุลิกถัน คณนาสายดิ่งทิ้งทอดมา หยั่งได้ เขาสูงอาจวัดวา กำหนด จิตมนุษย์นี้ไซร้ ยากแท้ หยั่งถึง” เป็นการเปรียบเปรยว่าแม้มหาสมุทรจะลึกปานใด แต่ยั่งวัดได้ แต่ใจคนนั้นลึกลับจนไม่อาจหยั่งถึงได้เลย ganana เป็นรากศัพท์ของ gananik ที่แปลว่านักบัญชีหรือเครื่องคิดเลข

วิชาพีชคณิตที่ฝรั่งเรียกว่า algebra ก็เป็นคำเดียวกับเบงกาลี bijaganit มาจาก bija (เมล็ดพันธุ์พืช) + ganit (คณิต) สารานุกรมไทยอธิบายว่าเพราะแต่ก่อนคนอินเดียใช้พีชคณิตช่วยคำนวณการเพาะปลูก

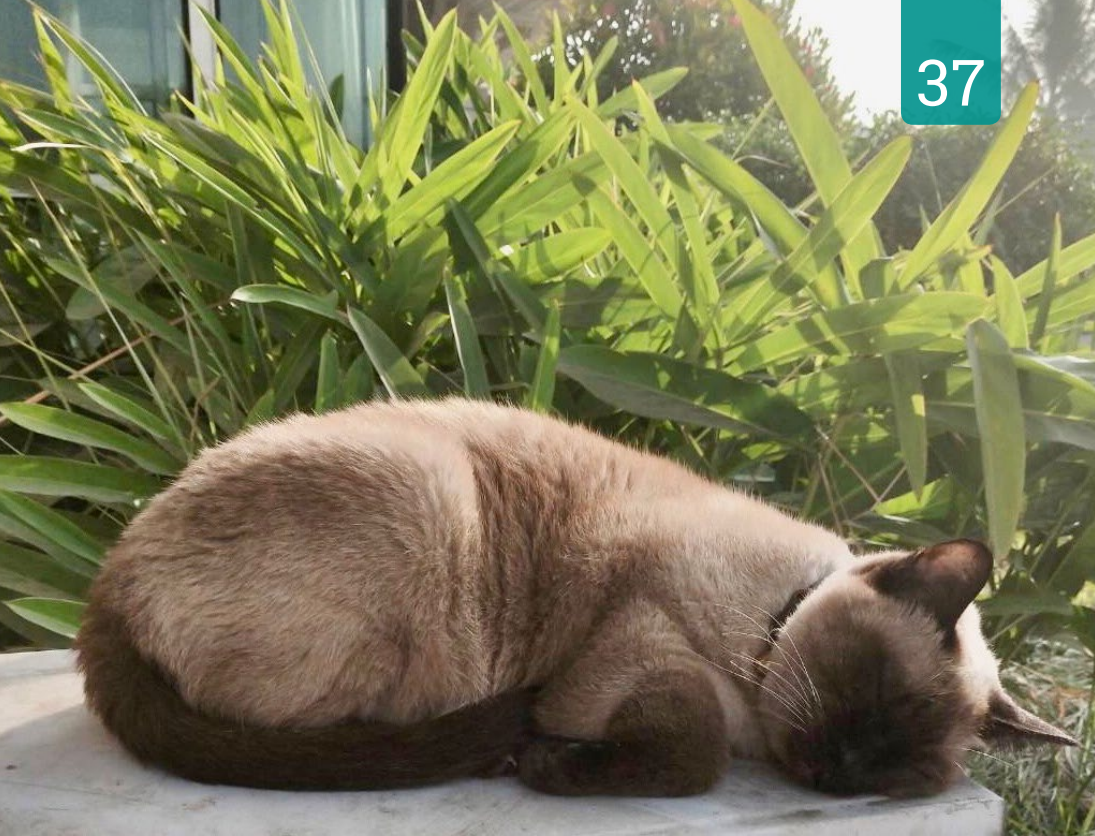
วิศวกรรมศาสตร์ คือ yontrabigyana (ยন্ত্রวิทยา)

เภสัชศาสตร์ คือ osudhabigyana (โอสถวิทยา)

จิตวิทยา คือ manobigyana (มนโวิทยา)

สถาปัตยกรรมศาสตร์ คือ sthapatyabigyana (สถาปัตยวิทยา) สถาปนิกเรียกว่า sthapati หรือสถาปติ

สำหรับวิชาทางศิลปะ อาทิ นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ ฝั่งเบงกาลีใช้คำว่า “ศิลปะ” ศิลปินใช้คำว่าศิลปิน เช่น นักดนตรีคือ sangitasilpi หรือสังคีตศิลป์ เพลงชาติคือ “ชาติโยสังคีต” (อ่านเกี่ยวกับเพลงชาติบังกลาเทศได้ในตอนที่ 30 และ 31 เบงกอลแผ่นดินทอง) ส่วนที่พิพิธภัณฑ์แห่งชาติของไทยตรงสนามหลวงมีเวทีการแสดงกลางแจ้งชื่อว่า “สังคีตศาลา” ซึ่งศิลปินจากกรมศิลปากรจะไปแสดงเป็นครั้งคราว

แมวในภาษาเบงกาลีคือ biral หรือวิหาร ภาพโดยเอกอัครราชทูตมาลาวี สุมิตรเหมาะ

สิ่งสาราสัตว์

กรมปศุสัตว์มีภารกิจดูแลการเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้แรงงานหรือไว้บริโภค และปรับปรุงพันธุ์สัตว์ให้เลี้ยงง่าย ทนทานต่อโรค และให้เนื้อที่มีคุณภาพ เช่น วัว ควาย ไก่ หมู และช้าง ภาษาเบงกาลีใช้คำว่า pasu กับปศุสัตว์เช่นกัน แต่เป็นคำว่า pasusampatti หรือปศุสมบัติ ในมุมมองของคนเบงกาลีคงเห็นว่าปศุสัตว์คือสัตว์ที่มีมูลค่าเหมือนทรัพย์สินจึงเรียกว่าสมบัติ กฎหมายไทยมีความเห็นคล้ายกันและกำหนดให้สัตว์พาหนะเป็นสิ่งหามทรัพย์ชนิดพิเศษ ได้แก่ ช้าง ม้า วัว ควาย ลา ล่อ

ตามคตินินดู ปศุบัติหรือปศุบัติเป็นอวตารหนึ่งของพระศิวะที่ทรงเป็นเจ้าของสัตว์ทั้งปวง

ภาษาเบงกาลียังใช้คำว่า prani (ปราณี) สำหรับสัตว์ทั่วไปด้วย นำจะมาจากคำว่าปราณ ที่แปลว่าชีวิต คำว่าสวนสัตว์คือปศุศาลา สัตววิทยา (zoology) คือ ปราณีพิทยา มีสัตว์หลาย

Baguette เป็นวิหาร์พันธุ์เชียรมาศประจำทำเนียบทูตที่กรุงธากา อายุ 16 ปีกว่า และย้ายถิ่นพำนักมา 4 ประเทศแล้ว ภาพโดยเอกอัครราชทูตมาฆวดี สุมิตรรณะ

ชนิดที่ไทยกับเบงกาลีเรียกเหมือนกัน เช่น แมวเรียก biral ภาษาไทยคือวิหาร์ ซึ่งเป็นคำที่ใช้ในการแต่งโคลงกลอนเท่านั้น แฟนคลับคนรักแมวจึงยังเป็นทาสแมวกันอยู่ ไม่เปลี่ยนเป็นทาสวิหาร์

ข้างคือ hati หรือหัตถิ เหมือนในคำว่ายุทธหัตถิที่แปลว่าการต่อสู้บนหลังช้าง งานศพบุคคลสำคัญในภาคเหนือจะใช้ปราสาทนกหัสติลิงค์เชิญศพจากวัดไปสุสาน หัสติก็คือหัตถินกหัสติลิงค์เป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์ที่เกิดจากสัตว์ 4 ชนิด คือ ลำตัวเป็นนก หน้าเป็นสิงห์ ปากเป็นช้าง และหางเป็นหงส์ มีพลังตั้งข้างเอราวัณ สามารถบินไปส่งดวงวิญญาณผู้ตายได้ถึงสวรรค์

แม่วัวในภาษาเบงกาลีคือ gabhi หรือคาวี เรื่องหลวิชัยคาวีมีตัวละครหลักเป็นลูกเสือและลูกวัวที่รักกันเหมือนพี่น้อง และมีฤษีเมตตาชุบชีวิตให้เป็นคน ลูกเสือชื่อหลวิชัย ลูกวัวคือคาวี ถึงแม้ว่าไม่ตรงกับความหมายเดิมที่หมายถึงแม่วัว แต่ก็ถือว่าเป็นเรื่องของวัวเหมือนกัน ภาษาอังกฤษเรียกแม่วัวว่า cow ออกเสียงคล้าย ๆ คาวี แต่น่าจะมาจากรากเดียวกัน

ปลาชื่อ macha ได้ยินแล้วนึกออกทันทีว่าคำเดียวกับมังจดา วัดในเมืองไทยที่อยู่ติดแม่น้ำ ซึ่งเป็นเขตอภัยทานมังจามีปลาจำนวนมากมาอาศัยอยู่เพราะปลอดภัย หลายแห่งเลยติดป้ายเป็นอุทยานวังมังจดาเพิ่มจุดเช็คอินให้วัด และเพื่อให้ญาติโยมมีโอกาสซื้อขนมปังให้ปลาเป็นทาน

นกในภาษาเบงกาลีคือ pakkhi และ paksi (ปักซี) ภาษาไทยมีใช้ในงานวรรณกรรมเหมือนวิหาร์ หรือในศัพท์วิชาการ เช่น ปักษีวิทยา (ornithology) คือการศึกษาเกี่ยวกับนก

จะเห็นในศูนย์ขยายพันธุ์สัตว์ที่ Sundarbans ซึ่งคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่และจะคลานขึ้นฝั่งเมื่อได้ยินเสียงตบมือเรียกมาให้ อาหาร คำว่าจระเข้ในภาษาเบงกาลีคือ kumbhira หรือกุมภีร์ ภาพโดยเอกอัครราชทูตมาลาวตี สุมิตรเหมาะ

ลิงเรียกว่า banar อ่านว่า บา-นอร์ หรือวานร ในกรุงธากามีวานรอยู่หลายฝูง บางครั้งก็แวะเวียนมาเที่ยวสถานทูตไทย โดยเฉพาะในช่วงหน้าผลไม้ ในสถานทูตยังมีครอบครัวพังพอนอยู่ในสวน เวลาใครเดินผ่านมักจะเอียงคอมองแต่ไม่มีท่าทีกลัวคนเลย บางครั้งนึกสนุกมุดท่อไปโผล่ในท้องน้ำให้คนตกใจเล่น ส่วนลิงลมหรือนางายมีชื่อเบงกาลีว่า lajja banar คำว่า lajja แปลว่าอายรวมแล้วเป็นลิงขี้อายเหมือนที่ไทยเราเรียกนางาย

มีสัตว์ชนิดหนึ่งที่ไม่มีถิ่นกำเนิดในเมืองไทย เราจึงไม่มีคำเรียกสัตว์ชนิดนี้และต้องไปยืมมาจากภาษาแขก นั่นก็คืออูฐ

พระมหาเจดีย์พุทธบูชามหาโลกนาถปชา
สามัคคีศรีอนาลโย ซึ่งมีลักษณะสถาปัตยกรรมไทย
อยู่ที่วัดนวลสาวันวิหาร เมืองคูมิลลา
ภาคจิตตะกอง ภาพโดย ดร.เชิดศักดิ์ วีระพัฒน์
ผู้อำนวยการใหญ่ CIRDAP

นาคาธิบดี

เจ้าแม่ทูลศาในวัดธากะวารีในเขตเมืองเก่าธากา ซึ่งมีศาสนสถานของชาวฮินดู คริสต์ และอิสลาม ตั้งอยู่ทั่วพื้นที่ แสดงถึงความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมมาแต่โบราณ ภาพโดยพนม ทองประยูร

ธรรมะ

ชาวบังกลาเทศมากกว่าร้อยละ 89 นับถือศาสนาอิสลาม และร้อยละ 10 นับถือฮินดู ส่วนที่เหลือประมาณร้อยละ 1 นับถือศาสนาอื่น ๆ เช่น คริสต์และพุทธ ชาวพุทธมีประมาณ 1 ล้านคน ส่วนมากอยู่ทางตะวันออกของประเทศติดชายแดนเมียนมา ศาสนาในภาษาเบงกาลีคือคำว่า “ธรรมะ (dharma)” ศาสนาอิสลามคืออิสลามธรรม ศาสนาพุทธคือพุทธธรรม ทางกรบังกลาเทศ ได้กำหนดวันหยุดราชการที่เป็นวันสำคัญของทุกศาสนาหลัก เช่น วันวิสาขบูชาของศาสนาพุทธและวันคริสต์มาสของศาสนาคริสต์ เพื่อแสดงถึงการเป็นสังคมที่ผู้มีศรัทธาความเชื่อต่างกันสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีสันติธรรม

ในบริเวณเมืองเก่าของกรุงธากาที่เรียกว่า Puran Dhaka หรือปูรานธากา มีวัดฮินดูที่สำคัญที่สุดในบังกลาเทศคือ Dhakeshwari National Temple หรือวัดธากะวารี ซึ่งมีสถานะเป็นวัดของรัฐ ธากะวารีแปลว่าเทพเจ้าแห่งธากา โดยเป็นปางหนึ่งของเจ้าแม่ทูลศา

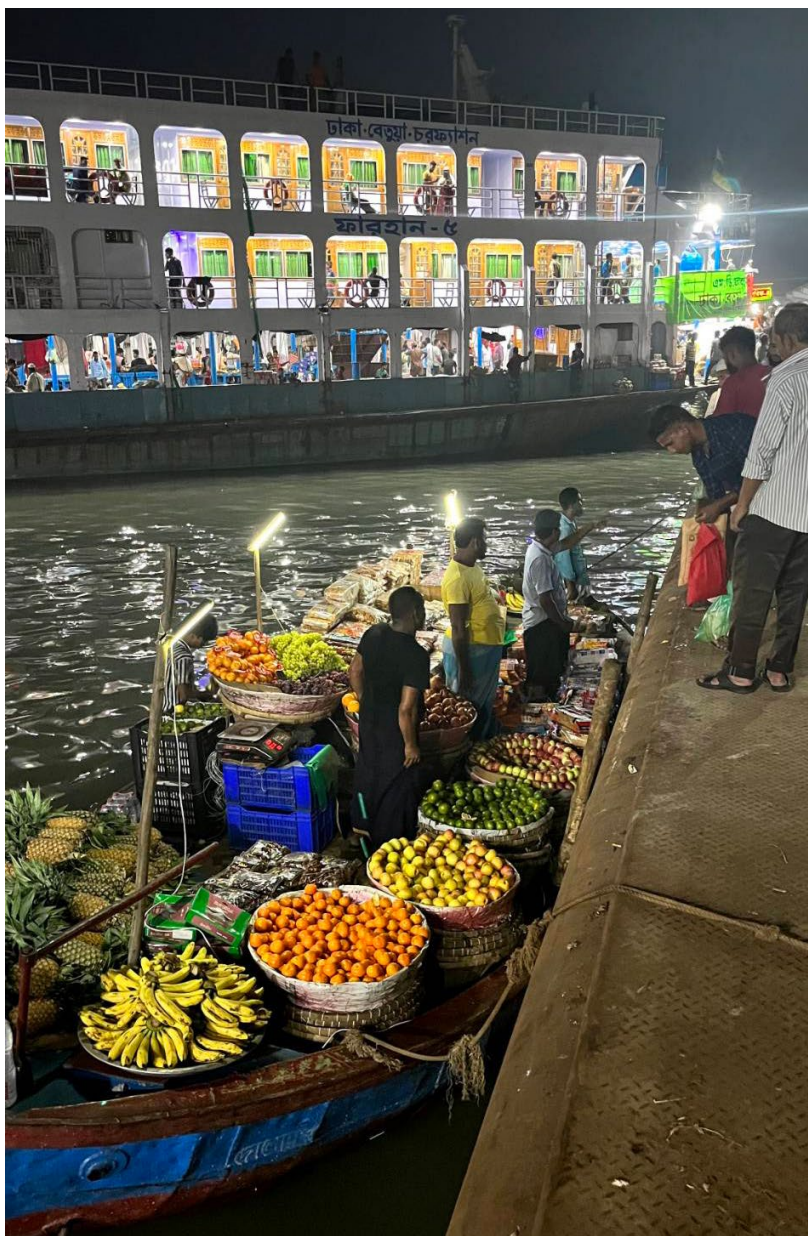
นอกจากวัดฮินดูยังมีมัสยิดเก่าแก่อายุ 200 กว่าปีชื่อ Tara Masjid (ดาราหมัสยิด) แปลว่ามัสยิดแห่งดวงดาว เพราะบริเวณโดมตกแต่งด้วยดาวสีฟ้าดวงเล็ก ๆ ภาพมัสยิดนี้ปรากฏที่ด้านหลังของธนบัตร 100 ตากา

เมืองเก่าธากาเป็นพื้นที่ริมแม่น้ำ Buriganga (บุรีคงกา) ในสมัยอาณาจักรโมกุล ธากาเคยเป็นเมืองเอกของเบงกอล ราชสำนักโมกุลที่เดลีส่งข้าหลวงมาปกครอง ธากาในยุคนั้นเป็นเมืองที่รุ่งเรืองและเป็นเมืองท่าสำคัญที่มีเรือสินค้าขากไหวับรรทุกสินค้ามาตามแม่น้ำ แต่หลังจากที่อังกฤษครอบครองอินเดียและตั้งเมืองหลวงที่กัลกัตตา (ก่อนจะย้ายไปเดลี) ความเจริญของธากาก็เสื่อมถอยลง

เมืองเก่าธากาในปัจจุบันอาจเทียบได้กับเกาะรัตนโกสินทร์ของกรุงเทพฯ คือเป็นแหล่งสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ถ้าจะเข้าถึงและเข้าใจรากเหง้าของธากาและบังกลาเทศ ก็ต้องมาเดินในเมืองเก่าสักครั้ง แต่ต้องทำใจไว้ก่อนว่าถนนแถวนั้นค่อนข้างแคบ การจราจรอาจติดขัดได้เป็นชั่วโมงเพราะรถสวนกันไม่ได้ แล้วคಾಯูกกลางถนน

เมื่อพูดถึงศาสนาก็ขอยกตัวอย่างคำที่พบบ่อยในคำสอนทุกศาสนาที่ต่างสอนให้ทำความดี ละเว้นความชั่ว บาปในภาษาเบงกาลีคือ pap หรือบาป (sin) และมีคำที่ความหมายเกี่ยวข้องกันคือ dosa หรือโทษ (guilt) เช่น การกล่าวโทษว่ากระทำความผิด แต่ถ้าตรวจสอบแล้วไม่ได้ทำผิดกฎหมายก็จะถือว่า niradosa หรือนिरโทษ ส่วนการสวดมนต์ ภาษาเบงกาลีใช้หลายคำ แต่คำที่คนไทยฟังแล้วเข้าใจคือ prarthana kora กับ aradhana kora ซึ่งก็คือปรารถนา กับอาราธนา คำว่า kora ที่ต่อท้ายแปลว่าทำ เทียบได้กับ do ในภาษาอังกฤษ

ปรารถนาในภาษาไทยที่เราใช้กันมีนัยเกี่ยวกับความต้องการทางโลกมากกว่าการสวดมนต์ ในขณะที่อาราธนาใช้แต่ในพิธีทางศาสนา อาทิ การอาราธนาพระปริตร และการอาราธนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พจนานุกรมให้ความหมายของอาราธนาไว้ว่า การเชื่อเชิญ นิมนต์ อ้อนวอน หรือขอร้องใช้เมื่อต้องการเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาอำนวยพรในพิธี

ท่าเรือ Sadarghat ริมน้ำ Buriganga ในเขตเมืองเก่าเป็นท่าเรือหลักของกรุงธากามาตั้งแต่สมัยอังกฤษปกครอง เพราะการค้าขายใช้เรือขนส่งสินค้าทางน้ำ ภาพโดย Md Nurul Imran ลูกจ้างฝ่ายสูงสุดสถานเอกอัครราชทูตฯ

โสมปุระมหาวิทยาลัยในภาค Rajshahi ภาพโดยพนม ทองประยูร

โสมปุระมหาวิทยาลัย

ดินแดนที่เป็นบังกลาเทศในปัจจุบันเคยเป็นอาณาจักรโบราณที่นับถือศาสนาพุทธและฮินดู จึงมีโบราณสถานหลายแห่งให้ศึกษาค้นคว้า หนึ่งในนั้นคือโสมปุระมหาวิทยาลัย อยู่ในภาค Rajshahi ทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศติดชายแดนอินเดีย ฝั่งอินเดียคือรัฐเบงกอลตะวันตก

มหาวิทยาลัยนี้สร้างตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 สมัยราชวงศ์ปาละ นับถึงตอนนี้จึงมีอายุประมาณ 1,300 ปี ใช้เป็นสถานที่ศึกษาของพระสงฆ์ เอกสารโบราณเคยกล่าวถึงโสมปุระมหาวิทยาลัยว่าเป็นหนึ่งในห้ามหาวิทยาลัยที่ยิ่งใหญ่แห่งยุคสมัยในระดับเดียวกับนาลันทา เรียกได้ว่าเป็นสมาชิก Ivy League แห่งชมพูทวีป ความสำคัญของโสมปุระมหาวิทยาลัยทำให้ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมเมื่อปี 2528

มรดกโลกทางวัฒนธรรมในภาษาเบงกาลีคือ bisba sanskritika aitihya คำว่า sanskritika มาจาก “สันสกฤต” ที่เป็นชื่อภาษา ซึ่งตามรูปศัพท์แปลว่างานที่กลั่นกรองแล้ว ตกแต่งแล้ว

บริสุทธิสมบุรณ์ หรือศักดิ์สิทธิ์ นักภาษาศาสตร์อธิบายว่า ต้นกำเนิดของภาษาสันสกฤตคือภาษา
พระเวทที่ใช้ในการสวดคัมภีร์พระเวทของพวกอารยันในยุค 1,000 ปีก่อนคริสตกาล ต่อมาได้มี
นักปราชญ์ทางภาษาศาสตร์สำคัญชื่อปานิณีได้จัดระบบภาษาพระเวทและเขียนตำราขึ้นมา จึงกลายเป็น
ภาษาที่ “ตกแต่งแล้ว” แต่ก็ทำให้สันสกฤตเป็นภาษาที่มีไวยากรณ์ซับซ้อนและใช้ในวงจำกัด
ของผู้มีความรู้

ปัจจุบันมีชาวพุทธในบังกลาเทศประมาณ 1 ล้านคน ในกรุงธากามีวัดสำคัญแห่งหนึ่งคือ
วัดธรรมราชาพุทธมหาวิหาร ซึ่งตั้งรัชกาลที่ 9 และรัชกาลปัจจุบัน (เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศ
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร) เคยเสด็จฯ ไปที่วัดนี้ในโอกาสเสด็จฯ เยือน
บังกลาเทศเมื่อปี 2505 และ 2535 ตามลำดับ และในปีนี้ก็เป็นวาระครบรอบ 60 ปี และ 30 ปี ของ
การเสด็จฯ ทั้งสองครั้ง

คำว่าพุทธแปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ภาษาเบงกาลีรับคำนี้ไปใช้ว่า buddhi (พุทธิ)
ในความหมายว่าความฉลาดหลักแหลม และเมื่อทำเป็นคำวิเศษณ์จะกลายเป็น buddhiman
(พุทธิมาน) แปลว่าฉลาดหลักแหลม ดังนั้น ภาษาเบงกาลีจึงมีทั้งคำว่าพุทธและธรรม แต่การใช้มันย
ต่างจากในภาษาไทย (อ่านเพิ่มเติมได้ในตอนที่ 38 ธรรมะ)

เราเรียนกันมาตั้งแต่เด็กว่าพระอานนท์เป็นพระผู้ปฏิบัติพระพุทเจ้าและได้รับยกย่อง
ว่าเป็นพหูสูต อานนท์แปลว่าความยินดี ความเพลิดเพลิน แล้วยังเป็นชื่อปลาในวรรณคดีที่เชื่อ
กันว่าหนูนุ่นดินเอาไว้ เมื่อปลาอานนท์พลิกตัวเลยเกิดแผ่นดินไหว ว. ณ ประมวญมารค เคย
แต่งนวนิยายเรื่องเจ้าสาวของอานนท์ ซึ่งมีเนื้อหาต่อจากเรื่องปริศนาและมีตัวละครชุดเดียวกัน
บางครั้งอานนท์ถูกย่อให้สั้นเหลือแค่ “นนท์” หรือ “นันทน์” แต่ความหมายยังคงเดิม จังหวัด
นนทบุรีจึงแปลว่าเมืองแห่งความยินดี ส่วนจังหวัดน่านครั้งหนึ่งเคยมีชื่อว่่านนทบุรีศรีนครน่าน
แปลออกมาแล้วความหมายเหมือนกับนนทบุรี ภาษาเบงกาลีใช้อานนท์ในความหมายเดียวกันแต่
อ่านว่า อา-นน-โด

พระพุทธรูปสมเด็จพะพุทธลีลาวดีเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งประดิษฐานที่วัดธรรมราชาในกรุงเทพมหานคร โดยบุศรา แสดงฤทธิ์

เรือเป็นยานพาหนะที่สะดวกที่สุดสำหรับเดินทางใน Sundarbans นักท่องเที่ยวสามารถนอนค้างในเรือเพื่อชื่นชมบรรยากาศยามเช้า ภาพโดยพจนม ทองประยูร

ป่าสุนทรวัน

บังกลาเทศมีป่าชายเลนที่ใหญ่ที่สุดในโลกชื่อว่า Sundarbans ถอดเสียงเป็นสำเนียงไทยได้ว่า “สุนทรวัน” แปลว่าป่างาม คำว่า sundara (สุนทร) แปลว่าสวยงาม พอเปลี่ยนเป็นคำนามกลายเป็น saundarya หรือสุนทรีย์ ส่วน ban คือป่า ในภาษาไทยมีใช้ทั้ง “พน” และ “วน” เช่น คณะวนศาสตร์ สวนสัตว์เขาติณวนา หรือในบทร้อยกรอง อาทิ “จงจรเที่ยว เทียบทไป พงพนไพร ไสลล้ำเนา ดั้นบถเดิน เพลินจิตเร่า แบ่งทุขเบา เขาวนไฉ” จากเรื่องนิทานเวตาล ที่แต่งโดย น.ม.ส.

ป่าสุนทรวันมีพื้นที่ประมาณ 10,000 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม 2 ประเทศ คือบังกลาเทศและอินเดีย ตั้งอยู่บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำปัทมา (แม่น้ำคงคาเมื่อไหลสู่อ่าวเบงกอล เปลี่ยนชื่อเป็นปัทมา) พรหมบุตร และเมฆนา เป็นถิ่นที่อยู่ของเสือโคร่งเบงกอล ความหลากหลายทางชีวภาพและคุณค่าของพื้นที่นี้ทำให้ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางธรรมชาติ ครั้งแรกเมื่อปี 2530 และต่อมาได้รับการขยายพื้นที่มรดกโลกในปี 2540

สิ่งแวดล้อมในภาษาเบงกาลีใช้คำว่า paribes (ปรีเวศ) บังกลาเทศให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมและมีนโยบายที่นำชื่นชมในการควบคุมปริมาณถุงพลาสติก เพราะเวลาไปซื้อของตามร้านหรือในห้าง เขาจะใช้แต่ถุงกระดาษสีน้ำตาลและถุงผ้า เช่น ถ้าซื้อผักผลไม้ที่ต้องชั่งน้ำหนัก

สภาวะโลกร้อนทำให้อารน้ำแข็งหลายแห่งละลาย แต่ Perito Moreno ในอาร์เจนตินาเป็นหนึ่งในธารน้ำแข็งไม่กี่แห่งที่ยังมีมวลน้ำแข็งเกือบเท่าเดิม ภาพโดยพนม ทองประยูร

คนขายจะใส่ถุงกระดาษสีน้ำตาลให้ และเมื่อไปจ่ายเงินที่แคชเชียร์ พนักงานจะใส่ของทั้งหมดในถุงผ้าโดยไม่คิดเงินเพิ่ม

หน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องสิ่งแวดล้อมคือ กระทรวงสิ่งแวดล้อม ป่าไม้ และการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ซึ่งมีชื่อเบงกาลีว่ากระทรวงบริเวณ วนา และชลาวยุปวิวรรต (ดูชื่อกระทรวงอื่น ๆ ได้ในตอนที่ 23 มนตรณาลัย) คำสุดท้ายคือ climate change ประกอบด้วย ชลาวยุ (jalabayu) แปลว่าภูมิอากาศ และปวิวรรต (paribartana) ซึ่งแปลว่าหมุนเวียนเปลี่ยนแปลง เหมือนในภาษาไทย นำสังเกตว่า คำว่า climate ที่ไทยใช้ภูมิอากาศนั้น เราให้ความสำคัญกับแผ่นดิน (ภูมิ) และอากาศ ในขณะที่ภูมิอากาศของเบงกาลีมาจากการรวมกันของน้ำ (ชล) กับลม (วายุ) โดยไม่ได้ใช้คำว่าอากาศ (aakash) ที่แปลว่าท้องฟ้า (ดูตอนที่ 13 ลมฟ้าอากาศ)

คำว่าปวิวรรตในภาษาไทยจะพบได้บ่อยเมื่อพูดถึงการแลกเปลี่ยนเงินตรา อาทิ ตลาดปวิวรรตเงินตรา (foreign exchange market) หมายถึงตลาดที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนระหว่างสกุลเงินต่าง ๆ อีกคำหนึ่งที่รากศัพท์เดียวกันคือ “บริพัตร” ซึ่งเป็นราชสกุลที่สืบเชื้อสายจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

มีคำที่คล้ายกับ paribes (บริเวณ) คือ prabesh (ประเทศ) แปลว่าทางเข้า คำนี้จะเห็นบ่อยตามประตูทางเข้าอาคารในบังกลาเทศ คำเต็มคือ prabeshdbara หรือประเทศทวาร หมายถึงประตูทางเข้า อีกคำคือ prabesh nisedh (ประเทศ นิเสธ) ที่แปลว่าห้ามเข้า ในภาษาไทย “ประเทศ” แปลว่า การเข้าสู่ การเข้ามา มีปรากฏในชื่อคลองประเทศบุรีรัมย์ ซึ่งขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อเชื่อมคลองพระโขนงกับแม่น้ำบางปะกง มีความหมายว่าคลองที่มุ่งเข้าสู่เมือง และปัจจุบันยังเป็นชื่อเขตประเทศ ซึ่งเป็นพื้นที่บริเวณจุดเริ่มต้นของคลองประเทศบุรีรัมย์ด้วย

Ahsan Manzil ภาพโดยศิวพล กิตติวงศากุล

ปราสาทสีชมพู

ในยุคที่อาณาจักรโมกุลเรืองอำนาจในชมพูทวีป มีหลายดินแดนที่จักรพรรดิโมกุลไม่ได้ปกครองโดยตรง แต่มีเจ้าผู้ปกครองในระดับท้องถิ่น ตำแหน่งที่เราคุ้นหูกันดีคือมหาราชาแห่งรัฐโน้นรัฐนี้ ส่วนในเบงกอลไม่มีมหาราชา แต่มีผู้ปกครองที่เรียกว่า nawab เช่น Nawab of Dhaka ซึ่งเป็นตำแหน่งที่สืบทอดกันในตระกูล ครอบครัวทรัพย์สินและที่ดินมากมายจนกระทั่งถูกยึดบางส่วนเป็นของรัฐเมื่อปี 2495 Nawab of Dhaka สร้างวังไว้หลายแห่ง ปัจจุบันยังมีหลงเหลืออยู่บ้าง

ภาษาเบงกาลีเรียกวัง (palace) และคฤหาสน์ (mansion) ว่า prasad (ปราสาท) ในขณะที่ปราสาทในภาษาไทยใช้เรียกที่ประทับของพระมหากษัตริย์หรือที่ประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร ปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินพนมรุ้ง เป็นต้น วังที่สวยงามที่สุดในอากาศคือ Ahsan Manzil เป็นอาคารทรงยุโรปที่โอ่อ่าหาสีชมพู ตั้งอยู่ริมแม่น้ำบุรีคคา ซึ่งเป็นย่านศูนย์กลางความเจริญของอากาศในสมัยก่อน อุปราชอังกฤษประจำอินเดียแทบทุกคนที่มาเยือนอากาศเคยได้รับเชิญไปงานเลี้ยงที่ Ahsan Manzil นักท่องเที่ยวมักเรียกวังนี้ว่า Pink Palace ตามสีอาคาร ซึ่งตอนนี้อยู่ในความดูแลของพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ

คลังสินค้าริมแม่น้ำ Buriganga ในย่านเมืองเก่าธากา ภาพโดย Md. Nurul Imran ลูกจ้างฝ่ายกงสุลสถานเอกอัครราชทูตฯ

พิพิธภัณฑณ์ในภาษาเบงกาลีคือ jadughara แปลว่าบ้านแห่งของวิเศษ ส่วนคำว่าพิพิธในภาษาเบงกาลีก็มี แต่ใช้ในความหมายว่าหลากหลายหรือเบ็ดเตล็ด พิพิธภัณฑณ์แห่งชาติบังกลาเทศเคยจัดทำหนังสือรวบรวมภาพถ่ายโบราณของธากา โดยแบ่งเป็นหมวดต่าง ๆ อาทิ สถานที่สำคัญ ชีวิตริมน้ำ การขนส่ง ฯลฯ มีภาพจำนวนหนึ่งที่ไม่สามารถจัดเข้าหมวดหมู่ไหนได้ ผู้จัดทำเลยรวมไว้ในหัวข้อ “พิพิธ” โดยแปลเป็นอังกฤษว่า miscellaneous (เบ็ดเตล็ด)

อาคารเก่าแกในบังกลาเทศมักอยู่ในสภาพทรุดโทรมเพราะทายาทไม่มีกำลังบำรุงรักษา ในที่สุดก็ต้องขายให้รัฐบาลหรือปล่อยให้รัฐยึดไป สำหรับ Ahsan Manzil ครั้งหนึ่งทายาทเคยมีดำริจะนำออกประมูลเพราะไม่สามารถดูแลรักษาได้ รัฐบาลจึงได้ซื้อไว้เป็นสมบัติของชาติ ในเขตเมืองเก่าธากา มีอาคารแบบนี้จำนวนมาก บางแห่งกลายเป็นที่อยู่อาศัยของคนจรจัด ภาษาเบงกาลีเรียกคนจรจัดว่า grihahina (ไร้บ้าน) มีรากศัพท์เดียวกับคฤหัสถ์ (ผู้ครองเรือน) และคฤหาสน์ (เรือนที่ใหญ่โต)

จากแผนที่กรุงธากาสมัยอังกฤษเป็นเจ้าของอาณานิคม จะเห็นว่าความเจริญของเมืองกระจุกตัวอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปूरিকা เพราะการขนส่งสินค้าใช้เรือเป็นหลัก ในระยะต่อมาจึงขยายเมืองขึ้นไปทางเหนือ ปัจจุบันย่านนี้กลายเป็นส่วนที่เก่าแก่ที่สุดของเมือง เรียกว่า Old Dhaka หรือปูรามธากา ถัดขึ้นมาเป็นที่ทำการของรัฐบาลและกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ และขึ้นไปทางเหนือจะเป็นย่านธุรกิจและสถานทูต ซึ่งเพิ่งมาขยายขยายในช่วงหลัง ภาษาเบงกาลีเรียกแผนที่ว่า manacitra มาจาก man (มีคุณค่า) + citra (ภาพวาด) เป็นคำเดียวกับจิตกรกรรม ส่วนจิตกรคือ citrasilpi (จิตรศิลป์)

กุหลาบเป็นไม้ดอกที่นิยมปลูกกันทั่วโลก แต่ดอกจะใหญ่และตกเป็นพิเศษเมื่อปลูกในเขตที่มีอากาศเย็น ภาพโดยพนม ทองประยูร

ขอมอบดอกไม้ในสวน

ดินฟ้าอากาศของบังกลาเทศคล้ายกับไทยมาก แต่ฝนชุกกว่าและหน้าหนาวอากาศจะเย็นกว่า ถ้าดูในแผนที่จะเห็นว่ากรุงธากาอยู่ในละติจูดเดียวกับทางใต้ของมณฑลยูนนาน แต่ความที่พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบใกล้ทะเล ไม่ได้เป็นที่สูง เลยไม่หนาวเท่าทางเหนือของอินเดียบริเวณเชิงเขาหิมาลัย

ในกรุงธากามีต้นไม้ขนาดใหญ่จำนวนมาก โดยเฉพาะจามจรี มะม่วง และขนุน แต่ที่น่าแปลกใจคือหาดลาดต้นไม้หรือแหล่งขายดอกไม้แบบปากคลองตลาดไม่ค่อยได้ ที่พอจะมีกลายเป็นต้นไม้ประดับสวนนำเข้าจากไทยและอินเดีย ซึ่งพอเจอกำแพงภาษีเข้าไปเลยทำให้ต้นไม้ที่แสนจะธรรมดาอย่างพลูด่าง กล้วยไม้ และเฟิร์น กลายเป็นพันธุ์ไม้ไฮโซมีราคาสูงขึ้นมาทันที

ดอกไม้ที่คนบังกลาเทศชอบจัดเป็นช่อ คือ เยอบีร่า กุหลาบ และช่อนกลิน ดอกกุหลาบเรียกว่า golapa อ่านว่า โก-หลาบ (ดูตอนที่ 33 สีสันเบงกาลี) ส่วนช่อนกลินมีชื่อที่ไพเราะเพราะฝรั่งว่า rajanigondha หรือรัชนีคนธา รัชนีแปลว่ากลางคืน คนธาคือกลิ่นหอม รวมแล้วเป็นดอกไม้ที่ส่งกลิ่นหอมยามค่ำคืน ความแพงของดอกไม้และมีให้เลือกไม่มากทำให้เวลาสถานทูตจัด

งานเลี้ยงที่ต้องจัดโต๊ะให้สวยงาม ที่งานที่ทำเนียบเอกอัครราชทูตจึงยอมเหนื่อยเลือกใช้ดอกไม้ แกะสลักในหลายโอกาส โดยเอาแคโรทและหัวไชเท้ามาทำเป็นดอกบัว ดอกกุหลาบ ดอกบานชื่น หรือเป็นปลาทอง ปลาตะเพียน ปลาหมึก เพราะอย่างน้อยก็สามารถเก็บไว้ใช้ได้หลายงาน เสร็จจากงานเลี้ยงก็ย้ายไปประดับห้องรับแขกได้อีก

ต้นไม้อีกชนิดที่มีคำว่า “คนธ” คือต้นพุทซ้อน ซึ่งเบงกาลีเรียกว่า gandharaj (คนธราช) ยกย่องให้เป็นราชาแห่งกลิ่นหอมไปเลย ดอกไม้ไทยที่มีคำนี้ในชื่อเหมือนกันคือรสสุคนธ์ ฝรั่งของสมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร มีชื่อว่าวังคันธวาส มีรากศัพท์จาก “คนธ” ฝรั่งอยู่ที่ถนนวิบูลย์ ปัจจุบันกลายเป็นโรงแรมอาทิตินิ

ศิลปะข้อ 8 กำหนดว่า “มาลาคันธะ วิเลปะนะ ธารณะมณฑตะณะ วิภูสะนัญญานา เวะระ มณีลีคาปะทังสะมาทิยามิ” ห้ามมิให้ประดับร่างกายด้วยดอกไม้และของหอม

ต้นชบาในภาษาเบงกาลีคือ joba หรือชบา และพิกุลคือ bokul หรือโบกุล ซึ่งออกเสียงคล้ายกับพิกุลอย่างมาก อัญชันเรียกว่า aparajita หรือปราจิตา แปลว่าไม่มีผู้เอาชนะได้ เฟื่องฟ้าคือ bagan bilash (บากานวิลาส) bagan คือสวน bilash คืองาม ชื่อนี้อาจเป็นการตั้งขึ้นภายหลังเพื่อให้ล้อกับชื่อของเฟื่องฟ้าในภาษาอังกฤษคือ bougainvillea ก็เป็นได้

กลิ่นหอมในภาษาเบงกาลีมีหลายชื่อ เช่น kath golap (กุหลาบไม้) และ gulchi แต่ชื่อที่สะดุดหูเป็นพิเศษคือ “จ่าปา” หรือ “จัมปา” เพราะน่าจะเป็นที่มาของการที่คนลาวเรียกกลิ่นหอมว่าดอกจ่าปา และมีเพลงลาวที่คนไทยรู้จักก็คือเพลงดวงจ่าปา กลิ่นหอมในภาษาฮินดีคือ champa ยิ่งชัดเจนว่าจ่าปาเมืองแขก มีความเชื่อมโยงกับจ่าปาเมืองลาว ส่วนจ่าปาไทย คนเบงกาลีเรียก sbornochapa แปลว่าสุวรรณจ่าปาหรือจ่าปาสีทอง มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า Magnolia champaca

ต้นบานเย็นคือสนธยามาลตี ต้นเล็บมือนางคือมธุมาลตี คงเพราะมีกลิ่นหอมหวานเหมือนน้ำผึ้ง เล็บมือนางมีชื่อภาษาอังกฤษว่า Rangoon Creeper อาจเป็นเพราะฝรั่งพบพืชชนิดนี้ครั้งแรกที่กรุงย่างกุ้ง เลยนำไปตั้งเป็นชื่อต้นไม้ พืชอีกชนิดที่นำแหล่งกำเนิดไปเป็นชื่อคือสร้อยอินทนิล ซึ่งฝรั่งเรียกว่า Bengal Trumpet ส่วนคนเบงกาลีเรียก nilobonlota มาจาก นิล (สีฟ้า) + พน (ป่า) + ลดา (เถา)

สนามบินกรุงธากาตั้งชื่อห้องรับรองพิเศษตามชื่อดอกไม้ ถ้าลองเอาชื่อดอกไม้เหล่านี้มาเรียงให้คล้องจองกันก็ฟังรื่นหูไม่ใช่นะเลยครับ นิลพนลดา สนธยามาลตี รัชนีคนธธา

ลั่นทมประดับหมากเบ็งที่คนลาวใช้บูชาพระหรือใช้ประกอบพิธีกรรม
ภาพโดยจิรัชยา พิธานนท์ อัครราชทูต สถานเอกอัครราชทูต ณ เวียงจันทน์

แตงโมแกะสลักลายกุหลาบหลายเพื่อประดับโต๊ะจัดเลี้ยง ภาพโดยเอกอัครราชทูตมาวตี สุมิตรหะมา

โมเดลแสดงการสู้รบระหว่างกองทัพของ Siraj-ud-Daulah เจ้าผู้ปกครอง (Nawab) แห่งเบงกอล กับกองกำลังของ British East India Company ในสมรภูมิตั้งที่ Plassey เมื่อปี ค.ศ. 1757 ซึ่งชัยชนะของฝ่ายหลังเป็นจุดเริ่มต้นของการที่อังกฤษยึดครองดินแดนในอนุทวีปเป็นอาณานิคม ภาพโดยพนม ทองประชู

ศัสตราวุธ

พิพิธภัณฑ์แห่งชาติบังกลาเทศมีส่วนจัดแสดงห้องหนึ่งชื่อ astrasatra อ่านว่า อส-โตร-สัช-โตร เขียนแบบไทย ๆ ได้ว่า อัสตรศัสตรา เหมือนในคำว่า ศัสตราวุธ สำนักรงานราชบัณฑิตยสภาอธิบายว่า ศัสตราคือเครื่องฟันแทง ศัสตราวุธหมายถึงอาวุธในการสู้รบ เป็นอาวุธร้ายแรง มีอำนาจทำลายล้างสูง อาวุธจึงมีความหมายกว้างกว่าศัสตราเพราะครอบคลุมอาวุธที่ไม่มีคม ฟันแทงไม่ได้ด้วย

อัฐอาวุธคือ อาวุธ 8 อย่าง ซึ่งอัญเชิญมาถวายพระเจ้าแผ่นดินในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ประกอบด้วย 1. พระแสงจักร 2. พระแสงตรี 3. พระแสงดาบเขย 4. พระแสงดาบมีเขน 5. พระแสงหอกเพชรรัตน 6. พระแสงของ้าวแสนพลพ่าย 7. พระแสงธนู 8. พระแสงปืนต้นคาบชุตข้ามแม่น้ำสะโตง

พระโอรสในรัชกาลที่ 5 และสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ล้วนมีพระนามเกี่ยวกับอาวุธหรือเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ พระมหากษัตริย์ ได้แก่ มหาวชิราวุธ ตรีเพชรุตม์ธำรง จักรพงษ์ภูวนาด ศิริราชกฤตภัณฑ์ อัญญาศักดิ์ เดชาวุธ จุฑาธุชชราดิกล ประชาธิปกศักดิ์เดชน (เดชนคือลูกศร) ถนนบางสายในกรุงเทพฯ ยังมีชื่อเป็นอนุสรณ์ถึงเจ้าฟ้าพระองค์นั้น คือ ถนนตรีเพชร ถนนจักรพงษ์ ถนนอัญญาศักดิ์

เมื่อมีอาวุธย่อมมีการทำสงครามสู้รบ ซึ่งในภาษาเบงกาลีมีหลายคำ เช่น yudha (ยุทธ) samara (สมร) sangrama (สงคราม) และ ran (รณ) คำว่ายุทธในภาษาไทยยังเป็นรากศัพท์ของคำที่ไม่เกี่ยวกับการทำสงครามโดยตรง แต่หมายถึงหนทางที่จะนำไปสู่เป้าหมาย เช่น ยุทธศาสตร์ กลยุทธ์ และยังถูกนำไปคิดค้นเป็นคำใหม่ ๆ อาทิ ยุทธจักร และยุทธภพ ที่ปรากฏในนิยายกำลังภายใน ส่วนการสู้รบระหว่างตระกูลเทพและตระกูลปาลณฑพ บางครั้งก็เรียกความทหารตายุทธ์ เป็นมหากาพย์ยิ่งใหญ่ของอินเดียคู่กับรามายณะ

สงครามโลกในภาษาเบงกาลีคือ biswayudha หรือวิศวายุทธ (อ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับ biswa ในตอนที่ 13 ลมฟ้าอากาศ และตอนที่ 36 วิชาความรู้)

อดีตประธานาธิบดีอินโดนีเซียท่านหนึ่งชื่อ Susilo Bambang Yudhoyono แปลว่า นักรบที่ทรงคุณธรรมและพร้อมสู้ศึก โดยมาจาก Susilo (สุศีล) Bambang (ชื่อภาษาชวาแปลว่า นักรบ) และ Yudhoyono (ยุทธยาน) อิทธิพลของภาษาสันสกฤตจึงแผ่ขยายไปถึงภาษาอินโดนีเซีย (Bahasa Indonesia) และนับเป็นญาติห่าง ๆ ของเบงกาลี โดยคำว่า Bahasa ที่หลายคนอาจเข้าใจว่าเป็นชื่อเฉพาะนั้น แท้จริงแล้วคือคำว่าภาษา ซึ่งมาจากภาษาสันสกฤตเช่นกัน

ชัยชนะคือ bijoy อ่านว่า บี-ช้อย แปลเป็นไทยคือพิชัยหรือวิชัย อำเภอพิชัยในจังหวัดอุดรดิตถ์เคยเป็นเมืองสำคัญตั้งแต่สมัยสุโขทัย แปลว่าเมืองแห่งชัยชนะ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีก็มีความหมายเดียวกัน เวลาผู้ใหญ่ในบ้านเมืองของบังกลาเทศกล่าวปราศรัย มักจะตบท้ายด้วย Joy Bangla เพื่ออวยชัยให้บังกลาเทศประสบแต่ความรุ่งเรือง เป็นอารมณ์เดียวกับ “ไชโย” ของคนไทย

ความพ่ายแพ้คือ parajaya (ปราชัย) เหมือนในภาษาไทย ดอกอัญชันมีชื่อที่ว่า aparajita (อปราจิต) แปลว่าไม่แพ้ (ดูตอนที่ 42) ชื่อเป็นมงคลแบบนี้ ทั้งนกกีฬาและจอมยุทธ์ทั้งหลายในยุทธจักรคงจะอยากได้ “ดอกไร้พ่าย” มาติดตัวไว้สักดอกก่อนลงสนามแข่งขันหรือสังเวียนประลองฝีมือ

ตลาดสดในกรุงเทพฯ คำว่าตลาดในภาษาเบงกาลีคือบาซาร์ ซึ่งมีรากศัพท์จากภาษาเปอร์เซียและเป็นคำเดียวกับ bazaar ที่ภาษาอังกฤษรับมาใช้ ภาพโดยภาณุพันธ์ โชติรังสิยากุล

อุปโภค บริโภค

สินค้าอุปโภคบริโภคส่วนใหญ่ในบังกลาเทศเป็นสินค้านำเข้า โดยเฉพาะจากไทยและอินเดีย แม้จะมีราคาสูงแต่เป็นที่นิยมเพราะคนเชื่อมั่นในคุณภาพ สินค้าไทยมีตั้งแต่น้ำยาล้างห้องน้ำ ผงซักฟอก ครีมล้างหน้า ปลากระป๋อง และสบู่อะลูวา คำว่าอุปโภคบริโภคที่ภาษาอังกฤษใช้ว่า consume ในภาษาเบงกาลีคือ grasa kara และ bhojana kara คำว่า grasa คือคราส ส่วน kara เป็นคำกริยาของทำ เทียบได้กับ verb to do

ในภาษาไทยมีคำที่ใช้คราสคือสุริยคราสและจันทรคราส หมายถึงพระอาทิตย์และพระจันทร์ถูกกินโดยพระราหู ส่วน bhojana คือโภชน ซึ่งในภาษาไทยใช้กับอาหารหรือสิ่งที่รับประทานเข้าไป เช่น โภชนาการ และโภชนศาสตร์ อันเป็นชื่อร้านอาหารเก่าแก่ตรงถนนตะนาว บางคนเรียกว่าร้านก๊วกสมเต็ง เพราะผู้ก่อตั้งเคยเป็นก๊วกในวังของเจ้านายพระองค์หนึ่ง ส่วนเบงกาลีใช้โภชนในคำว่าโภชนศาลา (ร้านอาหาร)

คำว่า “โภค” และ “อุปโภค” ในบริบทของเบงกาลีคือ การมีความสุขกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (enjoy) แต่ภาษาไทย ถ้าเป็นกริยาหมายถึงการกิน การใช้สอย เช่น เครื่องราชูปโภค (เครื่องใช้สอยของพระราชินี) ถ้าเป็นคำนามคือทรัพย์สินสมบัติ เช่น โภคทรัพย์ โภคสมบัติ

คำศัพท์ที่หมายถึงความมั่งมีและทรัพย์สินทั้งหลายนั้น เบงกาลีใช้เหมือนไทยเพราะต่างก็รับมาจากสันสกฤต กล่าวคือ ความมั่งมีคือ dhana (ธน) ทรัพย์สินคือ sampada (สมบัติ) วัว ควาย ม้า ลา เป็นปศุสัตว์ที่ถือว่ามूलค่าสูง เบงกาลีจึงเรียกว่า “ปศุสมบัติ”

วัวเป็นคู่สัตว์หรือคู่สมบัตินิภาษาเบงกาลีที่สำคัญเพราะขายได้ราคาดี ภาพโดยเอกอัครราชทูตมาฆวดี สุมิตรเมฆาะ

เวลาเราทำบุญแล้วพระท่านสวดมนต์อนุโมทนา มีเนื้อหาส่วนหนึ่งว่า “ชะยะสิทธิ ณะนัง ลาภัง โสถติภากยั สุขัง พะลัง สิโรอายุ จะ วันโณ จะ โภคัง วุฑฒิ จะ ยะสะวา” เป็นการให้พรให้ ประสบแต่ความสำเร็จ (สิทธิ) มีทรัพย์ (ณะนัง) มีลาภ (ลาภัง) มีโชค (ภากยั) รวมถึงมีโภคสมบัติ (โภคัง)

คำว่าลาภของเบงกาลีแปลว่าผลประโยชน์ที่ได้มาเหมือนในภาษาไทย

เศรษฐกิจบังกลาเทศเติบโตเป็นบวกอย่างต่อเนื่องกว่า 20 ปี แม้ในช่วงสถานการณ์โควิด โดยมีรายได้หลักจากการผลิตเสื้อผ้าและเครื่องหนังส่งออกให้ยี่ห้อต่าง ๆ ของโลกหลายเจ้า เวลาซื้อเสื้อผ้าแบรนด์เนม ลองพลิกดูป้ายจะเห็นว่ามียี่ห้อขึ้นที่ผลิตในบังกลาเทศเพราะค่าแรงถูก

เศรษฐกิจในภาษาเบงกาลีใช้คำว่า arthaniti (อรรถนิตี) อ่านว่า ออ-ระ-โถ-นิตี กระบวนการคลังคือกระทรวงอรรถ นำจะมีที่มาจากหลักปฏิบัติของศาสนาพราหมณ์อินเดียว่า หลักประโยชน์ 4 ประกอบด้วยอรรถะ (ทรัพย์หรือสิ่งที่เราต้องการแล้วพยายามมีให้ได้) กามะ (การแสวงหาความสุขทางโลก) ธรรมะ (หลักศีลธรรม) โมกษะ (ความหลุดพ้น) คัมภีร์อรรถศาสตร์ที่แต่งเมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว แปลได้ว่าศาสตร์แห่งความมั่งคั่ง แต่ที่จริงมีเนื้อหาที่กว้างไกลกว่านั้น เพราะเป็นหลักบริหารสำหรับนักปกครอง ตำราเศรษฐศาสตร์คลาสสิกของโลกอย่าง The Wealth of Nations ของ Adam Smith ก็น่าจะเรียกอรรถศาสตร์แห่งชาติได้เหมือนกัน

ตำราเศรษฐศาสตร์ของไทยมีศัพท์ที่เกี่ยวกับ “อรรถ” คือ อรรถประโยชน์ (utility) หมายถึงความพอใจจากการอุปโภคบริโภคสินค้าหรือบริการ ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง อย่างไรก็ตาม เราคุ้นเคยกับอรรถที่แปลว่าเนื้อความมากกว่า เช่น อรรถกถา อรรถคดี เชิงอรรถ

บรรยากาศร่มรื่นในสวนสาธารณะ Ramna ภาพโดย Finish Toju พนักงานขับรถสถานเอกอัครราชทูต

รำไม่ดีโทษปีโทษกลอง

รำไม่ดีโทษปีโทษกลองเป็นคำเปรียบเปรยว่าตัวเองทำผิดแต่ไปโทษผู้อื่น ภาษาชาวบ้านเรียกว่าโบาย การโทษกัน (blame) คือการโยนความผิด แต่การกล่าวโทษ (accuse) คือการหาว่าผิดหรือแจ้งว่ากระทำผิด มีความต่างกันเล็กน้อย ในภาษาเบงกาลี dosa (โทษ) คือ ความผิด ความบกพร่อง หรือจุดอ่อน ส่วน danda (ทัณฑ์) คือ การลงโทษทัณฑ์ เหมือนในชื่อกรมราชทัณฑ์

นिरโทษกรรม (amnesty) ในภาษาเบงกาลีคือ sadharana ksama (สาธารณกษมา) และ raja ksama (ราชกษมา) พจนานุกรมไทยแปล “กษมา” ว่า ความอดกลั้น ความอดโทษ แต่องค์กร Amnesty International ที่เราแปลว่าองค์กรนิรโทษกรรมสากลนั้น เบงกาลีใช้ทับศัพท์ไปเลย ไม่ได้แปลเป็น “องค์กรอานตราชาคติ สาธารณกษมา” มีหลายคำที่ภาษาไทยใช้ภาษาแขกในการบัญญัติศัพท์ที่ไม่มีในภาษาไทยเดิม แต่คนเบงกาลีนิยมทับศัพท์ภาษาอังกฤษ เช่น แบงก์ (bank) পুলিশ (police) เทรน (train) และแม้บางคำมีศัพท์เบงกาลี แต่คนก็ยังชอบใช้คำภาษาอังกฤษมากกว่า อาทิ สคูล (school) ปาร์ก (park)

ในกรณีของปาร์ก เบงกาลีมีคำว่า “อุทยาน” แต่ก็ใช้คำว่าปาร์ก (park) ควบคู่กันไป เช่น สวนสาธารณะ Ramna ใช้คำว่าปาร์ก แต่สวนสาธารณะ Suhrawardy ใช้ udyan ส่วนอุทยานแห่งชาติแบบเขาใหญ่หรือภูกระดึงมักใช้คำว่าอุทยาน สวน Ramna เป็นสวนสาธารณะสำคัญในกรุงธากา เหมือนสวนลุมพินีของกรุงเทพฯ แต่ก่อนเคยเป็นอุทยานของ Nawab of Dhaka เมื่อครั้งที่รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ 2 เสด็จ ฯ กรุงธากา ทางการก็จัดให้ประชาชนชาวธากาได้เข้าเฝ้า ฯ ทั้งสองพระองค์ที่สวนนี้

บางคำก็ทำให้ประหลาดใจได้มากกว่าไม่มีคำดั้งเดิมในภาษาเบงกาลีหรือจริงต้องใช้ตามฝรั่ง อาทิ เก้าอี้กับโต๊ะ ซึ่งเขียนเป็นเบงกาลีว่า “เจয়ার์ (chair)” กับ “เตบิล (table)” แต่จะว่าไปโต๊ะกับเก้าอี้ก็ไม่ใช่ภาษาไทยแท้เพราะมาจากภาษาจีน อาจเป็นเพราะทั้งคนไทยและคนเบงกาลีมีวิถีชีวิตดั้งเดิมกับพื้น ขอบนั่งกินข้าวบนชานเรือน วางสำรับกับพื้น ไม่มีความจำเป็นต้องใช้โต๊ะกับเก้าอี้ เมื่อมีการนำเข้ามาจากต่างแดน เลยเรียกของนั้นตามแหล่งกำเนิด

คำที่ไม่รู้จะภูมิใจหรือไม่ที่คนเบงกาลีเรียกตามไทยคือ yaba ถ้าเรียกตามศัพท์ทางเทคนิคเจ้าสิ่งนี้คือ methamphetamine แต่บ้านเรารู้จักดีในชื่อยาบ้า ตำรวจบังกลาเทศจับผู้ลักลอบค้ายาบ้าได้อยู่นาน ๆ ซึ่งจะกลายเป็นข่าวทางโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ และสื่อก็จะรายงานว่าจับคนค้า yaba ได้อีกแล้ว

พื้นที่ส่วนใหญ่ของบังกลาเทศเป็นที่ราบลุ่มที่ประสบภัยน้ำท่วมเป็นประจำ และเสี่ยงที่จะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ภาพโดยศิวพล กิตติวงศากุล

แคล้วคลาดจากภัยทั้งปวง

ภาษาไทยและเบงกาลีมีคำศัพท์เกี่ยวกับภัยอันตรายต่าง ๆ ที่เหมือนกันอยู่หลายคำ เช่น bipada (พิบัติ) และ binash (พินาศ) ภาษาไทยใช้ทั้งวิบัติและพิบัติ แต่พิบัติมักใช้กับภัยธรรมชาติ รวมกันเป็นภัยพิบัติ ส่วนวิบัติหมายถึงความหายนะ ความเคลื่อนคลาด บางครั้งใช้กับการกระทำที่ผิดเพี้ยนไปจากแบบแผน เช่น ภาษาวิบัติ

อารมณ์กลัวในภาษาเบงกาลีคือ bhaya (ภัย) (ดูตอนที่ 18 รัก โลภ โกรธ หลง) เบงกาลีเรียกวิกฤตว่า bipadakala (พิบัติกาล) เพราะเป็นช่วงเวลาที่เกิดอันตรายคุกคามเราอยู่

ภัยธรรมชาติที่บังกลาเทศประสบทุกปีคือน้ำท่วม เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำจากเทือกเขาหิมาลัยไหลผ่านไปลงอ่าวเบงกอลหลายสาย ทั้งยังเป็นเขตรมรสมที่มีพายุไซโคลนเป็นแขกประจำ แม่น้ำสายหลักในบังกลาเทศมีขนาดกว้างเป็นกิโล เช่น แม่น้ำปัทมา การสร้างสะพานรถยนต์และรถไฟข้ามแม่น้ำปัทมาเลยกลายเป็นโครงการขนาดใหญ่

อีกคำที่เกี่ยวกับภัยพิบัติคือ binash (พินาศ) ภาษาไทยมักใช้ว่าพังพินาศ แปลว่าเสียหายย่อยยับ และมีคำว่าวินาศภัย ที่พจนานุกรมนิยามว่า ความเสียหายอย่างใด ๆ ที่พึงประมาณเป็นเงินได้ ส่วน bikriti (วิกฤติ) ของเบงกาลีไม่เหมือนวิกฤติของไทย แต่หมายถึงความผิดเพี้ยนทางภาษา (language corruption) หรือการบิดเบือนทางประวัติศาสตร์ (historical distortion)

นอกจากภัยน้ำท่วมแล้ว บังกลาเทศไม่ค่อยประสบภัยธรรมชาติอื่น ๆ มากนัก นานทีปีหนจึงจะเกิดแผ่นดินไหว ซึ่งภาษาเบงกาลีเรียกว่า bhumikampa (ภุมิกอมโป) คำว่า kampa แปลว่าสั่นสะเทือน เหมือนในคำว่ากัมปนาทที่หมายถึงเสียงดังสนั่นหวั่นไหว บังกลาเทศไม่มี agneyagiri (อัคนียคีรี) หรือภูเขาไฟ แต่เคยเกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่หลายครั้งในโรงงาน อัคนีภัยเรียกว่า agnisanyoga (อัคนีสังโยค) ในภาษาไทย หินอัคนีซึ่งเกิดจากการเย็นตัวของลาวาแปลว่าหินไฟ

ภทภัยในภาษาไทยหมายถึงภัยต่างๆ แต่ถ้าแยกเฉพาะคำว่า “ภท” จะแปลว่าการแบ่งแยก การแตกออก เช่น สังฆภท (การทำให้สังฆแตกแยก) และจิตภท (มีการรับรู้ที่แบ่งแยก ทำให้มีความคิดและการรับรู้ไม่ตรงกับความจริง) ในเรื่องสามัคคีภทคำฉันท์ พระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธแสวงขับไล่วัสสการพราหมณ์ไปแคว้นลิจฉวี เพื่อหาโอกาสแย่งให้เหล่ากษัตริย์แห่งลิจฉวีแตกสามัคคีกัน ในภาษาเบงกาลีคำว่า bibhed (วิภท) มีความหมายเดียวกัน และยังมีคำว่า bhedabed (ภททาภท) ที่แปลว่าการเลือกปฏิบัติด้วย (แต่คนบังกลาเทศบางคนก็บอกว่าคำนี้มี ความหมายกลางๆ หมายถึงความแตกต่างเท่านั้น)

สิ่งที่จะป้องกันไม่ให้เกิดความร้าวฉานได้คือความสามัคคี ดังคาถาในตราแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ 5 ว่า “สัพเพสัง สังฆภูตानัง สามัคคี วุฑฒิสถิกกา” แปลว่าความพร้อมเพรียงแห่งหมู่ชนยังความเจริญรุ่งเรืองให้สำเร็จ ผูกถวายโดยสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสสเทโว) วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม คำที่น่าสนใจคือสังฆภูตानัง “สังฆ” ในพจนานุกรมไทยมีความหมายเดียวคือพระสงฆ์ แต่บาลีสันสกฤตยังแปลว่าหมู่หรือฝูงได้ด้วย เบงกาลีมีคำที่คล้ายกัน คือ sangha แปลว่าการรวมกัน การเป็นพันธมิตร มีใช้ในชื่อของสหประชาชาติที่เรียกว่า Jatisangha หรือชาติสังฆะ

นาย Sheikh Mujibur Rahman ผู้ออกแถลงการณ์ให้บังกลาเทศเป็นเอกราชเมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2514
รูปปั้นนี้อยู่ที่ Bangabandhu Military Museum ภาพโดยพนม ทองประยูร

โฆษณาพาเพลิน

วงการโฆษณาของไทยถือว่าอยู่ในแนวหน้าของเอเชียแปซิฟิก กวาดรางวัลระดับโลกมานับไม่ถ้วน โดยเฉพาะโฆษณาที่สร้างรอยยิ้มหรือแสดงอารมณ์ขันหักมุมแบบไทย ๆ คำว่าโฆษณานั้นเป็นคำกริยา แปลว่าเผยแพร่ข้อความออกไปยังสาธารณชน ซึ่งตรงกับความหมายในภาษาเบงกาลีอย่างไรก็ดี คำว่าโฆษณาของไทยจะตรงกับคำว่า advertisement ในภาษาอังกฤษมากกว่า ในขณะที่คำว่า “โฆษณา” ของเบงกาลีคือ announcement มักใช้คู่กับคำกริยาทำ อาจแปลตามศัพท์ได้ว่าทำการประกาศ เช่น การประกาศชื่อกับตันคริกเก็ตทีมชาติ หนังสือพิมพ์ก็ใช้คำว่าโฆษณา

เหตุการณ์สำคัญที่เป็นจุดเริ่มต้นของบังกลาเทศในฐานะประเทศคือการออก
แถลงการณ์ประกาศความเป็นเอกราชจากปากีสถาน (Proclamation of Bangladeshi
Independence) เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2514 แถลงการณ์ฉบับนี้ภาษาเบงกาลีเรียกว่า “โฆษณาบัตร”

คณะที่สอนเกี่ยวกับสื่อมวลชนและโฆษณาคือนิเทศศาสตร์ ในภาษาเบงกาลีมีคำว่า
nidesa (นิเทศ) แปลว่าคำสั่ง (instructions) พจนานุกรมไทยแปลว่าชี้แจง แสดง จำแนก กระทรวง
ศึกษาธิการมีตำแหน่งศึกษานิเทศก์ คือ ผู้ชี้แจงแนะนำด้านการศึกษาแก่ครูในโรงเรียน กระทรวงการ
ต่างประเทศไทยมีกรมสารนิเทศทำหน้าที่ชี้แจงและสร้างความเชื่อมั่นของต่างชาติต่อประเทศไทย

เบงกาลีเรียกนิเทศศาสตร์ (mass communication) ว่า gana yogayoga (คนโยค
โยค) มาจาก คน (คณะ) + โยคาโยค (การสื่อสาร) รวมแล้วคือการสื่อสารถึงสาธารณชน คำว่า
“โยค” ในพจนานุกรมไทยแปลว่าการประกอบ การใช้ หรือกิเลส แต่ในภาษาบาลีมีความหมายที่
หลากหลาย หนึ่งในนั้นคือความเกี่ยวพัน การสมาคมกัน (connection with หรือ association)
และคงเป็นที่มาของ “โยคาโยค” ของเบงกาลี

กระทรวงโทรคมนาคมของบังกลาเทศจึงเรียกว่า กระทรวง “เตลีโยคาโยค” โดยไม่มี
อะไรเกี่ยวข้องกับการเล่นโยคะหรือโยคีบำเพ็ญตบะที่ไหนทั้งสิ้น

คำที่ใกล้เคียงกันคือ prakasa (ประกาศ) ซึ่งเบงกาลีหมายถึงการตีพิมพ์หรือเผยแพร่
เช่น การตีพิมพ์หนังสือ ผู้พิมพ์คือ prakasok (ประกาศก) บาลีสันสกฤตและเบงกาลีนิยมเติม “ก”
ต่อท้ายคำกริยาเพื่อให้กลายเป็นคำนามที่แปลว่าผู้ทำกริยานั้น ๆ เช่น ประกาศก นิเทศก ศึกษก
(เบงกาลีอ่านว่า ลิก-ชก แปลว่าครู ถ้าเป็นครูผู้หญิงกลายเป็นลิกชีกา) ภาษาไทยรับมาใช้บ้างแต่ใส่
ไม้ทัณฑฆาตเหนือ ก จึงไม่ออกเสียง อาทิ ศึกษานิเทศก์ และมีศกเทศก์

กรุงธากาแบ่งการปกครองเป็น Dhaka North City Corporation (DNCC) และ Dhaka South City Corporation (DSCC) สถานทูต ย่านธุรกิจ และท่าอากาศยานอยู่ใน DNCC ส่วนหน่วยงานราชการส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ DSCC ภาพโดยพนม ทองประยูร

City Corporation

บังกลาเทศมีส่วนปกครองท้องถิ่นแบบหนึ่งที่เรียกว่า City Corporation ใช้ทับศัพท์ภาษาอังกฤษ ซึ่งได้สร้างความฉงนสนเท่ห์ให้คนต่างชาติที่ไม่คุ้นเคยกับระบบนี้ เมื่อค้นหาข้อมูลจึงพอจะเข้าใจว่ามีรูปแบบคล้ายเทศบาล มีตามเมืองใหญ่ นายกเทศมนตรีมาจาก การเลือกตั้งโดยตรง เช่น กรุงธากาที่แบ่งเป็น North City Corporation และ South City Corporation

คนบังกลาเทศบอกว่า สมัยก่อนเคยเรียกหน่วยปกครองแบบนี้ว่า paurasabha (อ่านว่า โป-โร-สภา) แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า municipality ในภาษาไทยมีคำโบราณอยู่คำหนึ่งว่า “โปริสภา” เป็นชื่อของศาลโปริสภาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีอำนาจพิจารณาตัดสินโทษ ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นศาลแขวง พจนานุกรมของ อ.เปลื้อง ณ นคร แปลโปริสภาว่าที่ประชุมของชาวเมือง ดังนั้นโปริสภากับโปโรสภาจึงอาจมีความเชื่อมโยงกัน

ผู้บริหารสูงสุดของ City Corporation คือ Mayor ใช้ทับศัพท์อังกฤษ เบงกาลีไม่ได้ใช้ “นายก” กับตำแหน่งทางการบริหารเหมือนไทย แต่ใช้ในความหมายว่า ผู้นำ เจ้านาย กัปตันเรือ หรือกัปตันทีมกีฬา เช่น กัปตันทีมคริกเก็ต ซึ่งเป็นกีฬาพหุชนในบังกลาเทศ จะได้รับตำแหน่ง “อธินายก” ประจำทีม แต่ถ้าเป็น “เอกนายก” จะกลายเป็นเผด็จการ (dictator)

Barisal เป็นแหล่งปลูกฝรั่งและมะกอกน้ำ โดยเฉพาะที่ Pirojpur Upazila ซึ่งมีตลาดน้ำขายส่งฝรั่ง ภาพโดยเอกอัครราชทูตมาลาวี สมุทรเหมาะ

ผู้อำนวยการเรียกว่า paricalaka (ปริจาลก) ถ้าเป็นอธิบดีได้เป็นมหาปริจาลก ทั้งสองคำมีรากศัพท์มาจาก paricalna ที่แปลว่าบริหาร

บังกลาเทศมีส่วนปกครองท้องถิ่นที่เล็กที่สุดเรียกว่า parishad มาจากการรวมกันของหลายหมู่บ้าน เหนือจาก parishad ขึ้นไปคือ upazila ซึ่งเทียบได้กับตำบล คำว่า parishad คือ บริษัท ซึ่งในพจนานุกรมไทยแปลว่าหมู่หรือคนรวมกันเหมือนในคำว่าพุทธบริษัท ส่วนในทางธุรกิจหมายถึงห้างร้าน นิติบุคคล

คำว่า corporation ที่หมายถึงเทศบาลในภาษาอังกฤษถ้าไม่ใช่ทับศัพท์ก็มีคำที่ใช้แทนกันได้อยู่หลายคำ อาทิ นิคม โปโรนิคม ส่วน company และ institution อาจใช้ pratisthana เขียนแบบไทยคือประดิษฐาน ภาษาไทยเราใช้ประดิษฐานเป็นคำกริยา แต่เบงกาลีใช้เป็นคำนามก็ได้ หมายถึงสถาบัน เช่น เมื่อตอนที่บังกลาเทศประกาศปิดโรงเรียนเมื่อมีนาคม 2563 เพราะสถานการณ์โควิด สำนักข่าว BBC ภาคภาษาเบงกาลีพาดหัวข่าวว่า বাংলাদেশ সব শিক্ষা প্রতিষ্ঠান বন্ধ (อ่านว่า บังกลาเทศ สอบ สึกขา ประดิษฐาน บอนโด โฆษณา) แปลว่าสถาบันการศึกษาทุกแห่งในบังกลาเทศประกาศปิด (อ่านเกี่ยวกับโฆษณาได้ในตอนที่ 47 โฆษณาพาเพลิน)

คนไทยมักใช้ประดิษฐานกับสิ่งที่เคารพบูชาหรือนับถือ เช่น พระพุทธรูป ที่สุสานหลวง ในวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม มีอาคารจัดรมชุดสลูบชื่อ “เสาวภาประดิษฐาน” เป็นสถานที่บรรจุพระอัฐิและพระสรีรางคารของพระราชโอรสและพระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 และสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง รวมถึงทายาทบางองค์

เสื้อผ้าสำเร็จรูปเป็นอุตสาหกรรมส่งออกที่สร้างรายได้หลักให้บังกลาเทศ แต่ชาวบังกลาเทศส่วนใหญ่ยังนิยมแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง ภาพโดยภาณุพันธ์ โชติรังษียากุล

ศูนย์กลางแห่งพัสดราภรณ์

สินค้าส่งออกหลักของบังกลาเทศคือเสื้อผ้าสำเร็จรูป ส่วนใหญ่เป็นการรับจ้างผลิตให้แบรนด์เนมต่างประเทศ ในปีงบประมาณ 2564-2565 อุตสาหกรรมนี้สร้างรายได้เข้าประเทศถึง 4.26 หมื่นล้านดอลลาร์สหรัฐ และทำให้ไทยได้ประโยชน์ไปด้วยในการเพิ่มยอดส่งออกเส้นใยสำหรับผลิตเสื้อผ้าไปบังกลาเทศ

คำว่าเสื้อผ้าในภาษาเบงกาลีมีหลายคำ หนึ่งในนั้นคือ bastra (พัสดรา) ซึ่งพจนานุกรมไทยแปลว่าผ้า อาทิ กาสาวพัสดร์คือผ้าย้อมผาดสำหรับถวายพระสงฆ์ ประกอบด้วยสวง จีวร สังฆาฏิ ภาษาไทยนิยมใช้พัสดร์ + อากรณ์ สนธิเป็นพัสดราภรณ์ หมายถึงเสื้อผ้าและเครื่องประดับ

คำว่า abharana (อากรณ์) ทั้งในภาษาไทยและเบงกาลีแปลว่าเครื่องประดับ (ornament) เครื่องราชอิสริยาภรณ์คือเหรียญตราที่ประดับเป็นเกียรติยศ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่มีลำดับเกียรติสูงสุดของไทยคือ ราชมิตราภรณ์ มาจาก ราช + มิตร + อากรณ์ แปลว่าเครื่องประดับสำหรับมิตรของพระราช

มิตรและศัตรูเป็นอีกสองคำที่ภาษาเบงกาลีมีความหมายเดียวกับภาษาไทย

คำว่าเครื่องประดับหรือที่แปลว่าตกแต่งแล้วยังมีคำว่า bhusit (ภูชิต) และ alankara (อลังการ) อาทิ ในคำว่า “ฉลองพระองค์บรมชัตติยราชภูชิตาภรณ์” ซึ่งเป็นฉลองพระองค์สำหรับ

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ราชมิตรราภรณ์ (สายสะพายสีเหลือง) ซึ่งจัดแสดงอยู่ที่พระราชวัง Amalienborg กรุงโคเปนเฮเกน ภาพโดยพนม ทองประยูร

พระมหากษัตริย์ทรงในพระราชพิธีสำคัญ แปลได้ว่าฉลองพระองค์ที่ประดับตกแต่งสำหรับพระราชพิธี ส่วนอสังการในภาษาไทยมักใช้ต่อท้ายคำว่างตาม กลายเป็นดงมอสังการ ใช้พรรณนาถึงสถานที่ที่ประดับตกแต่งอย่างสวยงาม ซึ่งตามความหมายแล้ว ไม่จำเป็นต้องใหญ่โตโอ้อ่า

ดินแดนเบงกอลเคยมีชื่อเสียงจากการส่งออกสิ่งทอมาก่อนหน้านั้นแล้ว ในศตวรรษที่ 17 และ 18 แคว้นเบงกอลเป็นแหล่งทอผ้ามีสลินที่ดีที่สุดในโลกโดยมีศูนย์กลางที่ธากา ซึ่งเป็นที่นิยมมากในยุโรปและสร้างรายได้ให้เบงกอลอย่างมหาศาล จนกลายเป็นแคว้นที่มั่งคั่งที่สุดของจักรวรรดิโมกุล บริษัทที่เป็นผู้ส่งออกรายใหญ่คือ บริษัท East India ของอังกฤษซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่เมืองกัลกัตตา

ในยุคปัจจุบัน ผ้ามีสลินไม่ได้เป็นสินค้าส่งออกหลักของบังกลาเทศแล้ว แต่กลายเป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูป โดยมีจุดแข็งจากการเป็นประเทศพัฒนาน้อยที่สุด จึงได้รับยกเว้นภาษีหรือได้รับการปฏิบัติที่ผ่อนปรนกว่าปกติ อย่างไรก็ดี บังกลาเทศจะเปลี่ยนสถานะเป็นประเทศกำลังพัฒนาในปี 2569 ซึ่งจะทำให้การยกเว้นภาษีเหล่านี้ยุติลง และบังกลาเทศต้องเร่งปรับตัวให้เข้ากับสภาพเงื่อนไขใหม่ เช่น อาจจะทำให้ความตกลง muktobanijya (มุกติพานิชย์) หรือการค้าเสรีกับคู่ค้าสำคัญ เพื่อลดกำแพงภาษีระหว่างกัน

ภาษาในภาษาเบงกาลีคือ kara (กอร์) และ sulka (ศุลก) คำหลังหมายถึงภาษีที่เก็บจากการนำเข้าส่งออกสินค้า ตรงกับศุลกากรในภาษาไทย นอกจากศุลกากรแล้ว ยังใช้ในคำว่า “ศุลกสถาน” ซึ่งเป็นอาคารที่ทำการหลังแรกของกรมศุลกากรอยุธยาแม่น้ำเจ้าพระยาติดกับสถานทูตฝรั่งเศส บางครั้งเรียกว่าโรงภาษีร้อยชักสาม ตามอัตรการเก็บภาษีสองสมัยก่อน

เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2515 นายโสภา สุธิวาหนฤพดี เอกอัครราชทูต ณ กรุงนิวเดลี ได้แลกเปลี่ยนหนังสือกับ นาย A.R. Mallick เอกอัครราชทูตบังกลาเทศประจำอินเดีย เพื่อสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกัน

งานเลี้ยงรับรองในโอกาส 50 ปีความสัมพันธ์ทางการทูตไทย - บังกลาเทศ
เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2565 ณ โรงแรมซอราตัน กรุงเทพมหานคร

อารัมภบทและอวสาน

สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงธากา นำเสนอบทความชุด “ไทยพูดดี เบงกาลีพูดได้” ในโอกาส 50 ปี ความสัมพันธ์ทางการทูตไทย - บังกลาเทศมาเป็นตอนที่ 50 แล้ว จุดประสงค์หลักของบทความชุดนี้คือการเสริมสร้างความเข้าใจและความใกล้ชิดระหว่างประชาชนทั้งสองชาติ เพราะคนบังกลาเทศส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อไทย หลายคนชอบไปเที่ยวเมืองไทย และคุณภาพสินค้าไทยเป็นที่เชื่อมั่นในตลาดบังกลาเทศ

ในทางกลับกัน คนไทยรู้จักบังกลาเทศน้อยมาก และไม่ค่อยมีภาพจำอะไรเป็นพิเศษ หนังสือภาษาไทยเกี่ยวกับบังกลาเทศก็มีค่อนข้างจำกัด เมื่อหลายสิบปีก่อน โสภาค สุวรรณ นักประพันธ์ชั้นแนวหน้าของไทยเคยแต่งนวนิยายเรื่อง “ฟ้าสางที่ดัดกา” โดยใช้ฉากในบังกลาเทศ น่าจะเป็นหนังสือเล่มแรก ๆ ที่เขียนถึงประเทศนี้ สมัยนั้นเมืองหลวงของบังกลาเทศยังสะกดว่า Dacca สถานทูตไทยใช้ชื่อว่า “สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงดัดกา” ต่อมาทางการเปลี่ยนเป็น Dhaka ภาษาไทยเลยเปลี่ยนตามเป็นธากา

“ไทยพูดดี เบงกาลีพูดได้” ไม่ใช่บทความวิชาการ แต่เป็นเพียงความพยายามเล็ก ๆ ที่จะทำให้คนไทยได้รู้ว่า ภาษาไทยกับภาษาเบงกาลีมีความละม้ายหลายส่วนจนแทบจะนับญาติกันได้ และน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประชาชนทั้งสองฝั่งผูกพันใกล้ชิดกันมากขึ้น นอกจากนี้ ทั้งไทยเบงกาลี และฮินดี ต่างรับมรดกทางภาษามาจากบาลีสันสกฤต ผู้สนใจใคร่รู้ทางภาษาจึงอาจหาเวลาไปศึกษาเพิ่มเติมแล้วจะเห็นความเชื่อมโยงถึงกัน เช่น อาจติดตาม #บาลีวันละคำ ในแฟนเพจ พลเรือตรี ทองย้อย แสงสินชัย และ #บาลีสันสกฤตฮินดีวันละคำในเฟซบุ๊กของสาขาวิชาภาษาเอเชียใต้ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ

สถานเอกอัครราชทูตฯ ขอขอบคุณครูแอน กนกวรรณ ชัยทัต ครูสอนภาษาเบงกาลีที่สถาบันการต่างประเทศเทวะวงศ์วโรปการเชิญมาสอนภาษาให้ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งได้ช่วยให้ความเห็นที่เป็นประโยชน์ในการเขียนบทความนี้

งานเลี้ยงย่อมมีวันเลิกรา ขอส่งท้ายด้วย abasana หรืออวสาน เหมือนในภาพยนตร์ไทยที่ต้องขึ้นคาน้ำตัวโต ๆ ในฉากสุดท้าย แต่อะไรที่สิ้นสุดลงก็เริ่มใหม่ได้เสมอ เหมือนเพิ่งบอกลาปีเก่าได้ไม่นาน พอผ่านพ้นไปชั่วข้ามคืนก็ขึ้นปีใหม่แล้ว การเริ่มต้นในภาษาเบงกาลีคือ arambha (อาร์มบ) ซึ่งในภาษาไทยมีใช้ว่าอาร์มภพ หมายถึงคำปรารภหรือคำนำในหนังสือ เพื่อบอกเล่าความเป็นมาและเนื้อหาสาระสำคัญในหนังสือเล่มนั้นให้ผู้อ่านเข้าใจเป็นพื้นฐาน

Arambha ของเบงกาลีมักใช้เป็นคำกริยาโดยเอาไปพ่วงกับ kara ที่แปลว่าทำ ส่วนคำนำหรือคำปรารภมีใช้หลายคำ เช่น kathamukha (กถามุข) mukhabandho (มุขพันธ์) bhumika (ภุมิกา) และ anuvani (อนูวาณี) คำว่า “กถา” ในภาษาเบงกาลีและภาษาไทยแปลว่าคำกล่าว กถามุขจึงอาจแปลได้ว่าคำกล่าวในตอนต้น ส่วน “วาณี” ก็แปลว่าถ้อยคำ มีใช้ทั้งในภาษาไทยและเบงกาลี

ไทยและบังกลาเทศสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตครบ 50 ปี เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2565 ภาษาอังกฤษเรียกการครบรอบแบบนี้ว่า Golden Jubilee ซึ่งในภาษาเบงกาลีใช้ suvarno jayanti หรือสุวรรณชัยนตี คนเบงกาลีใช้คำว่าชัยนตีกับการครบรอบโอกาสสำคัญทั่วไป แต่ในภาษาไทยมีปรากฏในคำว่าพุทธชัยนตีเท่านั้น หมายถึงการครบรอบวันสำคัญทางพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนสองแผ่นดินนั้นมิมีมาเนิ่นนานแต่โบราณ โดยมีภาษาเป็นมิติหนึ่งของสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม และจะเป็นรากฐานให้ทั้งสองประเทศเสริมสร้างสัมพันธ์ไมตรีให้เจริญงอกงามต่อไปอย่างมั่นคงและเอื้อประโยชน์แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง

ไทยพุดตี เบงกาลีพุดตี

สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงธากาจัดพิมพ์

ในโอกาส 50 ปี ความสัมพันธ์ทางการทูตไทย - บังกลาเทศ

โดยได้รับการสนับสนุนจากบริษัท Sikder และ Nympha Publication

